

Рецензентлер: **Каракаева С.Х.**
Кукаева С.А.

Аюбова С.А.

А 998 Методическое пособие к «Букварю», 1 класс.
На ногойском языке. 1-е издание. – Майкоп: ООО
«Полиграф-ЮГ», 2016. – 252 с.
ISBN 978-5-9909065-5-6

ББК 74.261.4(2 Рос=ног)

ISBN 978-5-9909065-5-6

© РГБУ ДПО «КЧРИПКРО», 2016
© ООО «Полиграф-ЮГ», 2016

КИРИС СОЪЗ

Бу методикалык кулланмада, окутувшыларга ярдамга, ногой тилинен аьр бир деристинъ туьзилуьв уьлгилери эм тематикалык план берилген. Кулланмада коьрсетилген туьрли методикалык йосыклар баслангыш билим алуьвда окылатаган материалды Федераллык кырал билимлендируьв стандарттынъ талапларына коьре терен аьнъламага, оларды тийислисинше кулланып билмеге амал бередилер.

Методикалык кулланма С.А. Аюбовадынъ эм М.С. Кубановадынъ ногой тилинде шыккан «Букварь» китабы эм «Язув уьлгилери» мен бирге комплексли кулланувга каратылган.

Шыгармадынъ энъ де маьнели борышы – ол биринши класска келген балаларды аьнълавлы окып, дурыс язып уьйретуьв, окувшылардынъ соьйлев эм язув сулыпларын оьстируьв, соьзлик байлыгын теренлетуьв эм соны ман бирге окувга кызыксынув тувдырув болады.

Кулланмада аьр бир деристинъ калабында педагогикалык борышлар, темады озганнан сонъ болаяк тамамлар, туьрли окув аьрекетин кеплев амаллары коьрсетилгенлер. Предмет бойынша билимин эм сулыбын кеплеп калмай, мунда баладынъ аьдемлик, эдаплык белгилери де эске алынадылар.

Окув планы туьрленип, балаларды окып эм язып уьйретуьвге берилген саьатлер саны туьрленген себепли «Ногой тил» предметине биринши класста 99 саьат (юмада 3 саьат) бериледи.

Аьзирленгиш заманга берилген 6 саьаттинъ дерислеринде окувга эм язувга аьзирлев ислерин бирге озгармага карарланады. Олай дегенимиз – деристинъ биринши кесегинде окувшыларды соьйлем тиллерин оьстируьв ислери озгарылады, сонъ йыйма, соьз, бувын деген терминлер

мен танысадылар. Балалардынъ эслерин окувга бердирер уьшин, окувды суьйдирер уьшин биринши куьннен баслап этилетаган ислер тек анълавлы болып калмай, сейирли де болмага керек.

Окув курсынынъ энъ де бек керекли кесеги болып соьзлерди аьрип эм сес яктан айырув (анализ этуьв) болады. Соьзди бувынларга боьлип, бувын ишиндеги сеслерге характеристика берип (созык, тартык) билуьв, айтылган соьздинъ схемасын туьзуьв, берилген схемага соьзлер айтув ислери калай озбага кереги кулланмадагы дерислерде коьрсетиледилер.

Окувга эм язувга уьйретуьвге берилген саьатлер саны да кемиген. Аьр сес эм аьрип пен таныстырувга, окувга тек бир саьат, язувга эки саьат бериледи. Соннан себеп, аьр деристе окылган текстинъ маьнеси мен байланыстырып яде соьз уьстинде озгарылган туьрли коьнигуьвлер ярдамы ман окувшылардынъ соьз байлыкларын оьстируьв ислери уьзбестен озгарылмага тийисли.

«Язув уьлгилердеги» графикалык коьнигуьвлерди толтырув «Букварьдеги» окувга аьзирлев эм тил оьстируьв ислери мен бирге (интегрированно) озгарылсалар, аьр бир дерис кызыклы кепте озаяк эм соны ман бирге кишкей окувшылар арыганлыкты сезбееклер.

Айтпага, логикалык коьнигуьвлер, соьзлердинъ уаслыгын яде баскалыгын табув; соьздинъ коьп маьнелигин коьрсетуьв, омонимлер, синонимлер, антонимлер мен ислев; дурбатка карап, схемага карап, сораьлар бойынша йьймалар туьзуьв; кыска йьймаларды узын этуьв; берилген дурбатлар бойынша, оьзининъ окыганына, тергевлерине негизленип, хабар туьзуьв, окылганды сораьлар бойынша хабарлав эм с.б.

Кулланмада аьр бир деристе кишкей окувшылардынъ тек окув эм язув сулыпларын оьстируьв деген мырад пан калмай, олардынъ тоьгеректеги яшав акында билгенлерин теренлетуьв, окытув ман бирге окувшыларда ямагатшылык политикалык, эдаплык эм куллык суьюв сезимлерин тувдырув уьстинде ислер озгарувдынъ амаллары да коьрсетиледи. «Букварьдинъ», «Язув уьлгилердинъ» аьр

бир бетиндеги туьрли кызыклы материал бу ислерди озгармага амал береди. Олардынъ темасы – Тувган Эл, мектеб, кала, йыл шаклары, айванлар дуныясы эм с.б. Оннан баска болып, балалардынъ соьйлем тиллерин байытув уьшин юмаклар, такпаклар, янъылтпалар, санасувлар берилгенлер.

Методикалык кулланмадынъ тагы да бир маьнели кесеги – ол окувшылардынъ тил байлыкларын оьстируьв, дурыс язып уьйретуьв амалларды коьрсетуьв. Кишкей окувшылар оьз практикалык ислеринде уьйкен болмаган хабарлар туьзип, туьрли текстлер уьстинде ислеп, диалогта катнасып уьйренедилер. Окувшылар кишкей уьзыклер этип эртегилер, хабарлар, ятлаьлар окыйдылар, яттан айтадылар, маьнеси бойынша сораьларга явап бердилер.

Аьр бир окылган соьздинъ ызында онынъ маьнеси турмага тийисли. Сонынъ уьшин шыгармада коьрсетилген дерислерде окувшыларга, олар анълаган кепте, ана тилдинъ туьрли яклары акында маьне бериледи – сеслер яктан, язылувы, айтылувы беттен, дурыс язылув, дурыс соьйлев яктан.

Сосы кулланмада берилген туьрли методикалык кенъеслер, амаллар эм йосыклар баслангыш мектебтинъ алдындагы окытув мырадларын кеплевде окытувшыдынъ исин амал болганша енъиллетер деп ойлаймыз.

АЪЗИРЛЕНГИШ ЗАМАНДАГЫ ИСЛЕР

1. Окувга эм язувга аъзирлев дерислеринде соьйлем айырылады, анализ эм синтез этиледи: балалар авызлама йыймалар эм уьш-бес йыймалы кыска хабарлар туьзедилер. Ол куллык уьшин предметли эм сюжетли дурбатлар ман пайдаланмага болады. Окувшылар окутувшыдынъ соравларына явап береди. Йыйма айырылганда, окувшылар онда ким акында яде не акында айтылувын коьрсетедилер. Йыйма соьзлерге боьлинеди эм соьзлердинъ кайсы йорыкта келуви белгиленеди.

Окувшыларды ойлап уьйретуьв мырад пан хабарласувлар, дурбатларга карап оьз яшавларында болган затлар акында хабарлар, предметли дерислер озгарылады.

Программа ман коьрсетилгенше, аъзирленгиш заманда соьз байлыкларын оьстируьв, соьйлеп уьйретуьв ислери тоьмендеги темалар бойынша озгарыладылар: «Мектеб эм окув затлары», «Аьел», «Язда», «Айванлар», «Кийимлер» эм с.б. Букварьде сол хабарласувлар уьшин материал бериледи, сол темаларга ятлавлар да бериледи.

Балалар ман экскурсияларга шыгып, тоьгеректеги затлар ман танысув, ойындар акында, экскурсия акында, этилген ислер акында хабарласувлар да олардынъ соьзликлерин оьстиреди, билимлерин арттырады.

Аъзирленгиш заманда окутувшы эртегилер окыйды яде айтады. Балалар эс берип окутувшыды тынълап уьйренедилер. Эртегиди айтып яде окып болган сонъ онда ким яде не акында айтылган, эртегиде айтылганлардынъ этетаган затлары акында, олардынъ бир-бирлерине калай каравлары акында айтылады.

Бу заманда балалар окутувшыдынъ авызыннан уьйкен болмаган ятлавлар уьйренедилер, юмаклар шешедилер, йырлар йырлап уьйренедилер.

2. Аъзирленгиш заманда балаларды язувга аъзирлев де уьзбестен озгарылады.

Энъ уьйкен эсти язув озатаган аьлге бермеге керек.

Окувшы дурыс олтырса, онынъ кевдеси туьз болып, а басы – бираз алдыга энъкейип турмага керек. Бек энъкеюв баладынъ коьруьвине зарар береди. Олтырувдынъ дурыслыгы сол колдынъ шыганагын салып, бармаклар ман шекеди ыслав ман тергеледи. Язганда, омырав партага яде столга тиймеге керек тувыл, олардынъ арасында баладынъ юмырыгы эркин оьтпеге тийисли.

Тептердинъ сол муьйиси баладынъ омыравына каратылып салынады. Язув тоьмен сыдыраларына келген сайын тептер йогары коьтериледи, а муьйиси сол аьлде калады.

БУВЫНЛАР МАН ТАНЫСТЫРУВ

Бувын уьстинде куллык юргистуьв уьшин окутувшы Букварьдеги дурбатлар ман пайдаланады. Ама бувын акында окувшылар аьруьв анълар уьшин баска предметли дурбатлар ман пайдаланув ийги.

Бувын ман таныстырмага аъзирленуьвде окутувшы предметли дурбатлар аъзирлейди, оларды конвертлерге салады (партага бирер конверт); аьр конвертте бир, эки, уьш бувынлы экисер дурбат, айтпага; *кус, ай, кой, бала, шана, соган, балык, коьгершин, аьлбели* эм с. б.

Окутувшы борышларды туьрли этип береди, мысалы:

– Дурбатлар ишиннен тек бир бувыны болган соьзди-дурбатты табынъыз. Балалар керек дурбатты табадылар, окутувшыга коьрсетедилер, окувшылардынъ бири соьзди бувынга боьлип айтады, яде: бу соьзде бир бувын, оны кесеклерге боьлип болмайды.

Окутувшы борышты баска этип бермеге болады, соьз уьшин:

– Кала, балалар, табынъыз эм коьрсетинъиз емисти билдирген дурбатты (*аьлбели*); оны дурыс этип, бувынларга боьлип айтынъыз (*аьл-бе-ли*). Мунда неше бувын бар?

Балаларга мундай борыш бериледи: дурбатларды бувын санына коьре тизбеге – биринши сыдырага – уьш бувынлы, экиншиге – эки бувынлы, уьшиншиге – бир бувынлы соьзлери болган дурбатларды.

Балалар буйынар ман янъы таньсаяк куьнлерде бирдей дурбатлы карточкалар берилсе ийги. Сонъ туьрлилер мен де пайдаланмага болады.

Буйынар уьстинде коьнигуьвлер озгарганда, буйынар санын коьрсеткен сызыклы карточкалар ман пайдаланмага керек.

Ондай карточкалар ман ислегенде окутувшы туьрли борышлар толтыртады:

1) Ол 1, 2 эм 3 буйыны болган соьзлер айтады. Окувшылар айтылган соьзде неше буйынар болса, сол шаклы таьгы болган карточкады коьрсетедилер.

2) Балалар сызыклы карточкаларды парта уьстине тизип саладылар эм дурбатлар ишиннен сога буйынар саны ман келискен дурбатты тавып саладылар, айтпага, бир карточка янына *ай* дурбатын, экев болганга – *шана* эм с. б.

ЯЗУВГА УЬЙРЕТУЬВДЕ АЬЗИРЛЕНГИШ ЗАМАН

Биринши язув дериске окутувшы тысларына балалардынъ тукумлары язылган «Язув уьлгилерди» аькеледи. Язув дериске аьр бир балада калем, туьрли туьсли карандаш болмага кереге акында айтады. Окутувшыдынъ айтувы ман балалар «Язув уьлгилерди» карайдылар. Окутувшы айтады:

«Сизинъ аьр биринъизде де «Язув уьлгилер» бар. Онынъ тысына кимдики экени де язылган. Оны таза сакламага керек. Онда тек окутувшы коьрсеткен эм айткан затты язаяксыз». Окутувшы балаларды «Язув уьлгилердеги» сызыклар ман таньстырады. Оннан сонъ колды язувга аьзирлев ислери барады: балалар окутувшы ман бирге калемди ыслаган бармакларын юмып-ашып уьйренедилер, экинши бармакты калемнен айырып коьтеруьв эм туьсируьв коьнигуьвлерин этедилер.

Язув алдында окутувшы «Язув уьлгилердинъ» дурыс салынганын тергейди, балаларды дурыс олтыртады, калемди дурыс ыслап уьйретеди.

Язувга аьзирлевдинъ баска дерислеринде де аьриплердинъ элементлерин язув коьнигуьвлери озгарылады.

ОКУВ-ЯЗУВГА УЬЙРЕТУЬВДИНЪ ЭСАПЛАРЫ

Соьйлев тилден алынган соьзлерди сеслер ягыннан тинтип карав окув-язувга уьйретувдинъ негизи болады. Олай дегени – иьймады соьзлерге, соьзлерди буйынарлага боьлуьв, буйынардан сеслерди шыгарув.

Балаларды окув-язувга уьйретув шактынъ айлак уьйкен окутув эм тербиялав маьнеси бар. Ол кишкей окувшылардынъ эндиден арбатын окьякларына негиз салады.

Биринши класста балаларды окув-язувга уьйретпеге деп программа ман коьрсетилгенше тоьмендеги бас эсаплар шешилмеге тийисли:

1) окувшыларды анълавлы, дурыс этип буйынап окувга уьйретув;

2) аьриплер, соьзлер, иьймалар яде уьйкен болмаган текстлер язганда аьриплердинъ биригуьвин дурыс этип уьйретув;

3) дурыс язувды анъламага аьзирлев;

4) балалардынъ тоьгеректеги яшав акында билгенлерин кенъейтуьв, соьз байлыкларын оьстируьв эм соьйлеп уьйретув.

Окув-язувга уьйретув анализ – синтез йосык пан озгарылган себепли, тилдинъ иьйма, соьз, буйынар, сес дегендей кесеклери уьстинде ислемеге борышлайды.

Окув-язувга уьйретувдинъ бас эсабы окувшыларда сеслерди айырув сулышлар тувдырув болады. Олай дегени, сеслерди тек эситип калмай, олардынъ кайдай экенин айырув (созык, каты, юмсак, тартык). Окувшыларды соьзлерди айырып уьйретпеге керек, олай дегени – аьрипли кассада соьзлер туьзектен, окьяктан эм язаяктан алдын соьзлерди буйынарлага боьлип, сеслерди айырув болады. Аьрипли касса аьр бир окувшыда да болмага тийисли. Окув-язувга уьйретув шакта ол амалсыз керек кулланма болады. Онынъ аьриплериннен соьзлер туьзуьв биринши куьнлерде соьзлерди язув кыйын истен босатады. Окувшы соьзди туьзектен яде язаяктан алдын айтылган соьздеги баьри сеслерин айырмага тийисли. Аьрипли касса

ман куллык этип уйреткенде биз оларды язып та, оқып та уйретемиз.

Арипли касса ман куллык эткенде окувшылар оқып уйренедилер. Олар оннан окутувшы яде окувшылар оьзлери туьзген соьзлерди окыйдылар, наборный полотнода туьзилген бувынларга боьлинген соьзлерди окыйдылар, тек оннан сонъ Букварьден окумага кириседилер.

Язувга уйренгенде окувшылар янъы арипти язадылар, оны ман соьзлер эм йыймалар язадылар. Тек соьзлерди эм йыймаларды язаяктан алдын оларды анализ этпеге керек: йыймады соьзлерге, соьзлерди бувынларга боьлмеге керек, а азбукага уйретуьвдинъ биринши куьнлеринде бувынлардагы сеслер де айырылмага тийисли. Язылаткан соьзлерди бувынларга боьлуьв окувшыларда аьдет болып калмага тийисли.

Аналитико-синтетикалык йосыктынъ туьрли амаллары ман пайдаланув окувшыларды тек оқып эм язып уйретуьв мырад пан тувыл, а оларды ойланып эм соьйлев тиллерин оьстируьв уьшин, грамматикадынъ эм орфографиядынъ биринши элементлери мен окувшыларды таныстырув уьшин озгарылады.

Бир-бир окутувшылар анализ эм синтез деген коьнигуьвлерге эс бермейдилер. Янъы сести, бувынды танытувга аьзирлев коьнигуьвлерди озгармай, арипли касса ман куллык этпей, окувшыларды бувынлап тувыл, а ариплер мен оқып уйретедилер. Ондай окувшы ариплерди тек айтып шыгады, бувынлап оқып билмейди эм оқыганда, язганда коьп янъылыс этеди.

Анализ эм синтез йосык пан окувга эм язувга уйретуьв йолы уьш заманга боьлинеди:

I. Аьзирленгиш заман. Балалардынъ соьз байлыкларын оьстируьв, окувга эм язувга аьзирлев шагы.

II. Окув-язувга уйретуьв заман. Окув-язувга уйретуьвдинъ бас деген шагында **а, о, ы** созыклар эм **ш, р, т, н, л, м** тартыклар уйрениледилер. Оларды созып болады, соннан себеп оларды бувыннан шыгарув енъил болады.

Бас деген кезуьвде окувшылар соьзди бувынларга боьлип, бир бувынлы соьзлерди айырып, бир бувынлы, эки бувынлы соьзлерди оқып уйренедилер: *а-на, ба-ла, ал-ма.*

Букварьдинъ аьр бетинде дериске керек тоьмендегиндей материал бериледи:

1. Дурбат. Окутувшы дурбат бойынша кыска хабар туьздиреди. Хабардан бир йыйма шыгарылады, ол соьзлерге боьлинеди, керек соьз алынып бувынларга боьлинеди эм сес шыгарылады.

2. Бувынларга боьлинген соьзлер. Олар бас деп наборный полотнода туьзиледи. Оларды оқыган сонъ Букварьден окулады.

3. Йыймалар. Эки, уьш, доьрт йыймалы хабарлар. Окувшылар олардынъ маьнесин сораьлар бойынша айтадылар.

4. Туьзилесинде сол сес болган соьзлердинъ дурбатлары. Соьзлерди дурыс айтып, окувшылар янъы сести дурыс айтып уйренедилер.

5. Окылган ариплер – созык эм тартык сеслерди билдиретаган – олар туьрли туьс пен бериледи. Уйренилген ариплер мен, бувынлар ман наборный полотнода соьзлер туьзиледи.

III. Ариплерди уйренгеннен сонъ калган заман. Ол заманда окувшылардынъ окув сулыпларын оьстируьв, тил байлыкларын арттырув, дурыс язып уйретуьв эсаплары турады. Сол мырадты толтырмага деп кишкей хабарлар, эртегилер, ятлаьлар бериледи. Окувшылар оларды окыйдылар, яттан уйренип айтадылар.

Букварьде ойын кепте берилген материаллар, уьлгилер, схемалар, дурбатлар бойынша ислев

Окувдынъ биринши куьнлериннен алып анализ, синтез дегендей ислер уьзбестен озгарылады. Дурбатка карап хабар туьзуьв, хабардан йыймады алып айырув ислери барады. Сол исте балаларга тек эситуьв мен йыймадагы соьзлер санын белгилев кыйынлык тувдырады. Соннан себеп олар йыймады тек эситип калмай, соьзлер санын коьзлери мен коьрип айырсаьлар, коьп енъиллик береди. Айтпага,

. (Бала ойнайды.)

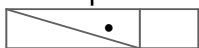
. (Айсе эртеги окыйды.)

Оны ман бирге окувшылар йыймадынъ биринши соьзи уйкен аьрип пен басланувына, ызына точка салынувына эс бередилер.

Соьзлердинъ бувын санын коьрсеткен, бувындагы сеслерди коьрсеткен уьлгилер де бар. Соьздеги бувынлар коьзенеклер мен коьрсетиледи, а бувын ишиндеги сеслер туьрли бояк пан белгиленеди. Созыклар – кызыл туьс пен, тартыклар ак туьс пен:

– бала, шана, тана.

– кой, тай, тас эм. с.б.

Олар ман куллык калай озувы акында уьлги кебинде берилген дерислерде коьрсетиледи: айтылган соьздинъ уьлгисин туьзуув, берилген уьлгиге соьзлер айтув, кайсы уьлги кайсы соьздики экенин белгилев.

Оннан баска болып Букварьде аьриплердинъ тизимлери бар: кызыл туьсли каты эм юмсак соьзлар, коьк туьсли янъыравык эм сагыр тартык косаклары; оз алдына косаксыз тартыклар.

Букварьде окылаяк соьзлерден, йыймалардан баска болып кайдай ды баска дурбатлар, соьзлердинъ, йыймалардынъ схемалары, бувынлы таблицалар, юмаклар, такпаклар, янъылтпалар бар. Олар окувшылардынъ тек окув сулышларын оьстирип калмай. олардынъ соьйлемин, ойын кенъейтуьвге де себеп боладылар.

Сюжетли эм туьрли затлардынъ дурбатлары аьзирленгиш заманда бериледи. Затлардынъ дурбатлары окувшылардынъ соьзлигин байытув, анъламын теренлетуьв уьстинде ислев уьшин бериледи, соьзди бувын – сес ягыннан айырув коьнигуьвлерин озгарувга каратылган.

Сюжетли дурбатлар йыймалар, байланыслы хабар туьзуув уьшин берилген. Сюжетли дурбат пан сол бетте берилген текстинъ маьнеси келисип келеди. Ол зат тексти аьруув анъламага себеп болады, туьрли йосыклар ман окымага амал береди – сайлап алып окув, ишиннен окув эм с. б. Эм окувшылардынъ ойлап уьйренуьвлерине себеп этеди.

Йыймалардынъ, соьзлердинъ схемалары Букварьдинъ биринши бетлериннен ок бериледи. Аьр соьзди сызык пан

коьрсетип, йыймады схема кебинде де коьрсетпеге болады. Окувшылар сюжетли дурбатлар астындагы йыймаларды «окыйдылар». Балалар оьзлери туьзген йыймады берилген схема ман тенълестирип уьйренеди. Бир-бир текстлерде соьзлер орнына дурбатлар бериледи, окувшылар оларды да «окыйдылар». Айтпага, Насыр (балык) ыслар. Айшат тисин .

Ойнап алайык

Букварьде ойнап алув такыйкага деп коьп зат бериледи: ребуслар, «шашылган» соьзлер, соьзлер «шынжырлары», соьзлерди солдан онъга окув, сонъ сол бувын ман йогардан тоьменге окув – *сы* – (*йыр*) – *йыр* (*ма*), яде бир ок соьзди онъыннан окув, сонъ санларга коьре терисиннен окув: *шаш*, *шелек*, *йок*, *керек*; Незнайкага ким ярдам этер – бувын ясамага, соьзлер туьзбеге: *кас*, *кос*, *кыс*. Буратинога ярагандай этип окыйык, язайык эм с. б.

Ойын кепте берилген материал окувшыларда ана тилин суьюв сезимлерин тувдырады, соьйлемин ийгилендируьвге себеп болады.

Белгилисинше, кишкей окувшыларга язув материалы окувдан эсе кыйынлы бериледи. Эм балалардынъ ол кыйын истен эслерин алар уьшин, бироз тыншайтар уьшин «ойнап алайык» такыйкаларды язув дерислерде тыншаюв такыйка ман байланыслы этип озгармага онъайлы.

Балалардынъ анъламларын теренлетуьв, кызыксындырув уьшин, соьз байлыкларын оьстируьв мырад пан туьрли ойынлар озгарылады. Олар авызлама яде язба кепте, савлай класс окувшылары катнасып яде олар 2—3 куьпке боьлинип, ярысув кепте озгарылмага болаяк.

Окытувшыга ярдамга бир неше ойын берейик.

I. «Ким коьп соьз биледи?» ойыны. Бу ойын аьзирленгиш заманда окувшылардынъ соьзликлерин оьстируьв, соьйлеп уьйретуьв мырад пан озгарылып басланмага эм аьриплерди уьйренген шакта да озгарылмага болады. Аьзирленгиш заманда хабарласув туьрли темалар бойынша барады. Айтпага, мектеб, аьел, емислер, казан-аяк,

ойыншыктар, язда, бизим кырал. Класс балалары сыдыра ман эки яде уыш куыпке боьлинедилер, кайсы куып коьп соьз ойлап айтса, сол енъуьвши болып шыгады.

Айтпага, «Казан-аяк» темасына соьзлер: *элек, касык, шолпы, пышак, шанышкыш, таба, суьзгитиш.*

II. «Ким коьп юмак шешип биледи?» деген ойынды да солай озгармага болаяк. Кайсы сыдыра коьп юмак шешсе, сол енъуьвши болып шыгады.

Бир неше юмактар:

1. Таныганга соьйлейди, танымаганга соьйлемейди. (*Китан.*)

2. Каранъа котан ишинде тизуьв-тизуьв ак тавык. (*Тислер.*)

3. Басы тарак, куйрыгы орак. (*Кораз.*)

4. Бир ийтим бар – уьрмес, каппас, уйге аьдем киргист-пес. (*Кирт.*)

5. Аягы йок, колы йок, дурбат ясап биледи. (*Аяз.*)

6. Алма деген атым бар, озим ерде оьсемен. (*Ералма.*)

7. Юремиз куьнде, юремиз туьнде, ама бир ерге де етип болмаймыз. (*Саьат.*)

8. Тувган ери – коьл-сув, батпак,

Оьзи ясыл, коьзи батлак. (*Бака.*)

III. Янъы сес эм аьрип пен танысув ойыны. Бу ойын соьзлерде сести табув бойынша озгарылмага болаяк. Соьз уьшин, *ш* сеси эм аьрип пен танысканда, окытувшы борыш береди: *ш* сеси басында болган уыш соьз айтпага: *шырак, шарык, ширкей.*

IV. Уйкен аьрип пен язылак соьзлер ойлап айтув (аьдемлердинъ атлары). Айтпага, *М* аьрипке: *Маржан, Мухтар, Мурат, Муратхан, Межит.*

V. Карсы маьнели соьзлер тавып айтпага: *аьруьв* (яман), *таза* (кир), *исси* (сувук), *уйкен* (кишкей), *бийик* (маштак), *узын* (кыска), *ярык* (каранъа) эм с. б.

VI. Юмсак косагын табынъыз (тактада язып толтырылса ийги):

кар – каьр

бар – бер

тал – тел

кол –

коз –

кыр –

Кайсы куып тез эм янъылыссыз язып кутылса, сол енъеди.

VII. Берилген бувынга баскалар косып, соьз ясап. Окытувшы айтады: *ба*; балалар косадылар – *ла, ка, лык*; айтады: *ма*; балалар косадылар – *ма, мык, сак* эм с. б.

Сол ок ойынды «Уьндемес» деп атап, язып толтырмага (коьп аьриплер окылган сонъ) да болаяк. Эки куыптен балалар, кезуьв мен шыгып, сызыкларды толтырадылар:

ко раз

коь пир

VIII. Ойланылган соьзди табув. Окытувшы айтады: «Мен ойланган соьз *а* аьрип пен басланады». Балалар кезуьв мен соьзлер айтып, ол соьзди излейдилер: *ал-ма, арба, ай, азык. айран, алтын, агаш*; мен ойланган соьз *к* аьрип пен басланады: *коян, колаш, коьыз, каншы.*

Ойланган соьзди тапкан балага бир юлдыз бериледи, яде соьз ойланувшы энди ол болады.

IX. «Аьжейип артпак» ойыны. Кишкей артпактынъ ишине туьрли ойыншыктар салынады. Ойнавшы бала артпактынъ ишине колын йиберип бир ойыншыкты алады, тек балаларга коьрсетпей, онынъ кайдай ды белгилерин айтады. Айтпага, бала айтады: авызы сары, аягы кызыл, сувда да юзеди, ерден де юреди (баьпий); яде: канаты бар, тек ушпайды, оьзи сувдан шыкпайды (балык). Ол соьзлер мен сонъ ййима туьзип айтпага да болаяк.

Тыншаюв такыйка уьшин ятлавлар

Биз яздык, биз яздык,

Колларымыз арыды.

Арыганлыкты таслармыз,

Тагы язып баслармыз!

(*Колларды алдыга созып,*

бармактарды юмып ашадылар;

бармактарды босатып силкедилер.)

Юм да аш, юм да аш,
Арыганлыкты тез сен шаш!
Колды белге салайык,
Ян-якка бир карайык!
*(Коллар юмылып ашылады,
колларың белге салып,
яңларыңа энъкедилер).*

Как-как каргалар,
Канатларың кактылар,
Ерге келип кондылар,
Емди шоьплеп тойдылар.
*(Колларды канатлардай
этип силкедилер, кус конганың коьрсетип,
шонъкаядылар эм сонъгы соьзлер мен
коьтериледилер).*

Колларды биз коьтердик,
Тоьмен карап туьсирдик.
Оларды биз яярмыз,
Оьзимизге йыярмыз,
Эки – уьш деп согайык,
Куванышлы болайык.
(Соьзлерине коьре толтырадылар).

Онъ аякта шоршыйык,
Сол аякта шоршыйык.
Ары-бери шабайык,
Колларды биз согайык.
Олтырайык, турайык,
Олтырайык, турайык,
Ян-якка да карайык,
Тагы язып баслайык!
(Соьзлерине коьре толтырадылар).

ОКУВ-ЯЗУВГА УЙРЕТУВ ДЕРИСТИНЪ ЗАТЛАРЫ

1. Сав класска аьрипли касса (уьйкен эм кишкей аьриплери болган).

Аьриплер киселерде окылган йорыкта орынласадылар: созыклар тартыклардан баска ерде, кишкейлер алдыда, уьйкенлер олардынъ артында. Дерис кутылганлай, алынган аьриплер киселерге орын-орнына салынады.

2. Сав класска наборный полотно. Ол аьриплерден соьзлер туьзбеге, оларды айырып болып окып уьйренмеге, оларга усатып баска соьзлер туьзбеге, соьзлерден йыймалар туьзип, дурыс окувга уьйретуьв уьшин коьнигуьвлерге деп бериледи.

3. Аьр окувшыда баспалы аьриплерди салмага касса эм наборный полотно болмага тийисли. Оларга да аьриплер сав класстынъ кассасында орынласкан йорыкта салынадылар.

4. Коьшпели азбука.

5. Бувын санын белгилевши карточкалар. Олар окувшылардынъ оьз алдына ислеп уьйренуьвине себеп болады.

6. Янъы технологиялык алатлар.

ОКУВ ДЕРИСЛЕРДИНЪ ЭСАПЛАРЫ

Сеслерди эм аьриплерди уьйренуьв букварный периодтан басланады. Оларды уьйренуьв алфавит йосыгында бармай, а сеслерди айтув, оларды бувынлардан эм соьзлерден шыгарув эм язувда белгилев кыйынлыкларына коьре уьйрениледи.

Окувшылар бас деп **а, о, ы** созыклар ман **т, д, ш, р, с** тартыклар ман танысадылар.

Аьриплерди окыйтаган заманынъ биринши кесегинде окувшылар йыймаларды соьзлерге боьлип, соьзлерди бувынларга айырув ислерин эндиден арбатын да бардырадылар. Бувынлардагы сеслерди айырып уьйренедилер:

бир бувынлы эм эки бувынлы, ашык эм ябык бувынлы соьзлерди бувынлап окып уьйренедилер: *ал, ас, он, а-на, ма-ма, ал-ма.*

Букварьди окыйтаган заманнынъ биринши кесегининъ бас эсабы – балаларды эки бувынлы ашык эм ябык бувынлы соьзлерди косып окып уьйретуув.

Бу шакта да, аьзирленгиш замандагындай болып, аналитико-синтетикалык куллыклар, окувшылардынъ соьз байлыкларын оьстируув эм ойлап уьйретуув ислери озгарылады.

Букварьдеги сюжетли дурбатлардынъ иштелиги бойынша хабарласув окувшыларга тоьгеректеги яшавды анъламага ярдам этеди эм оларга оьзлерин коллективте тутув сулыптарын тербияламага себеп боладылар.

Сюжетли суьврет бойынша хабардан керекли соьзлери болган йыйма шыгарылады, онда уьйренилген сеслер мен бирге буюгуьн танысылаяк сес те бар. Аьр йыйма соьзлерге боьлинеди, а опорный соьз бувынларга, а бувынлар сеслерге боьлинедилер.

Окытувшы балаларга коьрсетеди – кайтип айтылады созык эм тартык сеслер, бувын ясавда олардынъ арасындагы баскалык. Ол зат балаларга бу сеслерди айырмага ярдам этеди.

Оннан сонъ балалар янъы сестинъ баспалы аьриплин карайдылар кишкейин эм уьйкенин: олар кайдай элементлерден туьзилгенин.

Оннан сонъ янъы сеси болган соьзлер, сес эм бувын ягыннан айырылады, анализ артыннан оларды аьрипли кассада туьзуув эм бувынлап окув, туьзилген соьздинъ бир аьрибин авыстырып, яде бир аьрипти яде бувынды туьсирип окув, аьр бир туьрленген соьзди бас деп туьзилген соьз бен тенълестируув эм ол соьзлерди окув дегендей ислер барады.

Соьйтип окувшылар Букварьдегилерди окымага аьзирленедилер, белгили болган соьзлер мен (йыйма, соьз, бу-

вын) пайдаланып уьйренедилер, тоьмендеги янъы грамматикалык маьнелер мен танысадылар:

а) сеслер эм аьриплер; олардынъ арасындагы байланыс эм баскалык;

б) созыклар эм тартыклар;

в) созыклардынъ бувын ясав роли;

г) каты эм юмсак созыклар;

д) соьзде куьшли бувын (ургылы).

ЯЗУВГА УЬЙРЕТУВ

Биринши куьнлерде окытувшы калемди калай ысламага керегин, оны ман калай пайдаланмага керегин анълатады.

Класс ишинде айланып юрип, окытувшы балалардынъ калемди ыславларына эс береди, неге десе балалар калемди оьтирик ыслап уьйренселер, оларды янъыдан уьйретуув тагы да кыйын эм олардынъ язувлары да осал болар.

Балаларды биринши куьнлерден ок язувды уьзбей озгарувга уьйретпеге керек. Эгер окувшылар аьриплердинъ аьр бир кесеклериннен сонъ язувды айырып уьйренселер, тез эм калемди айырмай язувга уьйретуув коьп кере кыйын болар. Соннан себеп биринши куьнлерден пастады кагыттан айырмай сав аьрипти язбага, а соьзди язганда, тек бувынларда калемди айырып уьйретиледи. Биринши класстынъ сонъына окувшылар пастады айырмай 3-4 аьрип язадылар. Аьриплердинъ кесеклерин язув тек аьзирленгиш заманда озгарылады.

Аьриплерди язып баслаганда, олардынъ кесеклери айырым кепте язылмайды, тек кайсы ерден басланаягын, кыйын ерлерине эс бердириледи.

Тептердинъ янъы сызыклары, янъыша язув окувшыдан уьйкен эс беруувликти талаплайды. Окувшы язып эм айтып билмеге тийисли – аьрип калай язып басланады, кайсы ери тоьгерекленеди, кайсы ерде уьзиледи, алдындагы эм ызындагы аьриплер мен калай бириктириледи.

Аьриплерди язув олар ман таныскан йосыкта озады. Язув окувга коьре балаларга кыйын болады, соннан себеп биринши дерислерде язув окувдан арт калмага да болар. Язувга уьйретуьвдинъ биринши дерислериннен баслап тептерди дурыс салып язувга уьйкен эс берилмеге тийисли. Тептер дурыс салынып язылса, язув да янтайып дурыс барувын балалар коьрмеге эм анъламага тийислилер. Янтайтып язувдынъ уьлгисин окытувшы тактада береди. Ама тептерге язув ман тактада язувдынъ янтаювы бирдей болмайды, соннан себеп окытувшы тактага язаятканда сызыктынъ кайтип келуьвин айтпайды (туьз этип аькелемиз, янтайтып сызамыз), тек язылув йосыгына эс бердиреди.

Аьриплерден баска болып, балалар соьзлер эм йыймалар, байланыслы текстлер язадылар, коьширип язув сулышларын оьстиредилер.

ОКУВ-ЯЗУВГА УЬЙРЕТУЬВДЕН СОНЪГЫ ЗАМАН

Окып, язып уьйренгеннен сонъгы заман – балаларды окып уьйретуьвде энъ маьнели эм яваплы шак.

Бу шакта баьри окылганлар бегитиледи эм окув китабына эм ана тилин окумага аьзирлик барады.

Бу шакта озгарылатаган ислердинъ мырады – окув эм язув сулышларын оьстируьв.

Язув дерислеринде текстти коьшируьв, яттан язув эм диктант озгарувды кезуьвлетип бардырмага керек. Кайдай туьрли язувда да бала соьзлерди аьриплер мен тувыл, а бувынлар ман айтып эм язып уьйренеди.

Аьр бир деристе окувшылар баспалы эм колязба аьриптен коьширип язып уьйренедилер. Ол язганда оьзин тергеп уьйренуьвдинъ бас амалы болады. Язганын тергеп уьйретуьв биринши куьнлерден баслап дайым озгарылмага керек. Окувшылар бир неше соьзди диктант этип язган сонъ, язганларын эситтирип, бувынлар ман окып шыгадылар. Оны калай этпеге керегин окытувшы коьрсетеди.

Текст уьстинде озгарылатаган коьп туьрли ислер дерислерде булай озгарыладылар:

1. Хабар, эртеги яде ятлавдынъ темасы бойынша кыска кирис хабарласув.

2. Анълавлы эм дурыс окувга аьзирлев коьнигуьвлер:
а) анализ-синтезлик коьнигуьвлер; сеслерди тенълестируьв; созыклар эм тартыклар, каты эм юмсак созыклар, янъыравык эм сагыр тартыклар: айырым аьриплерди айтып язув, аьрипли кассада соьзлер туьзуьв.

б) кыйын соьзлерди тактадан окув (янаса тартыклы, коьп бувынлы соьзлер) орфоэпия кебинде дурыс айтып уьйренуьв уьстинде ислер.

3. Кишкей уьзиклер этип текстти окувшылардынъ окувы, маьнеси бойынша соравлар ман (кыйын соьзлерди анълатув ман).

4. Окылган тексттинъ маьнеси бойынша соравларга яваплар беруьв.

5. Аьр бир йыймады соьйленисли этип окыр уьшин кайтарып окув.

6. Савлай хабардынъ яде онынъ кесегининъ маьнесин анълаганларын билер мырад пан кенъесуьв; айырым уьзиклерди сайлап алып окув.

7. Рольлер мен окув, план бойынша яде эркин кепте маьнесин кайтарып айтув эм текст уьстинде баска туьрли ислер озгарув.

ТЕМАТИКАЛЫК ПЛАН

Окувга уйретуув (33 с.)

Дерис №	Тема	Окылаяк бетлер
Аьзирленгиш заман (6 с.)		
1	Биринши сентябрь-Билим куьни. Мектеб, окув затлары. «Бизим кырал» темасы бойынша хабарласув. Авызлама эм язба соьйлем.	Букварь, 4-5 б.
2	«Муьшелер эм тазалык», «Балалар бавында» деген темалар бойынша хабарласув. Йыйма, соьз.	Букварь, 6-7 б.
3	«Аьел», «Кийимлер», «Казан-як» деген темалар бойынша хабарласув. Йыйма, соьз, бувын.	Букварь, 8-10 б.
4	«Бакша оьсимликлери», «Емислер» деген темалар бойынша хабарласув. Йыйма, соьз, бувын.	Букварь, 11-12 б.
5	«Айванлар» эм «Куслар» деген темалар бойынша хабарласув. Йыйма, соьз, бувын.	Букварь, 13-16 б.
6	«Йыл шаклары» деген тема бойынша хабарласув. Дурбатлар бойынша хабар туьзуув.	Букварь, 17-20 б.

Аьриплер мен таныстырув. Окувга уйретуув (27 с.)		
1	А, а; О, о сеслери эм аьриплери	Букварь, 21-23 б.
2	Н, н; Т, т сеслери эм аьриплери	Букварь, 24-27 б.
3	Ш, ш; Р, р сеслери эм аьриплери	Букварь, 28-31 б.
4	Л, л; С, с сеслери эм аьриплери	Букварь, 32-35 б.
5	М, м; Б, б сеслери эм аьриплери	Букварь, 36-40 б.
6	Ы, ы; Д, д сеслери эм аьриплери	Букварь, 41-44 б.
7	Й, й сеси эм аьриплери; йы, йо бувынлар ман окув	Букварь, 45-47 б.
8	И, и сеси эм аьриплери	Букварь, 48-49 б.
9	К, к сеси эм аьриплери	Букварь, 50-56 б.
10	З, з сеси эм аьриплери	Букварь, 57-58 б.
11	Е, е сеси эм аьриплери; ий бувын ман окув	Букварь, 59-61 б.
12	Г, г; Э, э сеслери эм аьриплери	Букварь, 62-65 б.
13	Аь, аь; П, п сеслери эм аьриплери	Букварь, 66-69 б.
14	Оь, оь сеси эм аьриплери	Букварь, 70-71 б.
15	В, в; Я, я сеслери эм аьриплери	Букварь, 72-75 б.

16	У, у сеси эм аьриплери; ув буйын ман окув	Букварь, 76-79 б.
17	Уь, уь сеси эм аьриплери; уьв буйын ман окув	Букварь, 80-82 б.
18	Х, х; Ю, ю сеслери эм аьриплери; юв буйын ман окув	Букварь, 83-87 б.
19	нъ; Ф, ф сеслери эм аьриплери	Букварь, 88-91 б.
20	Ж, ж сеси эм аьриплери; ь, ь аьриплер	Букварь, 92-96 б.
21	Ч, ч; Ё, ё сеслери эм аьриплери	Букварь, 97-99 б.
22	Ц, ц; Щ, щ сеслери эм аьриплери	Букварь, 100-103 б.
23	Хабар «Деристе», ятлав «Ийги соьзлер»	Букварь, 106 б.
24	Хабар «Бизим аьемиз», ятлав «Ана»	Букварь, 107б.
25	Ятлав «Язлык», хабар «Карт атай»	Букварь, 109-110 б.
26	Хабар «Биринши космонавтлар», хабар «Дослык болсын»	Букварь, 111, 113 б.
27	Ятлав «Эриншек», хабар «Язгы тыншаюв»	Букварь, 115, 135 б.

АЪЗИРЛЕНГИШ ЗАМАНДАГЫ ДЕРИСЛЕР
(Уьлги кепте)
(Дерислердинъ планлары Букварьдинъ 4-20-ншы бетлериндеги аьр бир темага берилгенлер.)

Дерис 1

**Биринши сентябрь – Билим куьни.
Мектеб, окув затлары**

Деристинъ мырады: Окувшыларга биринши сентябрь – Билим куьни, окув йылдынъ басы акында хабарлав; мектеб, окув затлары ман таныстырув; бир-бирлери мен эм уьйкенлер мен саламласып уьйретуьв («Куьн яхшы болсын!», «Салам!», «Сав калынъыз!»); окув затларын саклап уьйретуьв; язувга аьзирлев.

Деристинъ юриси

I. Окытувшыдынъ кирис соьзи.

1. Окытувшы балалар ман саламласады, орынларына олтыртады, озининъ атын эм атасынынъ атын айтады. Аьр куьн сайын «Салам!» яде «Куьн яхшы болсын!» деп саламласпага керегин айтады.

Мектебте янъы окув йылы басланувы акында хабарлайды.

– Буьгуьн биринши сентябрь. Ол – Билим куьни, савлайхалклык байрам. Буьгуьн баьри калалардагы, авыллардагы балалар мектеблерге барганлар. Бизим Элде баьри аьдемлердинъ окымага эркинликлери бар. Ийги окыр уьшин бизим кыралда баьри амаллар туьзилген: мынълаган янъы ярасык мектеблер салынганлар, сизге баьри затта аьзир этилген. Бу сизинъ класска карашынъыз, ол кайдай? Ол уьйкен, ярк, ярасык.

2. Оқытувшы балаларды Букварь мен таныстырады.
– Буьгуьн сизге янъы китаплар береекпиз. Ол – Букварь. Янъы Букварь – сизинъ биринши китабынъыз, сиз оны ман оқып уьйренеексиз. (Китапты коьрсетеди). Бу китапты мундай ярасык этип шыгарар уьшин коьп аьдемлер каьрлегенлер: суьвретлер ясаганлар, язувшылар ятлавлар, хабарлар язганлар. Сиз китапты таза сакланъыз. (Балаларга Букварьлер бериледи, оны кайтип ашпага кереги акында айтылады.)

II. КИТАП БОЙЫНША ИСЛЕВ.

– Букварьдинъ 3, 4, 5-нши бетлериндеги дурбатларга каранъыз. (Дурбатлар бойынша хабарласув).

– Дурбатларда сиз кимлерди коьресиз?

– Олар кайда келгенлер?

– Балалардынъ колларында нелер бар?

– Окувшылар байрамша неге кийингенлер?

– 4-нши бетте дурбаттагы балалар не этедилер?

– 5-нши беттеги дурбатта сиз не зат коьресиз? Окув затларынынъ атларын айтынъыз.

– Класста балалар не зат этедилер?

Янъы соьзлер мен танысув.

Мектеб, китап, класс, пенал, линейка, тептер, дерис, бояк, кап, кетиргиш, калем.

– Сиз энди окувшыларсыз эм ата-аналарынъызды кувантып, ийги окымага керексиз. (Балалар оқытувшыдынъ айтувы ман ятлав уьйренедилер).

Мен окувшы,
Мен биринши класстаман,
Мен бараман
Эртенъ сайын окувга.
Бесев алып,
Куванышлы кайтаман,
Асыгаман
Коьрсетпеге абайга.

(А. Киреев)

III. Тыншаюв такыйка.

Энди оьрге турайык,
Колларды кенъ яяйык.
Кустай канат кагайык,
Тап кояндай шоршыйык.
Эркин тыныс алайык,
Яне ислеп баслайык.

(Соьзлерине коьре толтырадылар.)

IV. Диалог туьзуув.

– Мен оқытувшыман.

– Сен кимсинъ?

– Мен окувшыман.

– Сенинъ атынъ ким?

– Меним атым Азамат.

– Сенинъ тукумынъ ким?

– Меним тукумым Баисов.

– Сен неше ясындасынъ?

– Мен алты ясындаман.

– Сен кайсы авылда яшайсынъ?

– Мен Эркин-Халкта яшайман.

V. Тамамлав.

– Сиз буьгуьн саламласып уьйрендинъиз.

– Букварь китап пан таныстынъыз. Окув затлардынъ атларын билдинъиз.

– Ятлав айтып уьйрендинъиз.

Дерис 2

«Бизим кырал». Авызлама эм язба соьйлем

Деристинъ мырады: Авызлама эм язба соьйлем акында маьне беруув; «Бизим кырал» темасы бойынша хабарласув, соьз байлыкларын оьстируув; Ата юртымыз акында хабар айтув; оьз Эли мен оьктемсуув, оны суьюв сезимлерин тувдырувга себеп этуув.

Деристинъ юриси

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув.

1. Мектеб, окув затлары, оларды калай сакламага кереги акында хабарласув.

2. Букварьдинъ 5-нши бетиндеги окув затлардынъ атларын дурыс айтып уйренуув: *китап, тептер, калем, пенал, кап, бояк, кетиргиш, линейка* эм с.б.

3. Мектеб акында уйренген ятлавды кайтаралав.

4. Окув затлары акында юмаклар шешуув:

• Мен калынман, мен юкаман,

Билим – меним байлыгым.

Менде карт та, яс-явка да

Табар акыл азыгын. (*Китап.*)

• Ак кагытка язаман, яза-яза тозаман. (*Калем.*)

• Коззенекли, сызыклы,

Язув иске керекли. (*Тептер.*)

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

(«Бизим кырал» темасына келискен, бизим кыралдынъ ярасык ерлерин коьрсеткен, туурли миллет халклардынъ яшавларын коьрсеткен дурбатлар коьрсетилдилер.)

1. Окытувшыдынъ кирис соьзи.

– Бизим Элимиз бек бай эм мунда коьп туурли халклар яшайдылар. Олар баьриси де тынышлыкта яшайдылар, оьз тиллеринде соьйлесдилер. Бизим Ата юртымыз – Россия. Онынъ бас каласы Москва болады. Россияда коьп миллетлер яшайдылар. Аьр миллет бир-бирин анълар уьшин орыс тилинде соьйлейдилер.

Биз Карашай-Шеркеш республикада яшаймыз. Бизим республикадынъ бас каласы – Черкесск. Мунда орыслар, карашайлар, ногайлар, шеркешлер, абазалар яшайдылар. Биз – ногаймыз. «Букварь» китаптынъ ярдамы ман биз ногай тилди ийги билеекпиз.

2. Бегитуув ислер.

– Бизим Ата юртымыз кайтип айтылады? (*Россия.*)

– Онынъ бас каласы кайсы? (*Москва.*)

– Тувган юртымыз калай айтылады? (*Карашай-Шеркеш республикасы.*)

– Карашай-Шеркеш республикадынъ бас каласы калай айтылады? (*Черкесск.*)

– Мунда кимлер яшайдылар? (*Орыслар, карашайлар, ногайлар, шеркешлер, абазалар.*)

3. Ятлав уйренуув.

Козкте ушып,

Сувда юзип юрсенъ де,

Эл аралап,

Кайда барып коьрсенъ де,

Дуныяды

Сен айланып келсенъ де,

Бизим Элдей,

Бизим ердей таппасынъ!

(*М. Киримов*)

4. Янъы соьзлер мен танысув.

Россия, Москва, Карашай-Шеркеш республикасы. Черкесск, Ата юрт, тувган юрт, Тувган Эл.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Авызлама эм язба соьйлем мен таныстырув.

– Сиз бизим кырал акында хабарладынъыз, ятлав айтып уйрендинъиз. Олар баьриси де **авызлама соьйлем** болады. Биз окув дерислеринде коьп кызыклы затлар акында дурыс окып, соьйлеп уйренеекпиз.

Букварьде дурбатлардан баска кайдай ды белгилер (аьриплер) бар. Ол белгилер мен соьйлем язылган: соьзлер, ятлавлар, хабарлар, эртегилер, юмаклар. Бу да соьйлем деп айтылады, тек ол **язба соьйлем** болады. Мунда не зат акында язылганын билер уьшин окып уйренмеге керек. Окув эм язув дерислеринде биз окып та, язып та уйренеекпиз.

V. «Ногай Эл» деген йырды дисктен эситтируув.

(Йырлап билген балалар йырлайдылар.)

VI. Тамамлав.

– Биз буьгуьн ата юртымыз акында билдик.

– Бизим кыралдынъ бас каласын билдик.

– Яшайтаган юртымыз калай айтылатаганын да билдинъиз.

– Тувган эл акында ятлавды да айтып уйрендинъиз, йыр да тынъладынынъыз.

– Деристе сизге кайдай ис ярады?

Дерис 3

«Ден савлык – эл байлык». Йыйма

Деристинъ мырады: Йыйма акында маъне беруув; «Ден савлык – эл байлык», «Муъшелер эм таза-лык» темасы бойынша хабарласув, соъз байлыкларын остируув; ден савлыкты, тазалыкты саклав сезимлерин тербиялавга себеп этуув.

Деристинъ юриси

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув.

1. Озган деристе биз не зат акында айттык?
2. Бизим Эл калай айтылады?
3. Онынъ бас каласы кайсы?
4. Бизим тувган еримиз кайтип аталады?
5. Бизим республикадынъ бас каласы не?
6. «Тувган Элим» деген ятлавды айтынъыз.

(Ятлавды бир-эки окувшы айтады.)

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

– Букварьдинъ 6-ншы бетиндеги дурбатка каранъыз.
(«Ден савлык – эл байлык» дурбат бойынша хабарласув.)

– Дурбатта сиз кимлерди коьресиз? (Балаларды.)

– Балалар кайда келгенлер? (Врачка.)

– Врач не этеди? (Баладынъ тисин карайды.)

– Балалардынъ ден савлыгын ким карайды? (Врач.)

– Тислер авырмасын ушин не этпеге керек? (Тислерди тазаламага керек.)

– Айлак та бек колларды таза тутпага керек. Оларды ас алдында аьр заманда да ювмага керек. Эртеникте эм кеште тислерди тазаламага керек. Авырмас ушин тазалыкты сакламага тийисли. Тазалык – ол ден савлык.

2. Йыймалар туъзуув.

– Биз дурбатка карап кишкей хабар туъздик.

Бизим соьйлем йыймалардан туъзиледи.

Аьр йыймада кайдай ды бир ой бар. (Йый-ма деген соьзди баьриси бирге дурыс айтып уьйренедилер.)

Аьр йыймада ким яде не акында айтылады. Айтылганда, аьр йыймадан сонъ токтав этиледи.

– Дурбатка карап, авырган баладынъ акында йыймалар туъзинъиз. Ога ат беринъиз. (Ахметтинъ тиси авырган. Ол врачка келген.)

– Неше йыйма айттынъыз?

– Дурбаттынъ тоьмениндеги схемалардынъ сол йыймаларга кайсысы келиседи?

– Аюв акында да йыйма туъзинъиз.

(Аювдынъ тиси авырьиды. Ол йылайды.)

– Бу йыймалардынъ схемасын тактада сызып коьрсетинъиз.

(Эки окувшы йыймалардынъ схемасын тактада туъзедилер. Йый-ма термини кайтараланып айтылады.)

3. Янъы соьзлер мен танысув.

Бас, коьз, кулак, бурын, авыз, кол, аяк, тислер, муъше, савлык, тазалык, ден савлык.

4. Ятлав уьйренуув.

Нешев болады?

Эки коьз,

Эки кулак,

Эки кол,

Эки аяк.

Кас та, бет те экисер,

Авыз, бурын тек бирер.

Баьри нешев, айт энди?

Оны билген – билимли!

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Юмаклар пешуув («Муъшелер» темага.)

• Бир тоьбеде ети тесик. (Бас.)

• Эки кардаш яшайды, бирин-бири коьрмейди. (Коьзлер.)

• Бес кардаш бир ясында, тек бойлары баска. (Бес бармак.)

• Бирев сойлейди, экев коьреди, экев тынълайды.
(Тил, коьз, кулак.)

• Кел, кел десенъ, келмейди, келме, келме десенъ, келеди. (Эринлер.)

V. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе биз йыйма акында билдик.

– Йыймалар туьзип уьйрендик.

– Ятлав айтып уьйрендик.

Дерис 4

«Балалар бавында». Йыйма эм соьз

Деристинъ мырады: Йыйма эм соьз акында маьне беруьв; «Балалар бавында» темасы бойынша хабарласув, соьз байлыкларын оьстируьв; татымлык сезимлерин тувдырувга себеп этуьв.

Деристинъ юриси

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув.

1. Предметли дурбатларга карап, тазалыктынъ акында йыймалар туьзуьв. (Окытувшыдынъ ярдамы ман.)

2. Йыйма акында, бизим соьйлем йыймалардан туьзилуьви, йыймада ким яде не акында айтылувы уьстинде кайтарып айтув.

3. «Нешев болады?» деген ятлавды кайтарып айтув.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

Букварьдинъ 7-нши бетиндеги «Балалар бавында» деген дурбат бойынша хабарласув.

– Балалар, сиз дурбатта кимлерди коьресиз? (*Кызларды.*)

– Олар кайда ойнайдылар? (*Бала бавында.*)

– Кызларга ат беринъиз. (*Асият, Алиме.*)

– Дурбатта тагы да не зат коьресиз? (*Ойыншыклар.*)

– Олар кайдай ойыншыклар? (*Балалар ойыншыклардынъ атларын айтадылар.*)

– Асият пан Алиме не этедилер? (*Асият пан Алиме телефон ман соьлейдилер.*)

– Олар кайдай балалар? (*Олар акыллы, татым балалар.*)

– Олар акында йыймалар айтынъыз.

(*Асият пан Алиме – йолдаслар. Олар ойыншыклар ман ойнайдылар.*)

(Неше йыйма айтылганы белгиленеди. Йыймаларда неше соьз бар экени айтылады. Аьр бир йыймада кайдайды бир ой барлыгы коьрсетиледи. Аьр йыймадынъ ызында токтав этилуьвине эс этиледи.)

– Айтылган йыймалардынъ схемасын туьзинъиз.

– Дурбаттынъ тоьменинде коьрсетилген схемаларга йыймалар туьзинъиз. (7 б.)

2. Айтылганды бегитуьв.

– Бизим соьйлем йыймалардан туьзиледи, а йыймалар соьзлерден туьзиледи. Йыймада неше соьз барын схемада коьрсетип уьйрендик. Аьр йыйма уьйкен аьриптен басланып язылады, ол схемада муьйисленип коьрсетиледи. Йыймадынъ ызына точка салынады.

3. Янъы соьзлер мен танысув.

Ойыншык, курушак, топ, телефон, наьндуьрик, дуьмбирдек, аюв, коян, пил.

4. Юмаклар шешуьв.

• Ол – кызыл, ол – коьк, кара,
Тегис оьзи, тымалак.

Язда оны балалар
Юредилер кувалап. (*Топ.*)

• Канатын яйса керилип,
Коьнъилди бийлеп тартылар.
Давысы онынъ юз туьрли,
Бийитер сени, йырлатар. (*Кобыз.*)

• Меним балам, кишкей кыз,
Сабыр оьзи, давыссыз, –
Деп Асият йырлайды,
Тербетеди, ойнайды. (*Курушак.*)

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Ятлав уьйренуьв.

(Ясырынмавык ойнавда санавлар.)

1. Бирем – бирем,
Экем – экем,
Авыр Солтан
Арба еккен.
Ары тай,
Торы тай,
Шык, тотай!

(*Тотай* деген союз кимге туьссе, ол шыгады.)

2. Меннен – орак,
Сеннен – таяк.
Шыктык йолга,
Йолда – кургак,
Бузда – тайгак,
Шыксын баймак!

(*Баймак* деген союз кимге туьссе, ол шыгады.)

V. Тамамлав.

- Буьгуьн деристе йыйма акында, йыймалар союзлерден туьзилетаганы акында билдик.
- Ким? не? деген сорауларга явап берип, йыймалар туьзип уьйрендик.
- Янгы союзлер мен таныстык.
- Юмаклар шештик, ойын – ятлаулар уьйрендик.
- Деристе сизге не зат ярады?

Дерис 5

«Аьел». Йыйма, союз. (Окылганларды кайтарув, бегитуьв.)

Деристинь мырады: Йыйма, союз акында айтылганларды кайтаралау, бегитуьв коьнигуьвлери; «Аьел» темасына берилген дурбат бойынша хабарласув, союз байлыкларын оьстируьв; аьелде ясы уьйкенлерди сыйлап билуьв сезимлерин тувдырувга себеп этуьв.

Деристинь юриси

I. Озган дерислерде айтылганларды кайтарув.

1. Дериске аькелинген дурбатларга карап йыймалар туьздируьв эм оларды айырув ман кайтарув.
2. Окытувшы берген схема ман кайсы йыйма келисуьвин айтув.
3. Авызлама эм язба соьйлем акында кайтарув.
4. Йыйма, онда кайдай ды бир ой болувы.
5. Йыйма союзлерден туьзиледи.
6. Балалар туьзген йыймалардынъ бири айырылады. Онда не акында айтылатаганы, неше союз бары белгилене-ди, схема туьзиледи. (Схема тактада туьзиледи.)

II. Деристинь темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

- Буварьдинъ 8-нши бетиндеги «Аьел» деген дурбат бойынша хабарласув, йыймалар туьзуьв.
- Дурбатта кимлерди коьресиз? (*Ата, ана, эки бала.*)
 - Ата не этеди? (*Ол газета окыйды.*)
 - Ёызга ат беринъиз. (*Салимат.*)
 - Салимат не этеди? (*Салимат атасына шай куяды.*)
 - Аьелде тагы да ким бар? (*Кишкей Аслан.*)
 - Аслан не этеди? (*Аслан топ ойнайды.*)
 - Дурбаттынъ тоьмениндеги схемаларга келискен союз, йыйма туьзуьв.

2. Йыймады союзлерге айырув.

- Салимат не этеди деп айттык? (*Салимат шай куяды.*)
- Йыймада ким акында айтылады? (*Салимат акында.*)
- Бу йыймада неше союз бар? (*Уьш*)
- Салиматка кайдай кыз деп айтпага болаяк? (*Ол акыллы, куллыксуьвер кыз. Ол анасына ярдам этеди.*)
- Сиз атанъызга, ананъызга уьйде кайдай ярдам этесиз? (*Балалар уьйкенлерге кайдай ярдам этуьвлери акында хабарлайдылар.*)

Окытувшы балалардынъ айтканларын тамамлайды. Аьр аьелде татымлык, эсли аьдемлерди сыйлав болмага кереги акында айтады.

3. Янғы соьзлер мен танысув.

Аьел, ата, карт ата, ана, карт ана, кардаш, бебе, аьпте, синъли, яс, кыз.

4. Диалог туъзув.

- Сенинъ атынъ ким?
- Меним атым Ахмет.
- Сен кайсы класста окыйсынъ?
- Мен биринши класста окыйман.
- Атанънынъ аты ким?
- Атамнынъ аты Асан.
- Ананънынъ аты ким?
- Анамнынъ аты Асият.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. «Бесик йырды» уьйренуьв.

Уйкла, балам, сен уйкла,
Юм коьзинъди, юлдызым.
Баьриси де уйклаган,
Сен де уйкла, ялгызым.
Туьрли йырлар йырлайым,
Таьтли уйкы йорайым,
Толкынында йырымнынъ
Тербетил деп, айтайым.

(К. Кумратова)

V. Тамамлав.

- Буьгуьн деристе аьел акында йыймалар туьздик.
- Йыймаларга схемалар туьзип уьйрендик.
- «Бесик йырды» йырлап уьйрендик.
- Сизге деристе тагы да не зат ярады?

Дерис 6

«Кийимлер». Йыйма, соьз, бувын

Деристинъ мырады: Йыйма, соьз темады кайтарув, бувын акында маьне беруьв; «Кийимлер» темасы бойынша хабарласув, соьз байлыкларын оьстируьв; тазалыкты, ярасыкты суьюв сезимлерин тувдырувга себеп этуьв.

Деристинъ юриси

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув.

1. Тактада берилген схемаларга таянып, окувшылар аьел акында йыймалар айтадылар.
2. Йыймалардынъ бирин алып айырув эм йыйма акында айтылганларды эске туьсируьв.
3. Схема бойынша аьелдинъ аьдемлери акында (*ата, ана, аьпте, карындас*) соьзлер айтув.
4. Ятлав айтув.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

«Кийимлер» темага 9-ншы беттеги дурбат бойынша хабарласув, соьзлерди дуьрыс айтып уьйретуьв.

- Сиз дурбатта не затларды коьресиз?
- Кызлардынъ эм яслардынъ кийимлерин айтынъыз.
- Балаларга ат беринъиз. (*Ахмет, Айсе.*)
- Олар кайда келгенлер? (*Туькенге.*)
- Ахмет не этеди? (*Ахмет оьзине кийим сайлайды.*)
- Айсе не этеди? (*Айсе шыба сатып алган.*)

2. Бувын акында маьне беруьв.

- Йыймалар соьзлерден туьзилетаганы акында сиз билесиз. Соьзлер де кесеклерге боьлинедилер.
- **Шы-ба** деген соьзди айтканда неше кесекке боьлип айтамыз? (*Эки.*)
- **Боьрк** (*Бир.*), **бел-де-ме** (*Уьш.*)
- *Кесек* дегенимизге энди **бувын** деп айтаякпыз.
- **Ша-рык** деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)
- Бувын саны соьзде булай коьрсетиледи:

--	--

 – соьзде эки бувын.

--	--	--

 – соьзде уьш бувын.

Окувшылар дурбаттынъ тоьмениндеги схемалар бойынша соьзлер, йыймалар туьзедилер. Сонъ окувшылар оьзлери соьзлер айтадылар, бувынларга боьледилер.

3. Янъы союзлер мен танысув.

Шыба, белдеме, боьрк, тон, колгапшык, белбав, шарык, койлек, пальто, баьпиш, этик.

4. Ятлав уйренуув.

Сары йолак шыбасын
Кийди омак кызалак.
Коьрсинлер деп кийимин,
Шыкты тыска мактаншак.

III. Тыншаюв такыйка.**IV. Диалог туьзуув («Туькенде» деген тема бойынша.)**

- Куьн яхшы болсын!
- Сен ким?
- Мен Алимат.
- Сен кайда келдинъ?
- Мен туькенге келдим.
- Сен туькенге неге келдинъ?
- Мен туькенге кийим алмага келдим.
- Сен кайдай кийим сайладынь?
- Мен шыба сайладым.
- Шыба кайдай?
- Шыба бек ярасык.

VI. Тамамлав.

- Буьгуьн деристе союзлерди бувынларга боьлип уйрендик.
- Янъы союзлер мен таныстык.
- Деристе сизге не зат кызыклы эди?

Дерис 7**«Казан-аяк». Йыйма, союз, бувын**

Деристинъ мырады: Йыйма туьзуув сулыпларын оьстируув, йыймады союзлерге, союзлерди бувынга боьлип уйретуув; «Казан-аяк» темасы бойынша хабарласув, союз байлыкларын оьстируув.

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув.

1. Тактада берилген схемаларга таянып, окувшылар кийимлердинъ атларын айтадылар, неше бувын бар экенин коьрсетедилер.
2. Кийимлер акында йыймалар туьзедилер.
3. Уйренген ятлавды бир-эки окувшы айтады.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. **Магнитли тактада** баспа шриффт пан язылганды окытувшы ашады:

Узын куйрык савыскан

Казандагын таьвескен. (*Шо-ма-ка.*)

Окытувшы юмакты окыйды эм бу язылган – юмак экенин эм ол язба соьйлем болатаганын айтады. Балалар юмактынъ шешилувин айтадылар. Окытувшы юмактынъ шешилув соьзин, бувынга боьлип, тактага язады эм оьзи окыйды: *шо-ма-ка.* (*Балалар баьриси бирге айтадылар.*) Окувшылар соьзди бувынга боьлип, схема ман тактада коьрсетедилер:

--	--	--

2. Китап бойынша ислев.

Букварьдинъ 10-ншы бетиндеги дурбатка карап йыймалар туьзуув.

- Дурбатта не затларды коьресиз? (*Казан-аяк.*)
- Казан-аяктынъ атларын билесизбе? (*Шомака, тепшек, касык, пышак* эм с.б.)
- Дурбатта тагы да кимлерди коьресиз? (*Кыз бан анасы.*)
- Кызга ат беринъиз. (*Алиме.*)
- Алиме не зат этеди? (*Алиме савыт ювады. Ол анасына ярдам этеди.*)
- Туьзилген йыймаларды дурбаттынъ тоьмениндеги схемалар ман тенълестиринъиз.
- Биринши йыймада неше союз бар?
- Биринши союз кайсы?
- Экинши союз кайсы?
- Уьшинши союз кайсы?

Дерис 8

– Йыйма не затлардан туъзиледи? (*Совзлерден.*)

– Союз не затларга боьлинеди? (*Бувынларга.*)

3. Янъы союзлер мен танысув.

Таба, шомака, касык, шанышкыш, тепшек, суъзгиш, пышак, казан, аяк, чайник, кастрюля, капкаш.

4. Юмаклар шешуъв.

• Оъзим ашамайман, аьдемлерди ашатаман. (*Касык.*)

• Астым-темир, уьстим-темир,

Куьйгистермен – иссимен.

Карнымдагын алып кемир,

Тислеп оьткир тисинъ мен. (*Таба ман оьтпек.*)

• Коьздеш курсак савыт бар,

Оъзи саплы, симекли.

Баьрисине шай куяр,

Аьр уьйде ол керекли. (*Чайник.*)

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Ятлав уьйренуъв.

– Мен – шомака, сабым бар,

Сапка конган басым бар.

Конак келсе, тоймасты,

Коьп куймасам мен асты.

Мен болмасам, аьдемлер

Ас коьтере ишпеслер.

Касык, аяк эм тепшек,

Менсиз кимге сиз керек?

(*А. Киреев*)

V. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе биз йыймалар туъздик.

– Соьзлерди бувынларга боьлип уьйрендик.

– Юмаклар шештик, ятлав айтып уьйрендик.

– Деристе сизге кайдай ис ярады?

«Бакша оьсимликлери». Йыйма, союз, бувын

Деристинъ мырады: Йыйма, союз, бувын акында билимлерин бегитуъв; «Бакша оьсимликлери» темасы бойынша хабарласув, союз байлыкларын оьстируъв.

Деристинъ юриси

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув.

1. Савытлар акында уьйренген ятлавды бир-эки балага айттырув.

2. Казан-аяктынъ атларын айттырув.

3. Окутувшы *ка-зан, теп-шек, ша-ныш-кыш* деген союзлерди айтады эм окувшылар бу союзлерде неше бувын барын айтадылар, схемасын тактада коьрсетедилер.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. – Юмакларды шешинъиз:

• Иши – кызыл оттай,

Тысы – тымалак топтай. Ол не? (*Карбыз.*)

• Бир кызым бар,

Оъзи ерге ясырынган,

Шашын тыста калдырган. Ол не? (*Пыхы.*)

• Кишкенекей бойы бар,

Тогыз кабат тоны бар. Ол не? (*Капыста.*)

• Урмас сени, сокпас,

Токтирер коьп коьзяс. Ол не? (*Соган.*)

• Алма деген атлыман,

Ама алма тувылман.

Терек бастан карарсынъ,

Мени ерден табарсынъ. (*Ералма.*)

– Бу сиз айткан оьсимликлер кайда оьседилер? (*Бакшада.*)

– Бакшада тагы да кайдай оьсимликлер оьседилер? (*Кавын, кабак, турп эм с.б.*)

2. Китап бойынша ислев.

Букварьдинъ 11-нши бетиндеги дурбат бойынша хабарласув, союзлерди дурыс айтып уьйренуъв, йыймалар туъзуъв.

– Дурбатта сиз не зат коьресиз? (*Карбыз, пыхы, сарымсак, кабак, соган, шибжий эм с.б.*)

– Бу дурбаттагы баъри оьсимликлерге бир соьз бен калай айтпага болаяк? (*Бакша оьсимликлери.*)

– Бу оьсимликлерди оьстирер уьшин балалар не зат этедилер? (*Балалар бакшада ислейдилер. Оьсимликлерге сув куядылар. Бакшада карбыз, кавын йыядылар.*)

– Дурбатлар астындагы схемаларга келискен соьзлер, йыймалар туьзуув. (*Бир бувынлы, эки, уьш бувынлы соьзлер; эки, уьш, доьрт соьзли йыймалар кайтарылып айтылады.*)

– Схеманын басындагы доьрткил сызык неге муьйисли? (*Йыймадын басы белгиленген.*)

– Схеманын ызына кайдай белги салынган? (*Йыйманын ызына точка салынады.*)

– Бир йыймады алып айырув. (*Неше соьз бар, биринши, экинши соьзлери.*); сол йыймадан эки соьздинъ схемасын туьзуув, бувынлар санын коьрсетуув.

3. Янъы соьзлер мен танысув.

Карбыз, кавын, кабак, бадражан, шибжий, капыста, пыхы, турп, соган, сарымсак, ногыт, козыкулак, ералма.

4. Ятлав уьйренуув.

Не аьлемет бу бакша,
Ясылшалар коьп мунда.
Соган, пыхы, капыста,
Бар карбыз да, кавын да.

(*А. Киреев*)

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Ясылшалар акында эртеги.

Бир куьн абай базардан аькелди:

Ералма,
Капыста,
Пыхы эм ногыт,
Соган эм коны,
Эм даьмли сарымай, ай!

Мине ясылшалар столда эрисип басладылар – кайсылары даьмли, кайсылары бек керекли:

Ералма?

Капыста?

Пыхы яде ногыт?

Соган яде коны?

Эм даьмли сарымай?

Абай болса, сол шакта пышакты алды да ясылшаларды кесип баслады:

Ералмады,

Капыстады,

Пыхыды эм коныды,

Соганды майда кувырды.

Баьриси де казанда кайнадылар. Ясылшалардан ийги даьмли сорпа асылды. Калай даьмли сорпа!

– Ясылшалардынъ кайсысы бек керекли эм пайдалы? (*Баьриси де.*)

V. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе биз йыймалар туьздик.

– Йыймаларды соьзлерге боьлип, соьзлерди бувынларга боьлип уьйрендик.

– Юмаклар шештик, ятлав айтып уьйрендик.

– Сизге кайсы ис кызыклы болды?

Дерис 9

«Емислер». Йыйма, соьз, бувын

Деристинъ мырады: Йыйма, соьз, бувын акында билимлерин бегитуув; «Емислер» темасы бойынша хабарласув, соьз байлыкларын оьстируув; йыймаларды соьзлерге, соьзлерди бувынларга боьлип уьйренуув.

Деристинъ юриси

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув.

1. Бакша акында уьйренген ятлавды бир-эки бала айтады.

2. Тактада коьрсетилген ясылшалардынъ дурбатларына карап, соьзлерди бувынларга боьлуьв, схемаларын туьзуьв. (*ка-бак, кар-быз, ка-пыс-та.*)

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

Букварьдинъ 12-нши бетиндеги «Емислер» деген дурбат бойынша хабарласув.

– Дурбатта не затларды коьресиз? (*Алма, кертпе, юзим, коькем эм с.б.*)

– Оларга бир соьз бен калай айтпага болаяк? (*Емислер.*)

– Емислер кайда оьседилер? (*Бавда.*)

– Тоьмендеги дурбатта сиз кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)

– Балаларга ат беринъиз. (*Найме, Алиме, Асан, Мадина.*)

– Найме не этеди? (*Найме шетенге куьреге йьяды.*)

– Алиме мен Мадина не этедилер? (*Алиме мен Мадина теректен куьреге уьзедилер.*)

– Асан не этеди? (*Асан шелекке емис йьйган.*)

– Дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга келискен соьзлер эм йьймалар туьзуьв. (*Соьзлерде бувынлар санын айтув.*)

2. Янъгы соьзлер мен танысув.

Алма, кертпе, юзим, аьлбели, куьреге, коькем, шылма, лимон, бав.

1. Ятлав уьйренуьв.

Аьлбели, юзим эм алма,

Куьреге эм кызыл шылма.

Бизге керек баьриси –

Ден савлыктынъ даьриси.

(*А. Киреев*)

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Сорав-явап ойыны.

Дослар кайда барасыз?

– Дослар, кайда барасыз?

– Агашлыкка барамыз.

– Агашлыкта не этесиз?

– Агаш алма йьямыз.

– Аюв расса, не этесиз?

– Агаш бойлап кашамыз.

– Ай, балалар, йигитсиз!

V. Тамамлав.

– Деристе емислердинъ атларын айттык.

– Дурбат байынша йьймалар туьздик.

– Ятлав айтып уьйрендик.

Дерис 10

«Айванлар». Йьйма, соьз, бувын акында кайтарув

Деристинъ мырады: Йьйма, соьз, бувын акында кайтарув; «Айванлар» темасы бойынша хабарласув, соьз байлыкларын оьстируьв, хабарлав сулыпларын оьстируьв; табиатты, айванларды саклав эм суьюв сезимлерин тувдырувга себеп этуьв.

Деристинъ юриси

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув.

1. А. Киреевтинъ емислер акында ятлавын бир неше балага айттырув.

2. Соравлар ярдамы ман хабарласув:

– Бакшада кайдай оьсимликлер оьседи?

– Бавда не затлар оьседилер?

– Сизинъ бакшада кайдай ясылшалар оьседилер?

– Теректе оьсетаган емислердинъ атларын айтынъыз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев (13, 14 б.)

– Юмакларды тынъланъыз:

• Муьйизи бар, куйрыгы бар,

Суьт береди аьр кимге. Ол не? (*Сыйыр.*)

• Сакалы узун – карт тувыл,

Кос муьйизли – сыйыр тувыл. Ол не? (*Эшки.*)

- Бетин-колын ялайды,
Суыйкенип сага карайды. Ол не? (*Мысык.*)
- Ап-ак туькли, тик кулак,
Тырс! – дегеннен коркады.
Кулакларын тик кадап,
Анда-мунда шабады. Ол не? (*Коян.*)
- Сары туькли, куйрыклы,
Айлак оззи кылыплы. Ол не? (*Туьлки.*)
- Япалак куйрык, тик кулак,
Теректен каргыр терекке.
Козлар йыяр инине,
Кыс куьнине емекке. Ол не? (*Тыйын.*)

– Юмакларда нелердинъ акында айтылады? (*Айванлардынъ.*)

– Энди бу дурбатлардагы айванларга каранъыз. Олардынъ кайсылары сизге бек таныс, айтынъыз. (*Эшек, сыйыр, бузав, ийт, буга, эчки, кошкар, кой, ат, мысык, туьлки, тыйын, боьри, арслан, коян, аюв, керекшин, кабан.*)

– Сиз калай ойлайсыз, булардынъ кайсылары уый айванлары, а кайсылары кыр айванлары?

– Келинъиз, олардынъ бир нешевлери акында хабарлаягынъыз.

а) Кой.

– Ол – уый айваны. Койдынъ аьдемге коьп пайдасы тиеди. Ол юн береди. Койдынъ юниннен аьдемлер туьрли йылы кийимлер тигедилер.

б) Сыйыр.

– Сыйыр – уый айваны. Бу айван аьдемге уыйкен хайыр этеди. ол бизге суьт береди. Суьт бек пайдалы ишимлик болады. Суьттен кайдай емеклер этпеге болаяк, билесизбе? (*Ювирт, пыслак, каймак, иримшик.*)

в) Ат.

– Ат та – уый айваны. Ат авылда яшаган аьдемлердинъ биринши ярдамшысы болады. Ат аьдемге кайдай ярдам этеди? Ким айтар? (*Балалардынъ яваплары.*)

г) Ийт.

– Ийт – аьдемнинъ алал досы. Ол каралдыды саклайды, анъшыдынъ ярдамшысы болады. Ийт малшыдынъ малын, койшыдынъ койларын йырткыш айванлардан саклайды. Сиз ийттинъ акында тагы да не зат айтпага болаксыз? (*Балалардынъ яваплары.*)

д) Аюв.

– Аюв – кыр айваны. Ол – агашлыктынъ иеси. Аюв бизим агашлыкларда энъ мазаллы йырткыш айван деп саналады. Болса да ол елек, бал, шайтанкулак ашамага да суьеди.

е) Туьлки.

– Туьлки – кыр айваны. Сиз калай ойлайсыз, туьлки аьдемге кавыфлы айванма? (*Ол аьдемге коркынышлык аькелмейди.*) Керисинше, ол аьдемнен коркады. Туьлки – бек кылыплы айван. Ога анъшыламага тыныш зат тувыл. Куврайлы яде камыслы ерлерде яшайтаган туьлки, анъшыды коьргенлей, куйрыгын куврайдай коькке кадайды. Озып кететкан анъшы анъламай, куврайдай коьрип, озып кетеди. Инлери олардынъ терен болады.

ж) Коян.

– Коян – кыр айваны. Ол – коркак айван. Коян аьр дайым бир ерде турмайды. Коян койы агашлыкта, камыслы, тик каялы ерлерде яшайды. Кыста кояннынъ териси, карга усап, ак болады, а язлыкта, язда эм куьзде коьгилдим туьсли болады. Кояннынъ арт аяклары, алды аякларынан эсе, узын болады. Сонынъ уьшин ол бек тез шабады.

з) Тыйын.

– Тыйын агашлыкта яшайды. Ол – япалак куйрыклы, тик кулаклы айван. Язда оны паркта да коьрмеге болаяк. Тыйын теректинъ кувысында яшайды. Ол козлар ашамага бек суьеди.

– Дурбатлардагы баска айванлардынъ акында сиз не зат айтпага болаяксыз?

– Тоьмендеги дурбатта сиз кимлерди коьресиз?

– Балалар кайда келгенлер? Олар не этедилер?

– Дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга келискен, айванлар акында йыймалар туьзуув. Сол йыймаларда неше соьз барын айттырув.

– Схемаларга келисли соьзлер айтув. Соьзлерде бувынлардынъ санын айтув.

2. Янъы соьзлер мен танысув.

Кой, эшки, сыйыр, эшек, эшек, кой, козы, ат, кошкар, бузав, улак, тай, арслан, боьри, коян, туьлки, тыйын, керекшин, аюв.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Ойын «Неде не бар?»

– Балалар, сиз айванлардынъ атларын билдинъиз.

– Энди уьй айванлардынъ балаларынынъ атларын айтынъыз.

– Сыйырда не бар? (*Бузав.*)

– Койда не бар? (*Козы.*)

– Эшкиде не бар? (*Улак.*)

– Атта не бар? (*Тай.*)

– Ийтте не бар? (*Куьшелек.*)

V. Ятлав уьйренуьв.

Бузавым

Муьнъиреме бузавым,
Ем салайым отлыкка.
Аьзир сенинъ азыгынъ –
Ясыл оьлен, сув, ярма.

Тайымшак

Тайымшагым, тайымшак,
Тайымшагым мактаншак.
Шавып кырга, туьсип ойга,
Ким озар ды ювырсак?

(Ятлавдагы соравга оьзинъиз явап беринъиз.)

VI. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе айванлар акында хабарластык.

– Сиз кайдай айванлар акында билдинъиз?

– Олардынъ кайсысы уьй айванлар, а кайсысы кыр айванлар боладылар?

– Сиз нединъ акында ятлав уьйрендинъиз?

– Сизде кайдай уьй айванлар бар?

Дерис 11

«Куслар». Йыйма, соьз, бувын акында кайтаралав

Деристинъ мырады: Йыйма, соьз, бувын акында кайтарув, айтылганды бегитуьв коьнигуьвлери; «Куслар» деген тема бойынша хабарласув, соьз байлыкларын оьстируьв; кусларды саклав, оларга ярдам этуьв эм суьюв сезимлерин тувдырувга себеп этуьв.

Деристинъ юриси

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув

1. А. Киреевтинъ бузав акында ятлавын бир неше балага айттырув.

2. Соравлар ярдамы ман хабарласув:

Окытувшы класска аькелинген айванлардынъ дурбатларын коьрсетеди. Балалар олардынъ атларын айтадылар.

– Кайсы айван кайда яшайды? Айтынъыз.

– Уьй айванларды эм кыр айванларды айтынъыз.

– *Ко-ян, ке-рек-шин* деген соьзлерде неше бувын бар?

Тактада схемаларын коьрсетинъиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев (15, 16 б.)

– Ятлавларды тынъланъыз.

- – Кавдыр! деди, уьрпейди,
Бурны ерге салпырап.
Канаты ман ер суьрди,
Суслы болып, калтырап.
- «Курт-курт» этип курт-тавык
Шипийлерин шақырды.
Саьбийлерин кезуьвлеп,
Канаты ман кымтады.
- Батпак сувда бак, бак, деп,
Баркылдавык кыдырар.
Увак куртларды, емек деп,
Сермеп алып, ютынар.

- Ку-ка-ре-ку, кораз-дос,
Куйрыгынъ орак, коьзинъ кос.
Кекелинъ кызыл тарактай,
Бурнынъ ушкыр кармактай.
- Карлыгашым, карлыгаш,
Шыр-шыр этип йырлайсынъ.
Ойга, кырга, тогайга
Йырлар айтып сарнайсынъ.
- Мен кап-кара каргаман,
Канатларды ювганман.
Ювганымнан не пайда?
Кара болып калганман.

– Ятлавларда нелердинъ акында айтылады? (*Куслардынъ.*)

– Олардынъ атларын айтынъыз. (*Коккис, курт-тавык, баьний, кораз, карлыгаш, карга.*)

– Энди китаптагы дурбатларга каранъыз.

Бу куслардынъ атларын айтынъыз. (*Тавык, кораз, шипий, коькис, баьний, обыргус, карга, турна, карлыгаш, токылдак кус, торгай, коьгершин.*)

– Бу куслардынъ кайсылары уьй куслары боладылар? Айтынъыз.

– Дурбаттагы балалар не этедилер? (*Шипийлерге ем бердилер.*)

– Экинши дурбаттагы балалар не этедилер? (*Балалар кусларга уя ясаганлар. Олар уяды терекке саладылар.*)

Дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга, куслар акында келискен, соьзлер эм йыймалар айтув.

Бир-эки йыймага тактада схемалар туьздируув. Йыймада соьзлер санын айтув.

Коккис, кар-лы-гаш деген соьзлердинъ тактада схемаларын туьздируув. Бу соьзлерде неше бувын барын айттырув.

2. Янъы соьзлер мен танысув.

Тавык, кораз, шипий, каз, баьний, коькис, обыргус, турна, токылдак кус, карга, савыскан, карлыгаш, торгай, коьгершин, караторгай.

(Окытувшыдынъ ярдамы ман орысша да атларын айтадылар.)

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Ятлав уьйренуув.

Анам меним – ак тавык,
Атам – кызыл кекелли.
– Мен шипиймен, деп шавып
Шыкты тыска йигерли.
Ап-ак карлы йол, эндек,
Зыкырдайды ак аяз.
Ак кардан да акпан, – деп,
Апыл-тапыл юри каз.

(*А. Киреев*)

V. Балаларга «Шипийлерим» деген халк йырды эситируув, йырлап уьйретуув.

Шипийлерим

Шип-шип, шипийлерим,
Шип-шип-шип-шип, ян кусларым.
Кишкенекей тымалакларым,
Меним болаяк тавыкларым.
Мунда койы оьленлерде
Кыдырмага болаяк сизге.
Ай, меним шипийлерим,
Ай, меним ян кусларым.
Кишкенекей тымалакларым,
Меним болаяк тавыкларым.
Сув ишпеге сиз келинъиз,
Сизге сув эм ем берейим.
Ай, меним шипийлерим,
Ай, меним ян кусларым.
Кишкенекей тымалакларым,
Меним болаяк тавыкларым.

VI. Тамамлав.

- Буьгуьнги деристе сиз куслар ман таныстынъыз.
- Сиз кайдай куслар акында билдинъиз?

- Уй куслары кайсы? Айтынъыз.
- Сиз нединъ акында ятлав уйрендинъыз?
- Сизге деристе не зат ярады?

Дерис 12

«Йыл шаклары». Соьз, бувын, сес

Деристинъ мырады: Йыйма, соьз, бувын акында кайтарув, сес термини мен таныстырув; «Йыл шаклары» тема бойынша хабарласув, тил байлыкларын оьстирув, хабарлав сулышларын оьстирув; табиатты саклав эм суьюв сезимлерин тувдырувга себеп этуьв.

Деристинъ юриси

I. Озган деристе айтылганларды кайтарув.

1. Уйренген ятлавды бир-эки балага айттырув.
 - Сиз кайдай куслар билесиз? Айтынъыз.
 - Сиз кусларга кайдай ярдам этесиз?
 - Сизинъ уйде кайдай куслар бар?

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев (17-20 б.)

«Йыл шаклары» дурбатлар бойынша хабарласув ушин соравлар:

- Балалар, сиз дурбатларда йылдынъ кайсы шакларын коьресиз? (*Куьз, кыс, язлык, яз.*)
- «Куьз» дурбатка каранъыз. Тоьгерек як кайдай? (*Тереклерде япыраклар саргайган. Балалар агашлыкка барганлар. Олар кирпичи коьрдилер.*)
- Экинши дурбатта кайсы шакты коьресиз? (*Кыс.*)
- Кыста ава кайдай? (*Ава сувук. Кар явады.*)
- Дурбатта балалар не этедилер? (*Балалар кусларга ем бередилер.*)
- Ушинши дурбатта йылдынъ кайсы шагы суьвретленген? (*Язлык.*)

– Язлыкта табиат калай туьрленеди? (*Тереклер буьрленип баслайдылар. Коьгоьлен тувады. Куслар ушып келдилер.*)

– Дурбатта балалар не этедилер? (*Балалар шешекей йыядылар.*)

– Доьртинши дурбатка каранъыз. Онда кайсы шакты коьресиз? (*Яз.*)

– Язда ава кайдай? Табиат калай туьрленеди? (*Язда ава исси болады. Тоьгерек як буьрленеди.*)

– Дурбатта кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)

– Балалар не этедилер? (*Балалар сувга туьседилер. Олар куьнге кыздырынадылар.*)

Туьзилген хабардан дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга келискен йыймалар шыгарув. Йыймадынъ бирин айырув: йыймада неше соьз, соьзлерде неше бувын бар экенин айтув.

2. Сес термин мен таныстырув.

– Биз тоьгерегимизде, туьрли ерлерде туьрли сеслер эсitemиз. Айтпага, уйкен ел увылдаса, боран эссе, кайдай сес эсitemиз? (*У-у-у*)

– Кабакай ийтке ювык барсанъ, ол не этеди? (*Р-р-р*)

– Шыбын ушса, кайдай сес эсitemиз? (*З-з-з*)

– Соьйтип, бизим соьзлер де туьрли сеслерден ясалады. Сести биз эсitemиз эм айтамыз.

– Энди оззинъыз айташынъыз, кайсы ерде кайдай сес эситпеге болады? (*Бала йылаганда. А-а-а*)

Тактада схемалар коьрсетиледи.

– Йыйма соьзлерден туьзиледи:

--	--

 .

– Соьз бувынлардан туьзиледи:

--	--

– Бувынлар сеслерден туьзиледи эм онынъ схемасын биз булай туьземиз:

--

 – бир сесли бувын;

--

 – эки сесли бувын.

– Энди Букварьдинъ 21-нши бетиндеги дурбатлардынъ астындагы схемаларга каранъыз. Схемаларга карап, дурбатлардынъ атларын айтынъыз.

3. Янъы соьзлер мен танысув.

Куьз, кыс, язлык, яз, айындырык, курткашык, буришак, кар, ямгыр, аяз, буз, боран.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Ятлав уйренуув

– Ятлавларды тынъланъыз.

– Аыр ятлауда кайсы йыл шагы акында айтылады?

- Боран эсти, борады,
Калын кар ман орады
Агашлыкты, кырларды,
Ак баслыклы тавларды. (*Кыс.*)
- Куслар сазы, йырлары
Эситилмейди кыр тоьсте.
Ясыл эди тоьгерек,
Энди сары ер уьсти. (*Куьз.*)
- Куьн шувагын кенъ таслап,
Кобкте куьлди куьн коьзи.
Тереклер де буьрленип,
Куьлтиреди ер юзи. (*Язлык.*)
- Ахыр-туьрли шешекей
Бийлеп алды кырларды.
Сувга туьсип аыр саьбий
Исси куьнге куванды. (*Яз.*)

(Ятлавлардынъ бирисин яттан уйьретпеге болаяк.)

V. Юмаклар шешуув.

– Юмакларды шешинъиз, шешилуув соьзлерге суьврет-лер ясанъыз.

- Ямгыр явды,
Куьн йылмайып коьринди.
Кобпир болып,
Шыкты коькте буьгедек. (*Курткашык.*)
- Канаты йок – ушады,
Куьнди бизден ясырып.
Елден коркып кашады,
Ян-якларга шашылып. (*Булыт.*)
- Шыкты коькте йылмайып,
Тоьгерекке нур яйып. (*Куьн.*)

VI. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе биз «Йыл шаклары» акында хабар-ладык.

- Ким айтар, йылдынъ энъ сувык шагы кайсы?
- А энъ исси шак калай айтылады?
- Сизге кайсы шак ярайды? Не уьшин?
- Сиз нединъ акында ятлав уйьрендинъиз?

АБРИПЛЕР МЕН ТАНЫСТЫРУВ ЭМ ОКУВГА УЙЬРЕТУВЪВ ДЕРИСЛЕР (Уьлги кепте)

Дерис 1

А, О сеслери эм А, а; О, о аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды А, О сеслери эм А, а; О, о аьриплери мен таныстырув; окып уйьретуув, соьз байлыкларын оьстируув.

Болаяк тамамлар: Окувшылар сес аьриптен калай баскаланувын билмеге тийислилер; баспалы эм кол-язба А, а эм О, о аьриплердинъ уасалыкларын эм баскалыкларын айырып эм ол аьриплер мен соьзлер окып биле-еклер; А, О сесли соьзлерди айтып уйьренедеклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуув заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Йыйма, соьз, бувын акында кайтарув.
2. Сюжетли дурбат бойынша ис озгарув.
 - Дурбатка карап йыймалар туьзинъиз.
 - Дурбатта балалар не зат этедилер?

(*Балалар кусларга ем бередицер.*)

– Тактада йыймадынъ схемасын туьзинъиз.

– *Ем, балалар* деген соьзлерде неше бувын бар? Айтынъыз.

Схемаларын туьзинъыз.

– Бу йыйма неше соьзден ясалган?

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. А сеси мен таныстырув.

– Юмакты шешинъыз.

Кеше ярык этемен,

Куьндиз сизден кетемен. Ол не? (*Ай.*)

– *Ай* деген соьз бен ким йыйма туьзер? (*Ай туьвды.*)

(Схемасы тактада коьрсетиледи.)

– *Ай* деген соьзде неше бувын бар? (*Бир бувын.*)

– Соьзде неше сес бар? (*А – й – эки сес.*)

– Биринши сести биз калай айтамыз? (*а – а.*)

– Сиз кайдай сес эситесиз? (*а – а – а.*)

(Баьри окувшылар **а** сесин айтадылар. Авыздынъ кенъ ашылувына, авадынъ авыздан эркин шыгувына эс бериледи.)

– Ондай сеслерге *соьз* деп аталады.

– **А** аьрип болган сиз тагы да кайдай соьзлер билесиз? (*Алма, арба, ат, автобус, аркан, ана, ата*)

2. Сести бегитувъ ислер.

– Букварьдинъ 21-22-нши бетлериндеги дурбатларга каранъыз. Олардынъ атларын айтынъыз. (*Бала, ай, балта, алма, каз, ат, агаш, карга*)

– **А** сеси бу соьзлердинъ кайсы ерлеринде эситиледи?

– Дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга каранъыз. **А** сеси кайдай туьс пен коьрсетилген? (*А сеси кызыл туьс пен коьрсетилген, неге десе ол – соьз, ол бувын ясайды.*)

3. **А, а** аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы уьйкен баспалы аьрипти коьрсетеди.

– Бу баспалы уьйкен аьрип: **А – А – А.**

(Балалар баьриси бирге окыйдылар.)

Бу уьйкен аьрип йыйма басында, аьдемлердинъ атларында язылады.

– Энди кишкей баспалы **а** аьрипке каранъыз.

(Уьйкен **А** кишкейине эш усамавын балалар айтадылар. Окытувшы оны тактада язып коьрсетеди.)

Окытувшыдынъ коьрсетуьви мен балалар аьрипли кассадынъ кисесине уьйкен аьриплерди, сонъ кишкей аьриплерди саладылар.

– Букварьде 21-22-нши бетти ашынъыз. Соьле таныскан аьрипти йогары муьйистен тавып коьрсетинъыз.

– **А – а** – ол соьз, схемада кызыл бояк пан коьрсетиледи.

– Аьриптинъ тоьмениндеги дурбаттынъ атын айтынъыз. (*Ашкыш.*)

– Бу соьзде биринши сес кайдай? (*А сеси.*)

4. Букварьдеги дурбатлар бойынша ислев (21 б.)

– Йогардагы дурбатка каранъыз. Онда неди эм кимлерди коьресиз? (*Автобусты, аьдемлерди.*)

– Бир-эки йыймалар айтынъыз. (*Автобус токтаган.*)

– Бу йыймада биринши соьз кайдай?

– Экинши соьз?

– *Автобус* деген соьзде биринши сес кайдай? (*А сеси.*)

– Энди 22-нши беттеги дурбатка каранъыз. (Сюжетли дурбатка карап окувшылар хабарлайдылар. Сол хабардан бир йыйма шыгарылады, схемасы туьзиледи.)

– Дурбатта кимлерди коьресиз? (*Окытувшыды эм балаларды.*)

– Балалар не этедилер? (*Балалар аркан тартадылар.*)

Балалар эм *аркан* деген соьзлерди окытувшы бувынларга боьлип айтады. Балалар болса, бу соьзлерде неше бувын бар экенин эм **а** сеси кайсы бувында эситилуьвин айтадылар.

IV. Тыншаюв такыйка.

Анда турган коян экен,

Кулаклары турган экен.

Мине калай, мине калай,

Кулаклары турган экен.

(*Коллары ман коянынъ кулакларын коьрсетедилер.*)

Акырынлап, адымлап,

Бирден аюв шыккан экен.

Мине булай, мине булай,

Уьйкен аюв шыккан экен.

(*Аювдай болып, шайкалып юредилер.*)

Коян коркып, шоршып, шоршып,
Агаш бойлап, кашкан экен.
Мине калай, мине калай,
Шоршып, шоршып, кашкан экен.
(*Кояндай болып, шоршыйдылар.*)

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1 Китап бойынша ислев.

О сеси мен таныстырув.

- Букварьдеги дурбатка каранъыз. (23 б.)
- Дурбатта кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)
- Балалар не этедилер? (*Балалар топ ойнайдылар.*)
- Балаларга ат беринъиз. (*Оспан, Асият.*)

Хабардан йыйма шыгарылады:

Оспан Асият пан топ ойнайды.

- *Оспан* деген соьзде биринши сес кайдай? (*О-о*)

О сести айтканда, ава авыздан калай шыгады?

(*О сести айтканда, ава авыздан эркин шыгады.*)

- Ол сеске кайдай сес деп айтамыз? (*Созык.*)

– Энди бу соьзлерди тынъланъыз: *орам, топ, коян, ой-мак, соган, сорпа.*

Бу соьзлерде о сеси кайсы ерлерде эситиледи?

2. О, о аьриплер мен таныстырув.

Ой, ой, ой экен,

Ойсыз ойын йок экен.

О юзиктей тоьгерек,

Коьп соьзлерге ол керек.

Бар ол окта, оракта,

Оймакта эм ожакта.

(*А. Киреев*)

– Ятлауда о аьриптинъ акында калай айтылады? (*О аьрип юзиктей тоьгерек. Ол коьп соьзлерде бар.*)

– Букварьдинъ 23-нши бетинде йогарда О, о аьрипке каранъыз.

О аьрипке не затлар усайды? (*Колаш, тегершик, юзик.*)

Окувшылар аьрипли кассада О, о аьриплерди тавып, аьрипли коьрсетпеге саладылар.

О эм а аьриплер тенълестирилип, усаслыгы айтылады. Созык О сеси О, о аьриплер мен коьрсетилетаганы айтылады.

3. Дурбатлар бойынша ислев.

– Сюжетли дурбаттынъ тоьмениндеги схемага келискен йыйма туьзинъиз.

– Предметли дурбатлардынъ атларын, бувынларга боьлип, айтынъыз. (*О-рак, тор-гай-лар, кой, колаш, о-быр-гус, о-жак.*)

– Схемаларда соьзык сеслерди коьрсетинъиз.

(*о-рак, о эм а – соьзык сеслер, кызыл туьс пен боялган, эки бувынлы; кой деген соьзде бир соьзык сес – о, бир бувынлы; тор-гай-лар – уьш бувынлы.*)

– *Кой, колаш* деген соьзлер мен йыймалар туьзинъиз. (*Кой отлайды. Бала колаш ашайды.*)

VI. А, О аьриплерди бегитуьв ислери.

1. Юмаклар шешуьв.

- Кыздырады, тутанады,
Ялын болып ол янады. (*От*).
- Канаты бар ушпайды,
Сувдан бир де шыкпайды. (*Балык*).
- Алма десенъ де аладылар. Ол не? (*Алма*).
- Соккан эдим – каргыды,
Тепкен эдим – тыгырды. (*Топ*).
- Басы тарак, куйрыгы орак. (*Кораз*).
- Урмай – сокпай йылатады (*Соган*).

– Юмаклардагы шешилуьв соьзлерди бувынларга боьлип, айтынъыз.

– Аьр соьзде неше бувын бар?

– О, а сеслери кайсы бувынларда эситиледилер?

2. Янъылтпады уьйренуьв.

Сен аргымакты аргытып арыттынъма?

Сени аргыган аргымак арыттыма?

VII. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

– Деристе кайдай ис кызыклы эди?

Дерис 2

Н, Т сеслери эм Н, н; Т, т аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды **Н, Т** сеслери эм **Н, н; Т, т** аьриплери мен таныстырув; аьрип эм сести айырып уьйретуьв; окып уьйретуьв, окувга кызыксынув тувдырув; дурыс олтырув йорыкларын эске салув.

Болаяк тамамлар: Окувшылар соьзди сес эм аьрип ягыннан айырып билееклер, соьзлерди бувынлап айтып, йыймалар туьзип билееклер; баспалы **Н, Т** аьриплерди язба аьриптен айырып, **н, т** сесли соьзлерди айтып болаяклар.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Яхшы болсын эртенълик!
Узак кет, эриншеклик!
Бизге орав сен этпе,
Яман затка уьйретпе!

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Окытувшы коьрсеткен сюжетли яде предметли дурбатларга карап, йыймалар туьзуьв, айырув – йыймада неше соьз бар, соьзлерде неше бувын; **а, о** сеслери болган бувынлардан оларды шыгарув. **А, о** созыклар акында айтув: бу созыкларды айтканда, ава авыздан эркин шыгады, созып айтып болады, схемада кызыл туьс пен коьрсетиледи.

2. А аьрип акында кайтарув.

А бар айда, алмада,
Аювда эм арсланда.
А – ды атта табарсынъ,
Ат пан кырда шабарсынъ.

– Бу ятлавда кайсы аьрип акында айтылады?

– Ятлавда кайсы соьзлерде **а** сеси эситиледи? (*Алма, аюв, арслан, ат.*)

– **А** сеске созык сес деп неге айтамыз? (*А сесин созып айтамыз. Оны айтканда, ава авыздан эркин шыгады.*)

– Схемада ол кайдай туьс пен белгиленеди? (*Кызыл туьс пен.*)

– Сиз **а** аьрип болган кайдай соьзлер билесиз? Айтынъыз. (*Ай, айындырык, аяк, атай, ана.*)

3. Ойын «Ким коьп соьз айтар?»

– **О** сеси болган соьзлер ойлап айтынъыз. (*Кол, кора, орак, от, колаш, кораз, майшак.*)

– **О** сеси соьздинъ басында келетаган соьзлер ойлап айтынъыз.

(*Орындык, ок, ойын, ойыншык, оймак, ожак.*)

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

Н сеси мен таныстырув.

– Букварьдинъ 24-нши бетиндеги дурбатка каранъыз.

– Дурбатта сиз кимлерди коьресиз? (*Ана эм баласы.*)

– Сизди ким бек суьведи? (*Ана.*)

– Дурбатта ана не этеди? (*Ана баласын ойнатады.*)

– *Ана баласын ойнатады* деген йыймада неше соьз бар? (*Уьш соьз.*)

– Аьр соьзде неше бувын бар? (*2, 3, 4 бувын.*)

– *Ана* деген соьзде кайдай сеслер эситиледилер?

Ана деген соьзден **н** сеси шыгарылады.

Окувшылар баьриси бирге эм кезуьв мен сести кайтаралар.

2. Сести бегитуьв ислер.

– Китаптынъ муьйисиндеги дурбаттынъ атын айтынъыз. (*Наьртуьк.*) Тоьмениндеги схемага карап, соьзди бувынга боьлип айтынъыз.

– Соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Биринши сес кайдай? (*Н сес.*)

Н сести дурыс айтып уьйретуьв, ясалув йосыгы ман таныстырув, оны созып айтып болмавы эм ондай сеслерге *тартык* деп аталувын анълатув.

– Бу соьзлерди тынъланъыз: *ногыт, Найме, наьртуьк, наьсип.* Бу соьзлерде **н** сеси соьздинъ кайсы еринде эситиледи? (*Соьздинъ басында.*)

– Ана, шана, турна, тана деген союзларде кайсы ерде эситиледи? (Ортасында.)

– Кутан, йылан, арслан, тыйын деген союзлардинъ кайсы кесегинде эситиледи? (Союздинъ сонгында.)

3. Дурбат бойынша ис.

– Букварьдинъ 25-нши бетиндеги дурбатка каранъыз.

– Онда кимлерди коьресиз? (Балаларды.)

– Олар не этедилер? (Коянга эм тыйынга ем бередилер.)

– Дурбаттагы айванлардынъ атларында буьгуьн биз уьйренген сес бар ма? (Бар.)

Балалар акында сиз тагы да не зат айтпага боласыз? (Олар айванларды суьведилер. Балалар айванларды аш этпейдилер.)

4. Н, н аьриплер мен таныстырув.

– Буьгуьн биз «Букварьдинъ эм «Язув уьлгилердинъ» бетлерин тагы актырып караякпыз. Оннан биз тагы да бир аьрипти тавып, оны ман танысаякпыз.

Ол баскышка усаган,
Уьш сызыктан куралган.
Наьртуьк, ногыт, наргамыс,
Наралма, наьсип, намыс.
Бар турнада, оьленде,
Бар налдынъ да оьзинде.

(А. Киреев)

– Ол кайсы аьрип экен? (Н аьрип.)

– Ятлауда ол аьриптинъ акында калай айтылады?

(Ол уьш сызыктан куралган, коьп союзларди ясаган. Н аьрип союздинъ басында да, ортасында да, сонгында да айтылады.)

Окытувшы магнитли тактага уьйкен эм кишкей Н, н ариплерди салады, сести дурыс этип айтады. Эки аьрипти тенълестируувди талаплайды.

– Уьйкен аьрип эм кишкей аьрип бир-бирлериннен калай баскаланады? (Олар баскаланмайдылар, уьйкен Н аьрип тек уьйкенлиги мен баскаланады.)

Окытувшыдынъ айтуды ман балалар конверттен Н, н аьриплерди шыгарадылар эм кассадынъ киселерине саладылар – бас деп уьйкенлерди, сонъ кишкейлерди.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Окытувшыдынъ кирис соьзи.

Окытувшы тактада токылдак кустынъ дурбатын коьрсетеди.

– Дурбатта сиз неди коьресиз?

Бу кустынъ аты не? (Токылдак кус.)

– Балалар, сиз токылдак кустынъ токылдаткан тавысын эситкенсизбе? Онынъ тавысы савлай агашлыкка яйылады. Токылдак кус тереклердинъ кабыгынынъ астыннан оьткир бурны ман куртларды тавып, ашайды.

– Кус бурны ман токылдатса, кайдай сеслер эситиледилер? («Ток-ток-ток».)

– «Ток-ток-ток» деген союзлардинъ басында кайдай сеслер эситиледилер? (Т сеси.)

– Бу куска токылдак кус деп не уьшин айтадылар?

(Бурны ман токылдатканы уьшин.)

– Буьгуьнги деристе биз тагы да кайдай сес пен танысаякпыз? (Т сеси мен.)

2. Китап бойынша ислев.

Т сеси мен таныстырув.

– Букварьдинъ йогарындагы дурбатларга каранъыз. (26-27 б.)

– Онда сиз не зат коьресиз? (Атшыды эм атларды.)

– Дурбатка карап йыймалар туьзинъиз. (Тоган атка минген.)

– Туьзген йыйманъызда неше соьз бар? (Уьш.)

– Ат деген соьзде неше сес эситиледи? (Эки.)

Ат деген соьзден т сесин шыгарув; сестинъ ясалув йосыгын, ясалув орнын анълатув: т сести айтканда, тил келип йогары тислерге тиеди, ама авыздан эркин шыга алмайды, оны созып айтып болмайды. Ол – тартык сес.

3 Сести бегитуьв ислер.

– Китаптынъ бетлериндеги дурбатларга каранъыз эм олардынъ атларын айтынъыз. (Терек, тавык, саьат, ийт, туьлки.)

– Бу соьзлерде т сеси кайсы ерде эситиледи? (Соьзлердинъ басында эм сонгында.)

– Энди союзлердинъ тоьмениндеги схемаларга эс этинъыз. Сеслерди айтынъыз.

– Т сеси кайдай туьс пен коьрсетилген? Неге? (Ак туьс пен коьрсетилген, неге десе ол – тартык сес.)

– Терек, саьат, туьлки деген союзлерде неше бувын бар? (Эки.)

– Т сеси болган тагы да кайдай союзлер билесиз?

4. Т, т аьриплер мен таныстырув.

Тамам кишкей шьоькиштей

Элиппеге Т кирген.

Таба, туьлки, теректей

Союзлерди ол эндирген.

Т – таракта эм тайда,

Тасбакада, тыйында.

(А. Киреев)

– Ятлавада кайсы аьриптинъ акында айтылады?

– Мунда ол аьриптинъ акында калай айтылады?

– Ол аьрип не затка усайды? (Шьоькишке усайды. Т аьрип коьп союзлерде бар.)

Окытувшы уьйкен эм кишкей Т, т аьриплерди коьрсетеди эм эки аьрипти тенълестиреди, усаслыгын айтады.

Окытувшыдынъ ярдамы ман балалар Т, т аьриплерди шыгарадылар эм кассадынъ киселерине саладылар – бас деп уьйкенлерди, сонъ кишкейлерди.

VI. Н, н аьрипли бувынларды, союзлерди окув.

1. Китап бойынша ислев.

– 24-25-нши бетлердеги союзлерди, бувынларды окынъыз: а – на, он, на, но.

– Сол бувынларга баска бувынлар косып, союзлер ясанъыз: ой – на, ша – на; но – гыт, но – гай.

25-нши беттеги аьриплер тизиминнен Н аьрипти табув эм ол аьрип тартык сес болганы уьшин коьк туьс пен берилгенин анълатув.

– Букварьдинъ 27-нши бетиндеги союзлерди эм бувынларды окынъыз. (а – та, а – на, та, то.)

– А – та, а – на деген союзлердинъ схемасына каранъыз. Бу союзлерде неше бувын бар? Неше созык сес бар? (Эки.)

– Тоьмендеги дурбатка карап, схемаларга келискен йыймалар туьзинъыз. (Кыз йылайды. Онынъ тоьбы сувга кеткен.)

– Йогардагы дурбатка келискен йыймалар туьзинъыз. (Балада китап бар. Бала китапты атасына берди.)

– 27-нши беттинъ тоьмениндеги йыймады окынъыз. (Ната, топ ал!)

– Т аьрипти аьриплер тизиминнен табынъыз. Ол аьрип кайдай туьс пен белгиленген? Неге?

2. Янъылтпады уьйренуьв.

Тентек текеге терек керек,

Керек тентек текеге терек.

VII. Тамамлав.

– Сиз буьгуьнги деристе кайдай сеслер эм аьриплер мен таныстынъыз?

– Олар кайдай сеслер боладылар?

– Н, Т сеслери схемада кайдай туьс пен коьрсетиледилер?

– Деристе кайсы ис кызыклы эди?

Дерис 3

Ш, Р сеслери эм Ш, ш; Р, р аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды Ш, Р сеслери эм Ш, ш; Р, р аьриплери мен таныстырув; окып уьйренуьв; соьз байлыкларын оьстируьв.

Болаяк тамамлар: Окувшылар сести аьриптен айырып билееклер; баспалы эм язба Ш, ш эм Р, р аьриплердинъ бир-бирлериннен баскалыкларын билееклер; уьйренилген аьриплер мен соьзлер, бувынлар окыяклар.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Тыйын, коян деген соьзлерде н сесининъ кайсы ерде эситулуьвин белгилев; оны дуьрыс айтып уьйренуьв.

2. Уйренилген аьриплер мен кеспе азбукадан буйлар, соьзлер туьзуув: *а – на, а – та, тон, он, ан, на.*

3. *Тана* деген соьздинъ схемасын туьзуув.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

– Буйгуьн деристе **Ш, Р** аьриплер мен эм олардынъ сеслери мен танысаяксыз.

III сеси мен таныстырув.

Шымшык коьрип шипийди
Кыдырмага шык! – дейди.
Шыккан тыска шылавшан,
Шыбын, ширкей эм шаян.
Шыклы оьлен астыннан
Курт та шыгып йылыскан.

(*М. Авезов*)

– Ятлауда **ш** сеси неше кере эситиледи? Ол сес кайсы соьзлерде эситиледи?

1. Китап бойынша ислев.

– Букварьдинъ 28-нши бетиндеги дурбатка каранъыз.

– Дурбатта кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)

– Балаларга ат беринъиз. (*Шабан, Шамиль, Шайдат.*)

– Олар не этедилер? (*Шабанда алма бар. Ол Шамильге, Шайдатка алма береди.*)

– Шабан кайдай бала? (*Ол – ийги бала, ол колындагын кызганмайды.*)

– Шабан Шайдатка алмады бергенде, не зат дейди? (*Шайдат, алма аша! – дейди.*)

Аша деген соьзден **ш** сеси шыгарылады.

2. Сести бегитуев ислер.

Сести бир-неше кере баьриси бирге айтадылар, тартык сес экени айтылады.

– Китаптынъ муьйисиндеги дурбаттынъ атын айтынъыз. (*Шыба.*)

– Схемага карап, соьзди буйынга боьлип айтынъыз. (*Шы – ба.*)

– Соьзде неше буйын бар? (*Эки.*)

– Биринши сес кайдай? (*III сеси.*)

– Оны соьзип айтып боладыма? (*Болмайды.*)

Ол – тартык сес.

III сеси болган дурбатлар коьрсетиледи эм балалар атларын айтадылар: *агаш, ширкей, шелек, колаш.*

– Аьр соьзде **ш** сеси соьздинъ кайсы ерлеринде эситиледи? (*Басында, сонъында.*)

3. Ш, ш аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы **Ш, ш** аьриплерди магнитли тактага салады.

– Бу кайдай аьрип? Ким биледи? (Билген балалар айтадылар.) **Ш, ш** аьриплер тенълестириледи.

Балалар конвертлерден аьриплерди шыгарып, аьрипли кассаларга саладылар – бас деп уйкенлерди, сонъ кишкейлерди.

Сеслерди айырув, буйлар туьзуув эм окув: *ша, шо.*

– Тынъланъыз: *ааш.* (*Балалар да айтадылар.*)

– Басында кайдай сес айтамыз? (*а*)

– Экинши сес кайдай? (*ш*)

– Тактада биз *аш* деген соьзди туьзеекпиз.

(Бир окувшы тактада туьзеди.)

– Туьзилген соьзди окынъыз.

– Энди сол соьзди кеспе азбукадан оьзинъиз туьзинъиз. Туьзилген соьзди тактадагы ман тенълестиринъиз.

– *Аш* деген буйын ман янъы соьзлер айтынъыз.

(*Ашкыш, ашшы, ашты.*)

– Энди *ша, шо* деген буйларды туьзинъиз, окынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Окытувшыдынъ кирис соьзи.

Карга, кораз, ярганат ...

Р аьрипти тап, Ренат.

Тапсанъ, разы болармыз,

«Аьперим!» – деп мактармыз.

Р арбада, арканда,

Карагуста, торгайда.

– Ятлауда кайсы аьрип акында айтылады? (*Р аьрип.*)

– **Р** сеси кайсы соьзлерде эситиледи?

– Ким айтар, деристе биз кайдай аьрип пен танысаяк-пыз? (*Р аьрип пен.*)

2. Китап бойынша ислев.

Р сеси мен таныстырув.

– Букварьдинъ 30-31-нши бетлеринде дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга каранъыз.

– Ол схемалар кайдай соьзлерге ясалган? (*Ракета, рама, карга.*)

– Р сеси бу соьзлердинъ кайсы ерлеринде эситиледи? (*Басында, ортасында.*)

– Схемада р сеси кайдай туьс пен коьрсетилген? (*Ак туьс пен.*) Неге? (*Ол – тартык сес. Р сести созып айтып болмаймыз.*)

– Дурбатлардынъ атларын айтынъыз. (30 б.) (*Шара, шар.*)

– Дурбаттагы эки куьшелек не этеди? (*Олар щетка ман ойнайдылар.*)

– Куьшелеклер ойнаганда, кайдай сес шыгарадылар? (*Р-р-р-р.*)

Шара деген соьзден р сесин шыгарув: р сести бир-неше кере айттырув; ясалув орнын анълатув.

3. Сести бегитуьв ислер.

– Китаптынъ 31-нши бетиндеги дурбатларга каранъыз.

– Биринши дурбатта кимди коьресиз? (*Балады.*)

– Балага ат беринъиз. (*Рамазан.*)

– Рамазан не этеди? (*Рамазан теректен кертпе йяды.*)

– Экинши дурбатта неди коьресиз? (*Каргады.*)

– Карга не этеди? (*Карга уя ясайды.*)

– *Рамазан, кертпе, карга* деген соьзлерде р сеси кайсы ерде эситиледи? (*Басында, ортасында.*)

– Дурбатлардынъ астындагы схемаларга келискен йыймалар туьзинъиз. (*Рамазан кертпе йяды. Карга уя ясайды.*)

4. Р, р аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы магнитли тактага уьйкен эм кишкей Р, р аьриплерди салады, сести дурыс этип айтады. Эки аьрипти тенълестируьвди талаплайды.

– Р аьрип не затка усайды? (*Балтага.*)

– Р, р аьриплердинъ усаслыгын айтынъыз.

– Уьйкен Р аьрип кашан язылады? (*Йыймадынъ басында.*)

Окытувшыдынъ ярдамы ман балалар Р, р аьриплерди шыгарадылар эм кассадынъ киселерине саладылар – бас деп уьйкенлерди, сонъ кишкейлерди.

VI. III, Р аьриплерди бегитуьв ислери.

1. Китап бойынша ислев.

– Букварьдинъ 28-29-ншы бетлерин окув. III сеси болган соьзлерди айтув: *шана, шаш, шар, шаша, Шота.*

– Тоьмендеги эки йыймады, схемаларга коьре, окынъыз. (*Шота, шана ал! Кишкей шипийлер ем шоьплейдилер.*)

– Дурбатка карап (29 б.), схемага коьре, йыйма туьзинъиз. (*Шота агаш ярады.*)

– Букварьдинъ 30-31-нши бетлериндеги бувынларды, соьзлерди окынъыз.

– Незнайкага бувынлардан соьзлер туьзбеге ярдам этинъиз. (*Шо – ра, та – ра, та – на, ша – ра.*)

2. Ойын «Ким коьп соьз айтар?»

– III сеси соьздинъ басында болган соьзлер ойлап айтынъыз. (*Шырак, шана, шыба, шыбын, шарык.*)

– Соьзде р сеслери болган соьзлер айтынъыз. (*Кирт, кирпи, кар, сорпа, серник, карлыгаш, торгай.*)

3. Янъылтпаларды уьйренуьв.

• Карайдардынъ кара тайы отлаятыр,

Сарайдардынъ сары тайы отлаятыр,

Кара тайлар, сары тайлар толып ятыр.

• Койшы косшыга: «Койды кайтар, косшы», – дейди. (*косшы – яс койшы.*)

VII. Тамамлав.

– Буьгуьнги деристе сиз кайдай аьриплер мен танытынъыз?

– Олар кайдай сеслер боладылар?

– Олар схемада кайдай туьс пен коьрсетиледи? Неге?

– Деристе сизге кайсы ис кызыклы эди?

Дерис 4

Л, С сеслери эм Л, л; С, с аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды Л, С сеслери эм Л, л; С, с аьриплери мен таныстырув, аьрип эм сестинъ баскалыгын анълатув; окып уйретуув; соьз байлыкларын оьстируувге себеп этуув.

Болаяк тамамлар: Соьзди сес эм аьрип ягыннан айырып, бувынлап окып билееклер; схемалар бойынша соьзлер, йыймалар туьзееклер; дурбатлар бойынша бир неше йыйма туьзип уйренееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуув заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Балалар окытувшы коьрсеткен дурбатлардынъ атларын айтадылар: *шешекей, шыбын, шарык, карлыгаш, карбыз, сыйыр.*

- Бу соьзлерде неше бувын бар?
- III сеси кайсы бувында эситиледи?
- P сеси кайсы бувында эситиледи?

2. Кеспе азбука ман ислев.

Окувшылар тактада кеспе азбукадан окылган аьриплер мен бувынлар, соьзлер туьзедилер: *ша, шо, ра, ро, шар, шаш, Шора.*

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

Л сеси мен таныстырув.

– Букварьдинъ 32-нши бетинде йогардагы дурбатка каранъыз.

- Дурбатта сиз кимди коьресиз? (*Балады.*)
- Бала не этеди? (*Ол балык ыслаган.*)
- Ол кайдай балык ыслаган? (*Ол уйкен балык ыслаган.*)

– Дурбаттынъ тоьмениндеги схемага келискен йыйма туьзинъыз. (*Бала балык ыслаган.*)

Йыймага тергев этуув, *балык* деген соьзден л сесин шыгарув, сестинъ ясалув йосыгын, ясалув орнын анълатув. Сести бир неше кере айтув.

– *Балык* деген соьздинъ схемасына каранъыз.

– Бу соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Л сеси кайдай туьс пен белгиленген? (*Ак туьс пен.*) – Неге?

Бу сести айтканда, ава авыздан калай шыгады? (*Л – тартык сес. Сести айтканда, ава авыздан эркин шыкпайды, оны соьзип айтып болмайды.*)

2. Сести бегитуув ислер.

– Китаптынъ муьйсиндеги дурбаттынъ атын айтынъыз. (*Лимон.*)

– Схемага карап, соьзди бувынга боьлип айтынъыз. (*Ли – мон.*)

– Соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Л сеси соьздинъ кайсы бувынында эситиледи? (*Биринши бувында.*)

– Л сеси болган тагы да кайдай соьзлер билесиз? (*Нал, лакса, локым, туьлки.*)

Локым деген соьздинъ тактада схемасы туьзиледи.

3. Л, л аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы уйкен эм кишкей Л, л аьриплерди коьрсетеди эм окувшылар олардынъ усаслыгын айтадылар.

Окытувшыдынъ айтувы ман балалар конвертлерден аьриплерди шыгарып, кассаларга саладылар – бас деп уйкенлерди, сонъ кишкейлерди.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Окытувшыдынъ кирис соьзи.

– Буьгуьнги деристе биз тагы да бир аьрип пен эм онынъ сеси мен танысаякпыз. Бу ятлавды тынъланъыз:

Усап туры С айга

Салам! – дейди ол сага.

Савыскан ман С ушар,

Савысканды ким ыслар?

С сувда бар, сабында,

Сыбызгыда, сазанда.

(*А. Куреев*)

– Бу ятлауда кайсы сес бир неше кере кайтарылып айтылады? (С сеси.)

– Мунда кайсы аьриптинъ акында айтылады? (С аьриптинъ акында.)

– Биз кайсы аьрип пен танысаякпыз? (С аьрип пен.)

2. Китап бойынша ислев.

С сеси мен таныстырув.

– Сюжетли дурбатка каранъыз. (34 б.)

– Дурбатта кимлерди эм нелерди коьресиз? (Малшыды, сыйырларды, сыйыр савузшыды.)

– Олар не этедилер? Схемага келискен йыймалар туьзинъыз. (Малшы сыйырларды багады. Савузшы савытка суьт куяды.)

– Биринши йыймада неше соьз бар? (Уьш.)

– Экинши йыймада неше соьз бар? (Доьрт.)

Суьт деген соьзден с сеси шыгарылады.

Окувшылар кезуьв мен сести кайтарып айтадылар.

Берилген схемаларга карап, со-ган, суьт, сы-йыр деген соьзлерде неше бувын бар экенин эм с сеси бу соьзлерде кайсы бувында эситулуьвин айтадылар.

3. Сести бегитуьв ислер.

– 34-нши беттеги дурбатлардынъ атларын айтынъыз: сабан, капыста.

– Бу соьзлерде с сеси кайсы ерлерде эситиледи? (Соьздинъ басында, соьздинъ ортасында.)

– Схемада с сеси кайдай туьс пен коьрсетилген? (Ак туьс пен.) Неге? (С – тартык сес. Ол сести созып айтып болмайды.)

4. С, с аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы С, с аьриплерди магнитли тактага салады эм сорады:

– Бу кайдай аьрип, ким оларды биледи? (Билетаган балалар айтадылар.)

– С аьрип не затка усайды? (Айга усайды.)

– С эм с аьриплерди тенълестиринъыз.

Олар калай баскаланадылар? (Тек уьйкенлиги мен.)

Балалар С, с аьриплерди кассадынъ киселерине саладылар – бас деп уьйкенлерди, сонъ кишкейлерди.

VI. Л, С аьриплерди бегитуьв ислери.

1. Китап бойынша ислев.

Букварьдинъ 32-33-нши бетлериндеги бувынларды, соьзлерди окув.

– Дурбатларды кулланып, йыймалар туьзип айтынъыз. (А-та, алма аша! А-на, локым ал!)

– 34-35-нши бетлердеги соьзлерди, йыймаларды окынъыз.

– Дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга келискен йыймалар туьзип айтынъыз.

2. Юмаклар шешуьв.

- Ол токтавсыз юреди,
Заманды билдиреди. (Саьат.)
- Кишкенекей бойы бар,
Тогыз кабат тоны бар. (Капыста.)
- Ол бакшада олтырган,
Кийим кийип кырк кабат.
Шешиндирип караган
Коьз яс тоьгер сол саьат. (Соган.)
- Куьн йогарда кезинсе,
Артымнан ол калмайды.
Каранъалык бийлесе,
Бирге юре алмайды. (Куьлетки.)
- Канаты бар ушпайды,
Сувдан бир де шыкпайды. (Балык.)

– Юмаклардагы шешилуьв соьзлерди, бувынларга боьлип, айтынъыз.

– Кайсы соьзлерде с сеси эситиледи?

– Кайсы соьзлерде л сеси эситиледи?

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

Дерис 5

М, Б сеслери эм М, м; Б, б аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды М, Б сеслери эм М, м; Б, б аьриплери мен таныстырув, аьрипти эм сести айырып уьйретуьв; дурыс оқып уьйретуьв, соьз байлыкларын оьстируьв; окувга кызыксынув тувдырув.

Болаяк тамамлар: Уьйренилген аьриплер мен соьзлер туьзип, бувынлап оқып билееклер; соьзди аьрип эм сес яктан дурыс айыраяклар; сеслерди тувра этип айтып билееклер; дурбат бойынша бир неше йьймадан ясалган кишкей хабар туьзип айтаяклар.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе оқылганды кайтарув.

1. Окувшылар кеспе азбукадан уьйренилген аьриплер мен бувынлар, соьзлер туьзедилер, оқыйдылар: *ро, ло, ал, тал, нал, шал, ас, сал, са-на.*

2. **Л, с** сеслери болган соьзлер ойлап айтадылар. (*Самолет, сыйыр, сув, лакса, кол, балык, бала.*)

3. **Л, с** аьриплерди аьриплер тизиминнен табадылар. Олар кайдай сес экенлерин айтадылар.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Оқытувшыдынъ кирис соьзи.

Оқытувшы тактада туьрли дурбатларды коьрсетеди.

– Балалар, бу дурбатлардынъ атларын айтынъыз. Булар не? (*Сыйыр, эшки, мысык.*)

– Олар кайдай айванлар? (*Олар уьй айванлары.*)

– Энди айташынъыз, сыйыр калай муьнъирейди? (*«Му, му!»*)

– А эшки калай бакырады? (*«Ме, ме!»*)

– Мысык калай бакырады? (*«Мяу, мяу!»*)

– «Му», «ме», «мяу» деген соьзлердинъ басында кайдай сеслер эситиледилер? (*М сеси.*)

– Буьгуьнги деристе биз кайдай сес пен танысаякпыз? (*М сеси мен.*)

2. Китап бойынша ислев.

М сеси мен таныстырув.

– 36-ншы бетте муьйистеги дурбатка каранъыз.

Онда сиз неди коьресиз? (*Мысыкты.*)

– Энди дурбаттынъ тоьмениндеги схемага эс этинъиз.

– Схема кайсы соьзге туьзилген? (*Мысык деген соьзге.*)

– Схемага карап, соьзди бувынга боьлип айтынъыз. (*Мысык.*)

– Соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Соьздинъ басында кайдай сес эситиледи? (*М сеси.*)

– Экинши дурбатта нелерди эм кимди коьресиз? (*Сыйырларды, ийти, малшыды.*)

– Малшы не этеди? (*Малшы мал багады.*)

Малшы мал багады деген йьймада *малшы* деген соьзден **м** сеси шыгарылады.

3. Сести бегитуьв ислер.

Сести окувшылар айтадылар, ясалув йосыгы ман танысадылар; оны созып айтып болмавы, ава бурыннан шыгувы тергеледи эм ондай сеслерге *тартык* деп аталувы кайтарылады.

Оқытувшы предметли дурбатларды коьрсетеди.

– Дурбатлардынъ атларын, бувынларга боьлип, айтынъыз. (*Мой – шак, ма – сак, мыл – тык, ал – ма, ке – ме, ку – мырс – ка.*)

– Бу соьзлерде **м** сеси соьзлердинъ кайсы бувынларында эситиледи? (*Биринши эм экинши бувынларда.*)

– *Масак* деген соьздинъ тактада схемасын сызып коьрсетинъиз.

4. М, м аьриплер мен таныстырув.

М аьрип пен эндиги

Танысайык, балалар.

Бар камыста бу белги

Майталканда, малда бар.

Бир муьйисте коьк мысык,

М ман ятыр коьз кысып.

(*А. Киреев*)

Окытувшы магнитли тактага уйкен эм кишкей **М, м** аьриплерди салады.

– Бу аьриплерге каранъыз. Уйкен эм кишкей **М, м** аьриплерди тенълестиринъыз. Олар не мен баскаланадылар? (*Тек уйкенлиги мен.*)

Окытувшыдынъ айтувы ман балалалар **М, м** аьриплерди шыгарадылар эм кассадынъ киселерине, бас деп уйкен аьрипти, сонъ кишкейди саладылар.

IV. Тыншаюв такыйка.

Биз окыдык, биз яздык,

Бармаклар да арыган.

Энди «сав бол» айтайык

Бизим кишкей досларга.

Бас бармакка – атайга,

Экиншиге – абайга,

Орта бармак – атамга,

Доьртиншиге – анамга,

Бесинши – балатайга,

Кишкей шып-шынатайга.

(*Бармакларды бир-бирлеп юмадылар.*)

Ян-якка биз карайык,

(*Ян-якка карайдылар.*)

Ары – бери шабайык.

(*Алдыга, артка шабадылар.*)

Арыганлыкты таслайык,

Тагы ислеп баслайык.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Китап бойынша ислев.

Б сеси мен таныстырув.

а) – 38-нши беттинъ йогары муьйисиндеги дурбатка каранъыз.

– Дурбатта неди коьресиз? (*Баьнийди.*)

– Дурбаттынъ тоьмениндеги схемага карап, соьзди бувынга боьлип, айтынъыз. (*Баьний.*)

– Соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Биринши сес кайдай? (**Б сеси.**)

– Биринши бувында неше сес бар? (*Эки.*)

– Соьзде неше созык сес бар? (*Эки.*)

б) 38 – 39-ншы бетлердеги сюжетли дурбатлар бойынша ислев.

в) Дурбатларга карап, йыймалар туьзуув. (*Анасы балаларды ойнатады. Бала бузавды коьрди.*)

г) Экинши дурбат бойынша хабарласув, йыймалар туьзуув. (*Балалар топ ойнайдылар.*)

д) Йыймаларга тергев этуьв, балалар деген соьзден **б** сесин шыгарув; сестинъ ясалув йосыгын анълатув: эринлер бир-бирлерине тиеди, ава авыздан эркин шыга алмайды, сести соьзип айтып болмайды. Ол – тартык сес.

Окувшылар кезуьв мен эм баьриси бирге **б** сести кайтарып айтадылар.

2. Сести бегитуьв ислер.

а) 38-39-ншы бетлердеги схемаларга келисли соьзлер туьзуув, **б** сесин табув. (*Бала, балалар.*)

Бала, балалар деген соьзлерди бувын ягыннан тергев.

б) Ойын «Ким коьп соьз айтар?»

– **Б** сеси болган соьзлер ойлап, айтынъыз. (*Балык, байрак, балапан, таба, кабак, арба.*)

– Соьзлерде **б** сеси кайсы бувынларда эситиледи? (*Биринши эм экинши бувынларда.*)

3. Б, б аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы уйкен эм кишкей **Б, б** аьриплерди тактада коьрсетеди эм окувшылар олардынъ усаслыгын айтадылар. Класстагы плакатлардан **б** аьриплерди табадылар, коьрсетедилер.

Окытувшыдынъ айтувы ман балалар **Б, б** аьриплерди шыгарадылар эм кассадынъ киселерине саладылар – бас деп уйкенлерди, сонъ кишкейлерди.

VI. М, Б аьриплерди бегитуьв ислери.

1. Китап бойынша ислев.

а) 36-37-ншы бетлердеги соьзлерди бувынлап окув; йыймаларды окув. Окытувшы балалардынъ бувынларды коьсип окувларына эс береди.

Дурбаттынъ тоьмениндеги схемага келискен йыймалар туьзуув. (37 б.)

б) 38-40-ншы бетлердеги соьзлерди, йыймаларды окув; дурбатлардынъ орнына керекли соьзлер салып, йыйма-

ларды толы этип, окув. (*Балада тетик бар. Аланда мысык бар. Асан, ийилек ал!*)

2. Кеспе азбука ман ислев.

Тактада балалар кеспе азбукадан *алма, боран* деген соьзлерди туьзедилер. Балалар соьзлерди окыйдылар эм **м, б** кайсы бувынларда экенин айтадылар.

3. Янъылтпаларды уьйренуьв.

- Маъ, теке, маъметекей, Маъметекей маъ, теке.
- Абайга, балам, бал аламан, Барганда, балам, бал ала бар. Бал ала барганда, балам, бал ялама, Бал яламай, бала, бара-бар.

VII. Тамамлав.

- Буьгуьн деристе кайдай аьриплер мен таныстынъыз?
- Деристе сизге кайдай ис ярады?

Дерис 6

Ы, Д сеслери эм Ы, ы; Д, д аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды **Ы, Д** сеслери эм **Ы, ы; Д, д** аьриплери мен таныстырув; окып уьйретуьв, соьз байлыкларын оьстируьв; соьйлем тилдинъ грамматикалык йорыкларын саклап уьйретуьв.

Болаяк тамамлар: Окувшылар уьйренилген аьриплер мен бувынлап окып, ургылы бувынды тавыс пан коьрсетип билееклер; эки эм уьш соьзли йьймаларды окып билмеге тийислилер; окылган аьриплердинъ сеслерин дурыс этип айтып билееклер; кеспе азбукадынъ аьриплериннен оьзлери соьзлер туьзип билмеге кереклер; соьз эм тартык сеслерди айырып билееклер; туьрли темалы диалогларда катнасяклар.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Магнитли тактага уьйренилген баьри аьриплер салынады (уьйкенлери эм кишкейлери): **А, о, а, О, Т, н,ш, т, Ш, Н, Р, с, р, С, М, Б, м, б.**

Окувшылар тактада аьр аьриптинъ косакларын тавып, янларына саладылар, аьрипти эм сести айтадылар. Тартык, соьз сеслерди айырадылар.

2. Окутувшы **м, б** сеслери болган соьзлер айтады. Соьзде **м** сеси болса, яслар кол коьтередилер, **б** сеси болса, кызлар колларын коьтередилер. (*Маймыл, мысык, бака, боьри, муьйиз, бузав, маъметекей, мамык, кабак, таба, мойшак, бас.*)

3. Класстагы балалардынъ **М, Б** аьриплер мен баслана таган атларын айтув.

Аьдемлердинъ атларын уьйкен аьрип пен язбага керегин анълатув.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Окутувшыдынъ кирис соьзи.

Окутувшы предметли дурбатлар коьрсетеди.

– Балалар, бу дурбатларда не затлар суьвретленген? Булар не? (*Ийт, балшыбын.*)

– Ким айтар, ийт калай ырылдайды? (*Ыр-р.*)

– Балшыбынлар ушсалар, сиз кайдай сес эситесиз? (*Ыз-з.*)

– «*Ыр-р*», «*ыз-з*» деген соьзлердинъ басында кайдай сеслер эситиледилер? (**Ы** сеси.)

– Буьгуьнги деристе биз кайдай сес пен танысякпыз? (**Ы** сеси мен.)

2. Китап бойынша ислев.

Ы сеси мен таныстырув.

– 41-нши беттеги дурбатка каранъыз.

– Дурбатта кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)

Балаларга ат беринъиз. (*Насыр, Крымхан.*)

– Балалар кайда келгенлер? (*Балалар сувдынъ ягасына келгенлер. Сув ягада айлак ярасык.*)

– Насыр не этеди? (*Насыр балык ыслайды.*)

Хабардан йьйма алып айырув: *Насыр балык ыслайды.*

– Йьймада неше соьз бар? (*Уьш соьз.*)

– *Ыслайды* деген соьзде неше бувын бар? (*Уьш.*)

– Биринши бувын кайдай сес пен басланады? (**Ы сеси мен.**)

Сести баъриси бирге эм ялгыз-ялгыз айтадылар, онынъ ясалувы анълатылады, тилдинъ арт кесеги коътерилув мен ясалувы белгиленеди. **Ы** – кыска каты созык.

3. Сести бегитув ислер.

– 41-нши беттеги дурбатлардынъ тоьмениндеги схема-ларга каранъыз.

– Схемаларга карап, дурбатлардынъ атларын, бувын-ларга боьлип, айтынъыз. (*Ыр-гак, ыс-тан, ыж-гай.*) Схема ман келислигин тергенъыз.

– Схемаларда **ы** сеси кайдай туьс пен боялган? (*Кызыл туьс пен. Ол – созык сес.*)

– Бу соьзлерде янъы сес соьзлердинъ кайсы бувынла-рында эситиледи? (*Биринши.*)

– Энди бу соьзлерди тынъланъыз: *ко-зы, ко-быз, та-ры.*

– Бу соьзлерде **ы** сеси кайсы бувынларда эситиледи? (*Экинши.*)

4. Ы, ы аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы **Ы, ы** аьриплерди коьрсетеди, уьйкенин эм кишкейин тенълестиредилер, усаслыгы ман баскалыгы айтылады. Уьйкени эм кишкейи аьрипли кассадынъ ки-сесине салынады.

– **Ы** аьрипке каранъыз. Ол кайдай кесеклерден куралган?

– А.С. Киреев бу аьрип акында сосындай ятлав язган.

Юмсак белги эм таяк –

Ы аьриптинъ келбети.

Кубыла эм алды як –

Дуньядынъ бир бети.

Ы-ды коьрдик ындырда,

Сыбызгыда, шыбында.

– Ятлавда кайсы соьзлерде **ы** аьрип бар?

5. Кеспе азбука ман ислев.

Тактада кеспе азбукадан балалар *сары* деген соьзди туьзедилер.

– *Сары* деген соьзде **ы** аьрип кайсы бувында? (*Экинши бувында.*)

– Биз соьле не зат туьздик? (*Соьз.*)

– Энди *сары* деген соьз бен йыйма туьзинъиз. (*Бавда сары шешекейлер оьседилер.*)

– Йыйма кайдай аьрип пен басланып язылады? (*Уьй-кен.*)

– Йыймадынъ ызына кайдай белги салынады? (*Точ-ка.*)

– *Сары* деген соьзден *тары* деген соьз туьзер уьшин не этпеге керек? (*С аьриптинъ орнына т аьрип салмага ке-рек.*)

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Китап бойынша ислев.

Д сеси мен таныстырув.

– 43-нши бетте йогары муьйистеги дурбатка каранъыз.

– Дурбатта неди коьресиз? (*Дуьмбирдекти.*)

– Схемага карап, соьзди бувынга боьлип айтынъыз. (*Дуьм-бир-дек.*)

– Соьзде неше бувын бар? (*Уьш.*)

– Соьздинъ биринши бувыны кайдай сес пен баслана-ды? (*Д сеси мен.*)

– Экинши дурбатта кимлерди коьресиз? (*Досларды.*)

– Дослар не этедилер? (*Дослар бирге барадылар.*)

Дослар бирге барадылар деген йыймада *дослар* деген соьзден *д сеси* шыгарылады.

2. Сести бегитув ислер.

Сести окувшылар бир неше кере айтадылар, ясалувы ман танысадылар: сести соьзип айтып болмайды эм сондай сеслерге тартык деп айтылады. **Д** – тартык сес.

– Магнитли тактада *домбыра* деген соьздинъ схемасын туьзинъиз.

– Соьзде неше бувын бар? (*Уьш.*)

– **Д** сеси кайсы бувында эситиледи? (*Биринши.*)

– **Д** сеси болган соьзлер ойлап айтынъыз. (*Дорба, дос, аьдем, бийдай, боьдене.*)

3. Д, д аьриплер мен таныстырув.

Балаларга **Д, д** аьриплери коьрсетиледи, уьйкен эм кишкей аьриплер тенълестириледи.

Окытувшыдынъ айтувы ман балалар конвертлерден аьриплерди шыгарып, кассаларга саладылар.

VI. Ы, Д аьриплерди бегитуьв ислери.

1. Китап бойынша ислев.

а) 41-42-нши бетлердеги бувынларды, соьзлерди окув; дурбатлардынъ ярдамы ман йыймаларды толы кепте туьзуьв. (*Насыр балык ыслар. Осман, пыхы аша!*)

б) Аьр йыймада ким яде не акында айтылувын белгилев.

в) Соьзлердинъ схема ман келислигин тергев.

г) 43-44-нши бетлердеги соьзлерди, йыймаларды окув.

2. Юмаклар шешуьв.

- Келди мене Акбийке,
Куьпелеклер ушырды.
Боьрк кийгистти терекке,
Ап-ак этти азбарды. (*Кыс.*)
- Тавда, ойда тарс этер
От явдырар танавдан.
Боьри уьркер, барс уьркер,
Яв кашалмас онадан. (*Мылтык.*)
- Коьк гуьрилдеп, ярк этти,
Баьрисин ол уьркитти. (*Айындырык.*)
- Дуьмбирдесе бу алат
Шыгар оннан яхшы саз. (*Дуьмбирдек.*)

– Юмаклардагы шешилуьв соьзлерди, бувынларга боьлип, айтынъыз.

– Сиз таныскан аьриплер кайсы соьзлерде бар?

– Олар соьзлердинъ кайсы бувынларында эситиледилер?

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай янъы аьриплер мен таныстынъыз?

Дерис 7

Й сеси эм Й, й аьриплери; йы, йо бувынлар

Деристинъ мырады: Окувшыларды Й сеси эм Й, й аьриплери мен таныстырув; йы, йо бувынлар ман окып уьйретуьв; уьйкен эм кишкей аьрипти айырып уьйретуьв; янъы сести соьздинъ кайсы еринде эситилсе де, оны тавып, юмсак яде каты соьз экенин билдируьв; тил байлыкларын оьстируьв.

Болаяк тамамлар: Уьйренилген аьриплер мен соьзлер туьзип, бувынлап окып, соьз эм тартык сеслерди айырып билееклер; соьзде аьрипти авыстырып, соьзди туьрлендируьв ислерди этип билееклер; схемалар бойынша бувынлардан янъы соьзлер туьзееклер; сораьлар бойынша сюжетли дурбатка карап, хабар туьзип билмеге тийислилер.

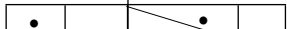
Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Дидактикалык материалдан **ы, д** аьриплер болган бувынлар, соьзлер окув.

2. Аьриплер тизиминнен соьз эм тартык сеслер акында кайтарув, оларды дурыс айтып уьйренуьв.

3. Тактадагы дурбатларга карап, олардынъ кайсысы коьрсетилген схемага келисуьвин айтув. Дурбатларда: *шыбын, пыхы, ыргак* –

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

Й сеси мен танысув.

– 45-нши бетте йогардагы дурбатка каранъыз.

– Дурбатта кайдай емисти коьресиз? (*Йийлек.*)

– *Йийлек* деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Соьздинъ басында кайдай сес эситиледи? (*Й сеси.*)

– Схемада й сеси кайдай туьс пен белгиленген? (*Ак.*)

– **Й** сести созып айтып боламызба? (*Й сести созып айтып болмаймыз. Ол – тартык сес.*)

– Энди баска дурбатка каранъыз.

– Онда кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)

– Балаларга ат беринъиз. (*Айвар эм Айтек.*)

– Айвар ман Айтек не этедилер? (*Айвар ман Айтек шахмат ойнайдылар.*)

Айвар ман Айтек шахмат ойнайдылар деген йыймада *ойнайдылар* деген соьзден **й** сеси шыгарылады.

2. Сести бегитуьв ислер.

Й сести окувшылар бир неше кере айтадылар, ясалувы ман танысадылар эм тартык сес экени айтылады.

– 45-нши беттеги дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга каранъыз.

– Схемаларга карап, дурбатлардынъ атларын, бувынларга боьлип, айтынъыз. (*Тай, коьй-лек*). Схема ман келислигин тергенъиз.

– Соьзлерде **й** сеси соьзлердинъ кайсы бувынларында эситиледи? (*Биринши.*)

– Энди бу соьзлерди тынъланъыз: *ка-йык, сы-йыр.*

– Бу соьзлерде **й** сеси кайсы бувынларда эситиледи? (*Экинши.*)

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. **Й, й** аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы **Й** эм **й** аьриплерди коьрсетеди, уйкен **Й** аьрипти эм кишкей **й** аьрипти тенълестиреди, уаслыгы айтылады.

Уйкени эм кишкейи аьрипли кассага салынады.

2. Кеспе азбука ман ислев.

Окытувшы тактада балаларга кеспе азбукадан *сы-йыр, йы-лан, йол-дас* деген соьзлерди туьздиреди. Окувшы оьзи туьзген соьзди окыйды эм **й** аьрип кайсы бувында экенин айтады.

Йыр-шы, о-йын деген соьзлерди балалар оьз азбукаларында туьзеди.

VI. **Й** аьрипти бегитуьв ислер.

1. Китап бойынша ислев.

а) Букварьдинъ 46-47-нши бетлериндеги соьзлерди бувынлап окув; дурбатлардынъ ярдамы ман соьзлерди окув; схемаларга келискен йыймалар туьзуув. (*Сыйыр оьлен отлайды. Йолда автобус барады.*)

б) **Йы, йо** бувынлы соьзлерди окув; схемада берилген бувынлардан туьрли соьзлер туьзуув. (*Сы-йыр, йыр-ма, йыр-шы, йыр-ла.*)

2. Ятлав уйренуьв.

Йол басланар сокпактан.

Йыр басланар такпактан.

Йол ман йорткан йийрен ат,

Йигитлерге – ол канат.

(*М. Авезов*)

3. Юмаклар шешуьв.

• Кишкенекей оьзи,

Токсан тогыз коьзи. (*Оймак.*)

• Сынъар коьзи – артында,

Оьткир бизи – бурнында.

Йипти коьзге илдиртер,

Кийим бизге ол тигер. (*Ййне.*)

• Быз-быз этер, бызылдар,

Кишкей огын ол кадар. (*Ширкей.*)

• Кызарып писти, ерге туьсти. (*Ййилек.*)

• Куьн кайсы якка коьшсе, сол якка

басын буратаган оьсимлик. Ол не? (*Куьнайлан.*)

– Юмаклардагы шешилуьв соьзлерди, бувынларга боьлип, айтынъыз.

– **Й** аьрип кайсы бувынларда бар?

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьрип пен таныстынъыз?

Дерис 8

И сеси эм И, и аьриплери

Деристинъ мырады: **И** сеси эм **И, и** аьриплери мен окувшыларды таныстырув; сестинъ калай айтылу-

вын, онынъ юмсақ созык экенин аңлатув; бувынлап оқып уйретувъ; каты эм юмсақ созыклы бувынларды тенълестирувъ; соъз байлыкларын остирувъ; окувга кызыксынув тувдырув.

Бола я к там а м л а р : Соъзлердинъ схемаларын дуръс туъзип, арип эм сес ягыннан айырып билмеге тийислилер; каты эм юмсақ сесли соъзлерди тенълестирип билееклер; янъы ариплер болган бувынларды оқып уйренееклер; оқытувшыдынъ ярдамы ман уйренилген болып, 2 – 3 ятлавды соъйленисли этип айтып билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аъзирленувъ заман.

II. Озган деристе оқылганды кайтарув.

1. Магнитли тактада йы бувын ман соъзлерди, йыймаларды окув; схемага келисли соъзди табув.

2. Оқылган сеслерди эм ариплерди кайтарув.

– Балалар, ногай тилинде он уш созык арип бар. Китаптагы ариплер тизиминнен санап карашынъыз, биз неше созык пан танысканмыз? Сол ариплерди айтынъыз. (а, о, ы)

– Энди олардынъ янындагы ариплерге эс этинъиз. Олар кайдай туъс пен белгиленгенлер? Неге? (Олар – тартыклар. Олар коък туъс пен белгиленгенлер.)

– Тартыкларды айтынъыз. Созыклар тартыклардан калай баскаланадылар?

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

И сеси мен таныстырув.

Букварьдинъ 48-нши бетиндеги сюжетли дурбат бойынша хабарласув.

– Йогардагы дурбатларда сиз кимлерди коъресиз? (Ишиллерди.)

– Кыз не этеди? (Кыз ис тигеди.)

– Экинши дурбаттагы исши не этеди? (Иши заводта ислейди.)

Иши заводта ислейди деген йыймада исши деген соъден и сесин шыгарув.

И сести ялгыз-ялгыз эм баъриси бирге айтадылар.

2. Сести бегитувъ ислер.

Оқытувшы и сеси мен соъзлер айтады, оқувшылар сестинъ кайсы бувында экенин табадылар: тис, илгиш, киси, ирге, билим.

– Сиз тагы да и сеси болган кайдай соъзлер билесиз? Айтынъыз. (Тил, кирпи, ин, тилим.)

– Бу соъзлерде и сеси соъзлердинъ кайсы еринде эситиледи? (Ортасында, басында, сонъында.)

И сестинъ ясалувы тергеледи: и сеси тилдинъ алды кесегинде ясалады эм юмсақ болып айтылады, сести созып айтып болады.

– Йогардагы дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга келискен соъзлер айтынъыз. (Илгиш, ис, исши.)

– Бу соъзлерде неше бувын бар? (Бир, эки.)

– Соъзлерде неше сес бар? Олар кайдай?

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

И, и ариплер мен таныстырув

Шоькиш алып ясадым
Уш таяктан мен арип.
Соъзлер туъзип карадым
Карашынъыз сиз оқып.
Бар ол инде, илгиште,
Исте, тилде, билимде.

– Ятлавда кайсы арип акында айтылады? (И арип акында.)

– И арипке каранъыз, ол неше таяктан ясалган? (Уш таяктан.)

– Кишкей эм уйкен и ариплерге каранъыз, тенълестиринъиз.

Олар бир-бирлериннен не мен баскаланадылар?

Оқытувшыдынъ ярдамы ман балалар уйкен эм кишкей ариплерди арипли кассага саладылар.

VI. И арипти бегитувъ ислер.

1. Магнитли тактада язылган соъзлерди окув:

Дерис 9

ин	бир	би – ри
ил	бил	ти – ри
ис	тил	ти – си

Соъзлердинъ бир нешевин кеспе азбукадан туъзуув.

2. Китап бойынша ислев.

а) Букварьдеги 48–49-ншы бетлердеги соъзлерди, йыймаларды окув; йыймаларды дурбатлар ярдамы ман толтырув, сонъ окув. (*Бала бир тилим карбыз алды. Айшат тисин тазалайды.*)

б) Дурбат бойынша туъзилген хабарды окув.

3. Ойын «Буратинога ярдам этинъиз».

– Буратинога аьриплерден соъзлер туъзбеге ярдам этинъиз.

– Кайдай соъзлер туъзбеге болаяк? Айтынъыз.

– Сол соъзлерди кеспе азбукадан туъзип коьрсетинъиз.

(*Тас, тис, тыс, тиси, тысы.*)

4. Юмаклар шешуув.

• Ийнеси коьп, ама тигип билмейди. (*Жирпи.*)

• Сакалы узун – карт тувыл, Муъйизли ол – сыйыр тувыл. (*Эшки.*)

• Бир ийтим бар, уьрмес, каппас, уьйге аьдем киргистпес. (*Кирт.*)

• Эм калын ол, эм юка, Билим онынъ азыгы. (*Китан.*)

• Узун дуьдик бурны ман Сувды сорып ол ишер. (*Пил.*)

– Шешилуув соъзлерди бувынларга боьлип, айтынъыз.

– Аьр соъзде и сеси кайсы бувында эситиледи?

– Аьр бир соъзде неше сес бар? Олар кайдай?

VII. Тамамлав.

– Сиз деристе кайдай аьрип пен таныстынъыз?

– Деристе кайсы борыш кызыклы эди?

К сеси эм К, к аьриплери; и сеси мен орыс тилиннен келген соъзлерди окув

Деристинъ мырады: Окувшыларды К сеси эм К, к, аьриплери мен таныстырув; к аьрип болган соъзлер окып уьйретуув; сес эм аьрип яктан соъзлерди айырып эм каты, юмсак сеслери болган бувынларды тенълестирип уьйретуув; и сеси мен орыс тилиннен кирген соъзлерди дурыс окып уьйретуув; тил байлыкларын оьстируув.

Болаяк тамамлар: Уьйренилген аьрип пен соъзлер окып билееклер; сес эм аьрип яктан соъзлерди айырып билмеге тийислилер; дурбат бойынша кишкей хабар туъзип билееклер; каты эм юмсак созыклы соъзлерди дурыс окып, айтып билмеге кереклер; и сестинъ ногай эм орыс соъзлерде айтылувынынъ баскалыгын билееклер; салынган сораваьларга дурыс эм толы явап берип болаяклар.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуув заман.

– Буьгуьн биз тагы да Аьриплер дуньясында кыдыраькпыз. Тагы да бир янъы аьрип пен танысаякпыз. Сол янъы аьрип пен соъзлер окыакпыз. Тек Аьриплер дуньясына бараяктан алдын биз уьйренилген аьриплерди эсимизге туьсирейик.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Магнитли тактага окувшылар баьри уьйренилген аьриплерди саладылар: А, О, Ы, И, Н, М, Л, Р, Й, Б, Д, Т, Ш, С.

– Бу аьриплердинъ сеслерин айтынъыз.

– Бу аьриплердинъ бир нешевлери китаптагы аьриплер тизиминде (49 б.) кызыл коьзенеклерде, баскалары коьк туьсли коьзенеклерде орынласканлар. Не уьшин? (*Кызыл коьзенеклерде созык сесли аьриплер, коьк коьзенеклерде – тартык сесли.*)

– Созыклар кайсы? (А, О, Ы, И)

– Тартыклар кайсы? (М, Л, Р, Й, Б, Д, Т, Ш, С.)

– Аьриплер тизиминнен созыкларды эм тартыкларды тавып, айтынъыз. (49 б.)

2. Кеспе азбукадан **йы**, **йи** бувынлар ман соьзлер туьзув: **йы** – йын, **йы** – лан, **йип**, **и** – йис.

3. **Ы**, **и** сеслери болган бувынлар туьзув, тенълестирув: **ыс** – ис, **тыс** – тис; **ты** – ныс, **ти** – лим.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Оқытувшыдынъ кирис соьзи.

Мен караман, кап-кара
Кушыным да, бурным да.
Ювынсам да ак карда,
Кара болып калганман.

– Бу ятлавада кайсы кустынъ акында айтылады? (*Каргадынъ акында.*)

– Энди бу янъылтпады бирге айтып караягынъыз.

Кара карга: «Как!» – деди,

Ала карга: «Как!» – деди,

Кара карга карап карга: «Ак!» – деди.

– Карга кайтип бакырады? («Как – как – как!»)

– «Как – как – как!» деген соьзлердинъ басында эм сонъында кайдай сеслер эситиледилер? (**К сеси.**)

– Буьгуьнги деристе биз кайдай сес эм аьрип пен танысаякпыз? (**К сеси эм к аьрип пен.**)

2. Китап бойынша ислев.

К сеси мен таныстырув.

– Букварьдинъ 50-нши бетиндеги дурбатка каранъыз.

– Дурбатта сиз кимди эм нелерди коьресиз?

(*Койшы, койлар, ийт, тавлар, тереклер.*)

– Койшы не этеди? (*Койшы койларды багады.*)

– Койлар кайда отлайдылар? (*Койлар кыр тоьсте отлайдылар.*)

– Кимнинъ атайы яде атасы койшы? Айтынъыз.

– Койшыга койларды бакпага не ярдам этеди? (*Ийт.*)

Хабардан йыйма шыгарылады эм тергев этиледи.

Койшы кой багады деген йыймадан *койшы, кой* деген соьзлер шыгарылады.

– *Койшы* деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– *Кой* деген соьздинъ басында кайдай сес эситиледи? *Кой* деген соьзден к сеси шыгарылады.

К сести балалар бир неше кере ялгыз-ялгыз эм баьриси бирге айтадылар.

– Энди 51-нши беттеги дурбатка каранъыз.

– Онда сиз кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)

– Балалар не этедилер? (*Балалар кардан Карбабай ясайдылар. Олар шана ман, лыжалар ман кыдырадылар.*)

– Мунда йылдынъ кайсы шагы суьвретленген? (*Кыс.*)

– *Кыс* деген соьздинъ басында кайдай сес эситиледи? (**К сеси.**)

– **К** сести соьзип айтып боламызба? (*К сести соьзип айтып болмайды. Ол – тартык сес.*)

3. Сести бегитуьв ислер.

Оқытувшы бир неше предметли дурбатларды коьрсетеди: *кораз, кабак, карбыз, япырак, кирпи.*

Окувшылар янъы сести табадылар. **К** сеси соьзлердинъ кайсы бувынында эситилуьвин айтадылар.

– Китаптынъ 50-51-нши бетлериндеги дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга каранъыз.

– Схемаларга келискен соьзлерди айтынъыз. (*Куплек, коькис, кайык, каншы, кирт.*)

– Бу соьзлерде неше бувын бар? (*Уьш, эки, бир.*)

– **К** сеси соьзлердинъ кайсы бувынларында эситиледи? Ол кайдай сес?

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. К, к аьриплер мен таныстырув.

Бир таякка косылса,
Эки муьйиз **К** тувар.
К келисер конакка,
К – сыз кыста явмас кар.
К китапта, коразда,
Кыркаякта, карбызда.

(*А. Киреев*)

– Ятлавда кайсы аьрип акында айтылады? (**К аьрип акында.**)

– **К** аьрип ятлавда кайсы соьзлерде бар?

Окытувшы **К** эм к аьриплер мен таныстырады. Уьйкен **К** аьрипти эм кишкей к аьрипти тенълестиредилер, усаслыгы айтылады. Олар кайдай кесеклерден туьзилуьвине эс бериледи.

Уьйкен эм кишкей аьриплер аьрипли кассага салынадылар.

2. Кеспе азбука ман ислев.

Балалар окытувшыдынъ ярдамы ман оьз азбукаларында *кой, койшы, касык, балык* деген соьзлерди туьзедилер. Бу соьзлерде к аьрип кайсы бувынларда язылувын балалар айтадылар.

VI. К аьрипти бегитуьв ислер.

1. Ятлавлар окув.

– Бу ятлавларды тынъланъыз эм ондагы борышларды (сабакларды) шешинъыз.

Йок муьшесиз бир киси,
Соьзлерде де муьше бар.
Бувын – соьздинъ муьшеси,
Билесизбе, балалар?

Ал, кыбырдат акылды,
Ойлан, кардаш, азгана,
КАЙ-га коссанъ **КАНА**-ды
Не зат шыгар?

– **КАЙКАНА.**

КА-га коссак биз **БАК**-ты,
Кайдай соьзи шыгаяк?
Мине оны биз таптык,
Билесизбе, ол – **КАБАК**.

– Биз кайдай соьзлер ясадык? (*Кайкана, кабак.*)

– Сиз тагы да к аьрип болган кайдай соьзлер билесиз?

2. Китап бойынша ислев.

а) Букварьдеги 50-53-нши бетлердеги йыймаларды, кишкей текстлерди окув; йыймаларда ким яде не акында айтылувы бойынша сораулар беруьв.

б) Соьзлерди бувынлап окув эм окылган соьзлердинъ маьнесин анълатув (*ок – стрела; ок атув; ока – ока йип, йылтыравыгы болган йип.*)

в) 51-нши беттеги соьзлерди окыганда (*кырды – кирди, кар – карлы, кир – кирли*) к аьриптинъ сеси туьрленуьвине эс бердириледи. Эгер к аьриптинъ янында юмсак созык и келсе, к аьрип тилдинъ алды кесегине ювыклайды, сесин авыстырады: *кирт, кирпи, кисе.*

г) 52-нши беттеги дурбат бойынша туьзилген хабарды окув.

3. Ойын «Буратино ман Незнайкага ярдам этинъыз».

– **К** эм **С** аьриплер арасына туьрли созыклар салып, кеспе азбукадан соьзлер туьзинъыз.

– Кайдай соьзлер туьзбеге болаяк? Айтынъыз.

VII. Орыс тилинен кирген соьзлердеги и сеси мен таныстырув.

Окытувшы тактада соьзлерди язып коьрсетеди:

би – лим	би – дон	И – са
ки – си	ки – но	И – нал

– Соьзлерди окынъыз. **И** аьрип кайсы соьзлерде кайдай сес беруьвин айтынъыз.

Окытувшы тамамлайды: **И** сес – кыска созык, ол бувын ясайды: *ки, ти, би, ис, иш*; орыс тилден кирген соьзлерде эм аьдемлердинъ атларында ол узын созык сести билдиреди: *кино, машина, Амит, Иса, Мадина.*

– 54-55-нши бетлердеги йыймаларды окынъыз.

– 55-нши беттеги дурбатлардынъ тоьмениндеги схема-ларга келискен йыймалар туьзип, айтынъыз.

VIII. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе кайдай аьрип пен таныстынъыз?

– Деристе кайдай ис кызыклы эди?

Дерис 10

3 сеси эм 3, з аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды 3 сеси эм 3, з аьриплери мен таныстырув; з аьрип пен соьзлер окып уьйретуьв; соьзлерди аьрип эм сес яктан айырып уьйретуьв; окылган кишкей тексттинъ маьнесин айтып уьйретуьв; тил байлыкларын обстируьв.

Бо л а я к т а м а м л а р : Уьйренилген аьрип пен соьзлер окыяклар; окытувшыдынъ берген борышына коьре соьзлерди сес эм аьрип яктан айырып билееклер; берилген соравларга толы явап берип, дурбатлар бойынша хабар туьзип билееклер; каты эм юмсак созыклы бувынларды тенълестирип, окып билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Китап, тептер шыгардык,
Аьзирлендик дериске.
Окып, язып баслайык,
Кирисейик биз иске.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Аьриплер тизиминнен созык эм тартык сеслер акында кайтарув, оларды дурыс айтып уьйренуьв.

2. **К** аьрип пен бувынларды, соьзлерди, йыймаларды окув. Дурбатлардынъ ярдамы ман туьзилген йыймады окув. (*Балалар карбыз, кабак, кавын йыйдылар.*) (56 б.)

3. Сол ок беттеги йогардагы дурбат бойынша хабарлав.

4. Озган деристе уьйренилген янъылтпады айттырув.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Китап бойынша ислев.

3 сеси мен таныстырув.

– Букварьдинъ 57-нши бетиндеги дурбатка каранъыз.

– Дурбатта сиз кимди эм нелерди коьресиз? (*Кыз эм казлар.*)

– Кызга ат беринъиз. (*Зайрат.*)

– Зайрат не этеди? (*Зайрат каз багады.*)

Хабардан йыйма шыгарылады, тергев этиледи. (Йыймада неше соьз, аьр соьздинъ орны, соьзлерде бувынлар саны айырылады.)

Зайрат каз багады деген йыймадан *каз* деген соьз шыгарылады.

Каз деген соьзден 3 сеси шыгарылады.

– *Каз* деген соьздинъ сонъында кайдай сес эситиледи? (**3 сеси.**)

– 3 сести айтынъыз. Сести *каз* деген соьзде эситтирип айтынъыз.

– Дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга келискен соьзлерди айтынъыз. (*Казлар, зил.*)

– *Казлар* деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

3 сеси кайсы бувында эситиледи? (*Биринши.*)

– Соьзде неше созык эм неше тартык сес бар? (*Эки созык сес эм доьрт тартык сес.*)

3 кайдай сес? (**3 – тартык сес.** *Оны созып айтып болмайды.*)

2. Сести бегитуьв ислер.

Окытувшы бир неше соьзлер айтады эм окувшылар янъы сести табадылар: *карбыз, конъыз, заман, базар, сазан, бузав, козы.*

Сестинъ кайсы бувында эситилуьви, созык яде тартык экени айттырылады.

Сонъ окувшылар озлери соьзлер ойлап айтадылар эм янъы сес соьздинъ кайсы бувынында экенин табадылар.

Бувынлардан туьзилген янъылтпады тактадан окып айтадылар:

за аз	зо оз	за зо
зы ыз	зи из	зы зи

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

3,з аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы 3, з аьриплерди коьрсетеди. Кишкей эм уьйкен з аьриплерди тенълестиреди.

– 3 аьрипке каранъыз, ол не затка усайды? (**3 аьрип «3» цифрага усайды.**)

Балалар кишкей эм уйкен 3 аьриплерди аьрипли кас-сага саладылар.

VI. 3 аьрипти бегитуьв ислер.

1. Оьз алдына ислев.

– Магнитли тактада коьрсетилген соьзлерди окынъыз:

каз	кар – быз	сиз
коз	ка – зык	биз
кыз	ко – быз	зил

– *Карбыз, кобыз* деген соьзлерди кеспе азбукадан туьзинъыз.

2. Китап бойынша ислев.

а) 57-нши беттеги соьзлерди бувынлап окув; дурбатлардынъ атларын окув (*кобыз, кораз, казан*), 3 аьрип соьзлердинъ кайсы бувынында экенин айтув; йыймаларды окув; йыймаларда неше соьз бар экенин айтув.

б) 58-нши беттеги дурбатлардынъ атларын, точкалар орнына керекли бувынларды салып, айтув; дурбат бойынша туьзилген йыймаларды окув.

3. Ойын «Йойтылган аьрипти тап».

Тактада дурбатлар коьрсетиледи. (*Каз, кораз, козы, кыз, кобыз.*) Аьр дурбаттынъ астына олардынъ атлары язылган: *ка ., кора ., ко . ы, кы ., кобы .*

– Балалар, бу дурбатлардынъ атларында бирер аьрип туьсип калган.

– Сол аьриплерди табынъыз эм, орнына салып, дурбатлардынъ атларын окынъыз.

– Кайдай аьриплер йойтылган? (*3 аьрип.*)

– Бу аьрипсиз соьзлердинъ маьнесин анълап боласызба? (*3 аьрип туьсип калса, бу соьзлердинъ маьнеси анъламсыз болады.*)

4. Юмаклар шешуьв.

• Аягы йок, колы йок, терезеде дурбат ясайды. Ол не? (*Аяз.*)

• Эки тувган кардаш бир-бирин коьрип болмайдылар. Ол не? (*Козьлер.*)

- Оьзи кызыл кекелли,
Куйрыгы да ярасык.

Азбарда ол йигерли

Юри эне копарсып. Ол не? (*Кораз.*)

• Юка баслы эм ялпак,

Куйрыгы бар – агаш сап.

Алып оны колынъа,

Каз, эринмей, ералма. Ол не? (*Казгыр.*)

• Мен авыз бан айтыламан

Эм кагытта языламан. Ол не? (*Соьз.*)

– Юмаклардагы шешилуьв соьзлерди айтынъыз.

– Соьзлерде кайдай бирдей сеслер эситиледилер?

– Аьр соьзде неше бувын бар?

– 3 сеси соьзде кайсы бувынларда эситиледи?

VII. Тамамлав.

Мине дерис кутылды,

Эринмедик, иследик.

Баьримиз де шалыстык,

Окып, язып уьйрендик.

– Буьгуьн деристе кайдай аьрип пен таныстынъыз?

– Деристе сиз не затларга уьйрендинъыз?

Дерис 11

Е сеси эм Е, е аьриплери; ий бувын ман окув

Деристинъ мырады: Е сеси эм Е, е аьриплери мен таныстырув, окып уьйретуьв; янъы аьрип болган соьзлер айттырув, соьз байлыкларын оьстируьв; ий бувынлы соьзлерди окып уьйретуьв, соьйлем тиллерин байытув.

Бо л а я к та м а м л а р : Окувшылар сес эм аьрипти айырып билип, е аьрип эки сестен туьзилуьвин билмеге тийислилер; уьйренилген аьрип пен бувынлар, соьзлер, йыймалар окыяклар; окылган аьр сеске дурыс характеристика берееклер; уьйкен эм кишкей аьриплерди айырып, йыйма басында эм аьдемлердинъ атларында уьйкен аьрип язылувын билееклер; соравга явап берип эм оьзлери сорав салып уьйренееклер; соьйлем тилдинъ грамматикалык эм орфоэпиялык йорыкларын тутып билееклер.

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе оқылганды кайтарув.

1. Букварьде берилген схемалардагы соьзлерди окув: *каз, коз, кыз; о – зар, а – зар, со – зар, сы – зар, ка – зар, то – зар.* (57-58 б.)

2. Дидактикалык материалдан сайлап алып, окув. (15 б.)

3. Дурбатлар астындагы бувыны туьсирилген уьш соьзди кеспе азбукадан туьзуув: *ко – быз, ко – раз, ка – зан.* (57 б.)

4. Аьриплер тизиминнен созык эм тартык сеслерди тавып, дурыс айтып билуув.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Е сеси мен таныстырув

Дериске аькелинген емислер дурбаты коьрсетиледи. (*Алма, кертпе, юзим, аьлбели, коькем, куьреге эм с.б.*)

– Дурбатларда сиз нелерди коьресиз?

Олардынъ баьрисине бир соьз бен калай айтпага бола-
як? (*Емис.*)

– Емислер кайда оьседилер? (*Бавда.*)

– Олардынъ кайдай пайдасы бар? (*Емислердинъ ден савлыкка уьйкен пайдасы бар. Тек оларды ювып ашамага керек.*)

Хабардан йыйма шыгарып, тергев этиледи. *Бавда емис пискен* деген йыймада неше соьз, аьр соьздинъ орны, бу-
вынлар саны айырылады.

Емис деген соьзден е сеси шыгарылады.

– *Е-мис* деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Биринши бувын кайсы? (*Йэ.*)

Сести балалар ялгыз-ялгыз эм баьриси бирге айта-
дылар.

Окытувшы балаларга анълатады:

Е сеси бувын басында эки сести билдиреди – [йэ], ама бир аьрип болып язылады (е), а бувын ортасында э сесин береди, е аьрип пен язылады: *е – лек, те – рек.*

2. Е сести бегитуьв ислер.

Букварьдинъ 59-ншы бетиндеги йогары муьйисиндеги дурбаттынъ атын айтув.

Дурбаттынъ тоьмениндеги схемадагы сеслерди ай-
тынъыз.

– *Ералма* деген соьзде неше бувын бар? (*Уьш.*)

– Соьздинъ басында кайдай сес эситиледи? (*Йэ*)

– Ол сес кайдай? (*Созык.*)

– Бу соьзде тагы да кайдай созыклар бар? (*А созык.*)

– Сиз е сеси болган тагы да кайдай соьзлер билесиз?
(*Ел, ер, ем, эти, елке, елек.*)

3. Е, е аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы уьйкен эм кишкей аьриплерди коьрсетеди, эки аьрипти тенълестирувди талаплайды. Олар не мен баскаланувын айтады. Окытувшылар Е, е аьриплерди шыга-
радылар эм кассадынъ киселерине саладылар – бас деп уьйкенлерди, сонъ кишкейлерди.

4. Кеспе азбука ман ислев.

– *Е-мис* деген соьзди кеспе азбукадан туьзинъиз.

– Биринши бувынга кайдай аьрип алмага керек-
пиз? (*Е*)

– Экинши бувын кайдай (*мис*)

– Биринши бувында неше аьрип бар? (*Бир.*)

– Ондай аьриплер кайтип аталадылар? (*Созыклар.*)

– *Емис* деген соьзде е кайдай аьрип болады? (*Созык.*
Ол бувын ясайды.)

– Кайдай созык? (*Юмсак.*)

Кеспе азбукадан тагы да *ер, елемик, елек, емек* деген соьзлер туьзиледи.

5. Кеспе бувынлар ман ислев.

Окытувшы магнитли тактада бувынларды бир-бир-
леп ашады, окувшылар окыйдылар: *и – ер, е – ти, е – лек, ел – ке.*

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1 Китап бойынша ислев.

а) Букварьден окув. (59 – 60 б.)

Окувшылар кезуьв мен баганалардагы соьзлерди окый-
дылар эм соьзлерде неше бувын, аьр бувында неше аьрип,
е аьрип кайсы бувында экенин айтадылар.

б) Йыймаларды кезуьв мен окыйдылар.

Аьр йыймады окыганда, окытувшы балаларга соравлар береди:

– Атка иер ким салды?

– Ким атка минеек болады?

– Йыймалардагы союзлердинъ кайсысында е аьрип бар? (*Иер, минеек.*)

в) 60-ншы беттеги союзлерди буйынлап окув.

– Бу союзлерде е аьрип кайдай сес береди? (Э сес.)

– Не уьшин? (*Е аьрип буйын ортасында э сести береди.*)

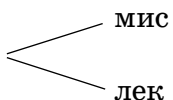
– Йыймаларды окынъыз.

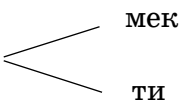
г) 61-нши бетте ий буйын ман союзлерди буйынлап окув.

Ий буйынлардан туьзилген союзлерден янъы союзлер туьзуув: *би – йик, йик – лер; ий – не, не – ше.*

2. Ойын «Ким коьп союз туьзер?»

Окытувшы тактага е аьрипти язады. Окувшылар, кезуув мен шыгып, аьрипке буйынлар косып, янъы союзлер язадылар:

е мис
лек

е мек
ти

3. Ятлав уьйренуув.

Елкенли кеме

Елим алдым эм кагыт,
Кеме эттим елкенли.
Елкенине ел кагып,
Кемем калкып кеткен ди.

Коьлден коьлге ол юзип,
Элден элди ол кезип,
Тавып елекли ерлер,
Сонда мени аькетер.

(*М. Авезов*)

– Ятлавда кайсы союзлерде е сеси эситиледи? (*Елим, елкенли, елкенине, елекли, ерлер.*)

– Е сеси бу союзлердинъ кайсы еринде эситиледи? (*Союзлердинъ басында.*)

Елим, елкенли деген союзлердинъ маьнесин аьнълатув. (*Елим – клей; елкенли кеме – парусная лодка.*)

4. Ойын йырды уьйренуув.

Бийи, бийи, бийине,
Бийиген киси бай болар,
Бийиген киси бай болмаса,
Бир аласа тай болар.

VI. Тамамлав.

– Деристе сиз кайдай аьрип пен таныстынъыз?

– Ол кайдай аьрип?

Дерис 12

Г, Э сеслери эм Г, г; Э, э аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды Г, Э сеслери эм Г, г; Э, э аьриплери мен таныстыруув; янъы аьриплер болган союзлерди окып уьйретуув; союз байлыкларын обстируув.

Болаяк тамамлар: Окувшылар Г эм Э аьриплер мен союзлер окып, кишкей эм уьйкен баспалы аьриплерди айырып билееклер; союзлерди сес эм аьрип яктан дурыс айырып, ашык эм ябык буйынлы союзлерди буйынлап окып билееклер; созык эм тартык сеслерди, юмсак эм каты созыкларды айырып билмеге тийислилер; ургылы буйынды тавыс пан коьрсетееклер; оьз ислерине белги берип, баскалардынъ айтканларын тынълап билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуув заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Ий буйынлы союзлерди окув. Дурбатлардынъ тоьмениндеги союзлердинъ схемаларын туьзуув: *бий – дай, бий, ийт.*

2. Аьриплер тизиминнен созыкларды кайтаралав: **а, о, ы** – каты созыклар, **и, е** – юмсак созыклар; олардынъ айтылууда баскалыклары.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Г сеси мен таныстырув.

62-нши беттеги сюжетли дурбат бойынша хабарласув, балаларга ат беруьв, олардынъ эткен ислерине балаларга белги бердируьв.

Хабардан йыйма шыгарув, айырув:

Тоган соган казады.

Соган деген соьзден г сесин шыгарув, оны баьриси бирге эм ялгыз-ялгыз айтув, сести окытувшы айткан соьзлерден табув (*тогай, тогыз, агаиш, казгыр*), оьзлерине соьзлер айттырув.

Сестинъ ясалувун анълатув: сес тилдинъ, танълайдынъ арт кесегинде ясалады, тек каты созыклар ман юреди: *агын, ногыт*. Г – тартык сес, оны созып айтып болмайды.

2. Г сести бегитуьв ислер.

– 62-нши беттинъ муьйисиндеги схемага келискен соьзди айтынъыз. (*Газета*.)

– *Газета* деген соьздинъ басында кайдай сес эситиледи? (*Г сеси*.)

– Бу соьзде неше бувын бар? (*Уьш*.)

– Соьзде неше сес бар? (*Алты сес*.)

– Олар кайдай? (*Тартык сеслер – г, з, т, созыклар – а, е, а*.)

– Г кайдай сес? (*Г – тартык сес*.)

3. Г, г аьриплер мен таныстырув.

– Балалар, буьгуьн сиз танысаяк янъы аьриптинъ акында А. Киреев сосындай ятлав язган.

Тап ыргактай Г аьрип,
Адастырмас Муталип –
Г гуьлде, – дер, – агамда,
Шоршып аккан агында.
Г торгайда, каргада,
Каты явган ямгырда.

– Ятлавда Г аьрип акында не зат айтылады? (*Г ыргакка усайды*.)

– Мунда кайдай соьзлерде Г сеси эситиледи?

(*Гуьлде, агамда, агында, торгайда, каргада, ямгырда*.)

– Энди Г аьрип пен танысынъыз.

– Окытувшы Г, г аьриплерди коьрсетеди. Кишкей эм уьйкен аьрипти тенълестиреди. Окувшылар оларды касадан тавып, коьрсетедилер. Кеспе азбукадан соьзлер туьзедилер (бир окувшы класслык азбукадан, баскалар оьз алдыларына): *ногай, ногыт, тогай, ага*.

– Бу соьзлерде янъы сести табынъыз.

4. Китап бойынша ислев.

Букварьден соьзлерди, хабарды окув. (62 б.)

– Хабарда не зат акында айтылады? (*Агашлык акында*.)

– Агашлыкта кайдай тереклер бар? (*Карагай, кайын*.)

– Тоган агасы ман кайда барган? (*Агашлыкка*.)

– Олар онда не зат йыйганлар? (*Олар онда алма, кымызлык йыйганлар*.)

– Агашлыкты биз не уьшин сакламага керекпиз?

(*Агашлык – бизим байлыгымыз. Ол аьдемге коьп пайда береди. Агашлык эгинлерди елден саклайды. Онда коьп емислер, елек оьседи*.)

– 63-нши беттеги соьзлерди, йыймаларды окув.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Э сеси мен таныстырув.

64-нши беттеги сюжетли дурбат бойынша хабарласув.

– Дурбатта кимди эм нелерди коьресиз? (*Бала эм эшкилерди*.)

– Балага ат беринъиз. (*Эмир*.)

– Эмир не этеди? (*Эмир эшкилер багады*.)

– Эшкилер не этедилер? (*Эшкилер отлайдылар*.)

Хабардан йыйма шыгарып, оны тергев.

Эшкилер отлайдылар деген йыймадан *эшкилер* деген соьзди шыгарув эм ол соьзден э сесин шыгарув.

Э сести баьриси бирге эм ялгыз-ялгыз айтадылар. Онынъ ясалуву тергеледи. (*Э сести айтканда, авыз кенъ ашылады, э – созык сес, юмсак*.)

2. Сести бегитуьв ислер.

Окытувшы тактада предметли дурбатлар коьрсетеди: *эшек, элек, элекен*.

– Дурбатлардынъ атларын айтынъыз. Янъы сеслерди табынъыз. Э сеси созлердинъ кайсы бувынында эситиледи? (*Биринши.*)

– 64-нши беттинъ муъйисиндеги схемага келискен созди айтынъыз. (*Э-лек.*)

– Элек деген созде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Ургылы бувынды давазынъыз бан коърсетинъиз.

– Э сеси кайсы бувында эситиледи? (*Биринши.*)

3. Э, э аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы Э, э аьриплерди коърсетеди, уьйкен эм кишкей аьриплерди тенълестиреди. Аьриплерди кассадынъ киселерине саладылар.

Кеспе азбукадан созлер туъзув: э – тик, э – шек, э – мен, э – лек.

4. Китап бойынша ислев.

а) Букварьден айырым созлерди бувынлап окув. (64-65 б.)

б) 65-нши беттеги йьймаларды окув.

в) Дурбатлардынъ ярдамы ман туъзилген йьймаларды окув: *Элинада куршак бар. Эдигеде машина бар.*

VI. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

– Класста Э аьрип пен басланатаган балалардынъ атларын айтынъыз.

– Олардынъ атлары кайдай аьрип пен язылаак?

Дерис 13

Аь, П сеслери эм Аь, аь; П, п аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды Аь, П сеслери эм Аь, аь; П, п аьриплери мен таныстырув, окув сулыпларын оьстирув, а эм аь сеслердинъ айтылууда баскалыкларын анълатув; уьйренилген аьриплер болган созлерди дурыс окып уьйретув, тил байлыкларын оьстирув.

Болаяк тамамлар: Окувшылар уьйренилген аьриплер мен дурыс окып, а эм аь сеслерин дурыс айтып

билуевлерине етисееклер; янъы сеслер болган бувынларды тенълестирип айтып уьйренееклер; кишкей эм уьйкен Аь, аь; П, п аьриплерди айырып билееклер; созлерди аьрип эм сес ягыннан айырувды дурыс толтыраяклар; текст бойынша берилген сораваарга толы явап бермеге тийислилер; деристе янъы темага тийислисинше эс берип, тынълап, оьз билимине эм баскалардынъ эткен исине белги берип билмеге кереклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуев заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Магнитли тактада балалар, точкалар орнына керекли аьриплерди салып, созлер туъзедилер: но – . ыт, йи – . ит, к . р – гыш, . л – гиш; . – шек; . – тик.

2. Интерактивли тактада окытувшы бизим Элдинъ герби, байрагы болган дурбатларды коърсетеди. Дурбатлар бойынша Россиядынъ герби акында хабарлайды.

3. Аьриплер тизиминнен окувшылар уьйренген аьриплерди коърсетедилер, сеслерди дурыс этип айтадылар. Сеслердинъ кайсылары созык, кайсылары тартык болатанларын айырадылар.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Аь сеси мен таныстырув.

66-ншы беттеги сюжетли дурбат бойынша хабарласув, хабардан йьйма шыгарып, оны тергев этиледи.

Бизим аьел татым деген йьймадан *аьел* деген соз шыгарылады эм созден аь сеси шыгарылады.

Окытувшы аь сеси мен созлер айтады: *аьдем, аьдет, даьри, даьм.* Созлерде аь сесининъ орнын коърсетедилер.

Сести баьриси бирге эм ялгыз-ялгыз айтадылар. Сестинъ ясалуву тергеледи: аь сеси тилдинъ алды кесегинде эринлерге ювык ясалады, авыз кенъ ашылады. Аь – юм-сак созык.

2. Аь сести бегитуев ислер.

– 66-ншы беттинъ муъйисиндеги схемага келискен созди айтынъыз. (*Аьлбели.*)

– Биз таныскан янгы сес бу соьздинъ кайсы еринде эситиледи? Сести давазынъыз бан айырып айтынъыз. (Соьздинъ басында.)

– Бу соьзде неше бувын бар? (Уьш.)

– Соьзде неше созык сес бар? (Уьш.)

– *Аьлбели* деген соьзде ургылы бувынды давазынъыз бан коьрсетинъыз. Ургылы бувын кайсы болады? (Уьшинши.)

– **Аь** сеси схемада кайдай туьс пен боялган? Не уьшин? (*Кызыл бояк пан. Аь – созык сес.*)

3. **Аь, аь аьриплер мен таныстырув.**

– Буьгуьнги деристе биз тагы да бир аьлемет аьрип пен танысаякпыз. Бу ятлавды тынъланъыз.

Юмсак белги ялганса,

Каты **А** – га не болар?

– Юмсарар ол, – деп Мусса,

Соьзлер айтып, мактанар:

– *Аьлбели* дер, аьрип дер,

– *Аьпте*, аьел, аьскер дер.

(*А. Киреев*)

– Кайсы экен ол аьлемет аьрип? (**Аь аьрип.**)

– Ятлавда шайыр **аь** аьриптинъ акында не зат айтады? (**А** – га юмсак белги косылса, **аь** аьрип ясалады, ол юмсак болып айтылады. **Аь** аьрип коьп юмсак бувынлы соьзлер ясайды.)

– Энди **Аь, аь** аьриплер мен танысынъыз: аьриплердинъ уьйкенин эм кишкейин коьрсетеди, оларды тенълестиреди. **Аь, аь** аьриплер эки белгиден куралганы акында, ол бир аьрип болып саналувы эм бир сести билдиретаганы акында айтылады.

Балалар аьриплерди аьрипли кассаларына саладылар. Кеспе азбукадан соьзлер туьзедилер: *аь – ел, аь – ем, даьм – ли, таьт – ли* эм с.б.

4. **Китап бойынша ислев.**

а) 66-ншы беттеги соьзлерди бувынлап окыйдылар: *аь – кел, аь – кет, аь – дем, аь – дет, каь – ри, даь – ри.*

Аьдет, каьр, даьри деген соьзлердинъ маьнесин анълатув.

б) «Аьел» деген хабарды окув, маьнеси бойынша хабарласув:

– Аьелде неше аьдем бар? (*Бес аьдем.*)

– Олар ким? (*Аьем, атам, анам, мен, бебем.*)

– Атанъ, ананъ не этедилер? (*Ислеьдилер.*)

– Сиз оьзинъиздинъ аьелинъизде ата-аналарынъызды сыйлайсызба?

– Кишкей бебелеринъизге кайдай ярдам этесиз?

в) 67-нши беттеги йыймаларды окув.

IV. **Тыншаюв такыйка.**

V. **Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.**

1. **П сеси мен таныстырув.**

68-нши беттеги сюжетли дурбат бойынша хабарласув, хабардан йыйма шыгарып, тергев озгарув.

Эгиншилер пишен уьедилер деген йыймадан *пишен* деген соьз шыгарылады, соьзден **п** сеси айырылып айтылады.

Сести баьриси бирге эм ялгыз-ялгыз айтадылар, ясалувы тергеледи. (**П** сести айтканда эринлер бир-бирлерине тиедилер, авыз кенъ ашылмайды. Сести соьзып айтып болмайды. **П** – тартык сес.)

2. **Сести бегитуьв ислер.**

– 68-нши беттеги схемаларга келискен соьзлерди айтынъыз. (*Пышкы, пишен.*)

– Бу соьзлерде неше бувын бар? (*Эки.*)

– **П** сеси кайсы бувында эситиледи? (*Биринши.*)

– Бу соьзлерде сеслердинъ айтылувын тенълестиринъыз.

– *Пышкы* деген соьзде созыклар айтылувына коьре кайдай? (*Каты.*)

– *Пишен* деген соьзде созыклар кайдай? (*Юмсак.*)

– Соьзлерде тартык сеслер кайсы? (*Тартыклар: п, ш, к, н.*)

– *Пышкы, пишен* деген соьзлерде ургылы бувынды давазынъыз бан коьрсетип айтынъыз.

– **П** сеси соьздинъ басында эситилетаган соьзлер ойлап айтынъыз. (*Пыслак, пышак, пеш, пыхы, пил.*)

3. **П, п аьриплер мен таныстырув.**

Окытувшы магнитли тактага уйкен эм кишкей **П, п** аьриплерди салады, эки аьрипти тенълестируувди талаплайды.

– Балалар, ким болса да билесизбе бу аьрипти? (*Биле-таган балалар айтадылар.*)

– Олар кайдай кесеклерден туьзилген? (*Уьш таяктан.*)

– Уйкен **П** аьрип кишкейиннен не мен баскаланады? (*Тек уйкенлиги мен.*)

– **П** аьрип не затка усайды?

Окытувшыдынъ айтувы ман балалар **П, п** аьриплерди конвертлерден шыгарадылар эм аьрипли кассадынъ киселерине саладылар.

4. Китап бойынша ислев.

а) 68-нши беттеги «Кирпи» деген хабарды окув, маьнеси бойынша хабарласув.

Кирпи акында юмак айттырув. (Билген балалар айтадылар.)

б) 69-ншы беттеги соьзлерди бувынлап окытув.

Окыганда, бас деп каты созыклы соьзлерди, сонъ юмак созыклы соьзлерди окып айттырув.

в) Йолдаслар акында хабарды окув, маьнеси бойынша хабарласув.

г) Схемада коьрсетилген бувынлар ман янъы соьзлер туьзуув. (*Кир – ни, ни – шен; шол – ны, ны – шак.*)

VI. Аь, П аьриплерди бегитуув ислер.

1. Аь аьрип акында юмак шешуув.

Таьтлиде бар,

Талда йок.

Саьатте бар,

Санда йок.

Баьтирде бар,

Бавда йок.

– Юмакта кайсы аьрип акында айтылады?

– **Аь** аьрип кайсы соьзлерде бар?

2. П аьрипке янъылтпады уйренуув.

Кирпи, кирпи, кирпичей.

Кирпи тонынъ уьркекей.

Кирпи неге уьркекей?

Уьркер кимнен кирпичей?

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

– Деристе кайдай ислер толтырдынъыз? Олардынъ кайсысы кызыклы эди?

– Деристе не затка уйрендинъиз?

– Класста кайсы окувшы баьриннен ийги иследи?

Дерис 14

Оь сеси эм Оь, оь аьриплери

Деристинъ мырады: **Оь** сеси эм **Оь, оь** аьриплери мен таныстырув; уйренилген аьриплер мен окып уйретуув; тил байлыкларын оьстируув.

Болаяк тамамлар: Окувшылар уйренилген аьриплер мен соьзлер, йыймалар окыяклар; соьзлерди сес эм аьрип ягыннан айырып, сеслерге дурыс характеристика берип болаяклар; **оь** сести дурыс айтып билееклер; тартыклардынъ, созыклардынъ косаклыларын айырып билмеге тийислилер; деристе толтырган ислерине белги берип билееклер; берилген сораьларга толы явап берип, оьзлери де, кереклисинше, сораь салып билееклер; деристе алдыларына салынган борышты толтырмага етисееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуув заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Уйренилген аьриплерди кайтарувга коьнигуувлер толтырув. (*А – аь, ы – и* сеслерди айырувга.)

Кеспе азбукадан соьзлер туьзуув: *адым – аьдем, сары – саьдеп, кыр – кир, кыргыш – кирпи.*

Кыргыш, кирпи деген соьзлердинъ схемасын туьзуув.

2. Интерактивли тактадагы коьзенеклерге коьре, п аьрип пен созлер туьзуьв.

Тактада кулланув уьшин созлер язылган: *китап, топ, пеш, арпа, шипий.*

П

П

П

П

П

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Оь сеси мен таныстырув

70-нши беттеги дурбат бойынша йыймалар туьзуьв.

Оьгизлер пишен аькеледи деген йыймады шыгарып, тергев. Йыймадан *оьгизлер* деген соз айырылады эм созден **оь** сеси шыгарылады.

Оь сести балалар ялгыз-ялгыз эм баьриси бирге айтадылар, онынъ ясалувы тергеледи. (*Оь сесин айтканда эринлер дуюдикленип алдыга созылады, ава эркин шыгады. Оь – юмсак эрин созык.*)

70-нши беттеги дурбатлардынъ атларын окып айтадылар: *оь – лен, коь – кем, коь – кек.* Балалар созлерден **оь** сесин табадылар.

2. Оь сести бегитуьв ислер.

– 70-71-нши беттеги схемаларга келискен созлерди айтынъыз. (*Оьтпек, оьгизлер, коьпир.*)

– Созлерде **оь** сеси кайсы бувынларда эситиледи? (*Биринши.*)

– Бу созлерде неше созык сес бар? (*Эки, уьш.*)

– Бу созлерде ургылы бувынларды айтынъыз.

– **Оь** сеси болган созлер ойлап айтынъыз. (*Боьрек, боьри, коьз, боьдене, боьрк, коьл.*)

IV. Тыншаюв такыйка.

Биз юрдик, биз юрдик,
Агашлыкта кыдырдык.

(*Ары – бери юредилер.*)

Ерден йийлек биз йыйдык,

Шетенлерди толтырдык.

(*Энъкейип «йийлек» йыядылар.*)

Биз юрдик, биз юрдик,

Бавга келип токталдык.

(*Ары – бери юредилер.*)

Алма, кертпе биз уьздик,

Емислерге бек тойдык.

(*Колларын коьтерип, «теректен» «емис» йыядылар.*)

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Оь, оь аьриплер мен таныстырув

– Буьгуьн деристе тагы да бир аьрип пен танысаякпыз.

Ятлавды тынъланъыз:

Юмсак белги косылган

О-дан **Оь**-ди ясаган.

Оь – эндиги оьтпекте,

Оьмир, оьлен, оьрнекте.

(*А. Киреев*)

– Ятлавда кайсы аьрип акында айтылады? (*Оь аьрип.*)

– Ол кайдай кесеклерден ясалган? (*О-га юмсак белги косылган.*)

– Ятлавда **оь** сеси кайдай созлерде эситиледи? (*Оьтпек, оьрнек, оьлен, оьмир.*)

– Энди **оь** аьрип пен танысынъыз.

Окытувшы уьйкен эм кишкей **Оь** эм **оь** аьриплерди коьрсетеди, оларды тенълестиреди. **Оь** эм **оь** аьриплер эки белгиден куралганы эм ол бир аьрипти эм бир сести билдиретаганы акында айтылады.

Балалар уьйкен эм кишкей аьриплерди аьрипли кассага саладылар.

2. Китап бойынша ислев.

а) Букварьден 70-71-нши беттеги созлерди окув.

б) «Оьтпек», «Коьпир» деген кишкей хабарларды кезуьв мен окув.

«Оьтпек» деген хабар бойынша окытувшы сораьлар береди:

- Оьтпек кайда писириледи? (*Оьтпек заводта.*)
- Оьтпек заводта ким ислейди? (*Оьлмес.*)
- Ол кайдай оьтпек писиреди? (*Даьмли.*)
- Оьтпекти калай сыйламага керек? (*Оьтпек – сыйлы ырызкы. Оны тасламага, таптамага ярамайды.*)

3. Бувынлардан соьзлер туьзуув.

Эки сыдырадагы балалар, тактага кезуувлеп шыгып, берилген бувынлардан соьзлер ясайдылар, окыйдылар:

4. Янгылтпады уйренуув (71 б.)

Бир коьк коьрпе – доьрт боьрклик,
Доьрт коьк коьрпе – бир боьрклик.

VI. Оь аьрипти бегитуув ислер.

Юмаклар шешуув.

(Бу юмакты балалар интерактивли тактадан окыйдылар.)

Козыда йок, коьзде бар.
Колда да йок, коьлде бар.
Шойында йок, шоьлде бар.
Боранда йок, боьркте бар.

- Бу юмакта кайсы аьрип акында айтылады? (*Оь.*)
- Оь аьрип бу юмакта кайсы соьзлерде бар? (*Коьз, коьл, шоьл, боьрк.*)
- Кайсы соьзлерде ол йок? (*Козы, кол, шойын, боран.*)
- Энди бу юмакты тынъланъыз.

Орман бойды, агашты
Сосы йырткыш айланар.
Улып аштан сав кысты,
Емек излеп айланар.

- Бу юмакта кайсы айван акында айтылады, ким айтар? (*Боьридинъ акында.*)
- Боьридинъ акында экенин сиз кайдан билдинъиз? Кайдай белгилерден билдинъиз?
- Боьридинъ акында сиз тагы да не зат билесиз?

Боьри – йырткыш кыр айваны. Ол туьрли айванларга анъшылайды. Ол оннан баска болып, шышканларды, бакаларды, кесерткилерди де ашайды. Ерте уя ясайтаган куслардынъ юмырткаларын, балапанларын ашайды. Олардынъ уяларын бузгышлайды.

Боьрилер уьй айванларына да анъшылайдылар.
Кыста олар топарласып юредилер.

VII. Тамамлав.

- Деристе сиз кайдай аьрип пен таныстынъыз? Ол кайдай сес?
- Буьгуьнги деристе сизге кайдай борыш ярады?
- Деристе кайсы ис кызыклы эди?

Дерис 15

В, Я сеслери эм В, в; Я, я аьриплери

Деристинъ мырады: Окувшыларды **В, Я** сеслери эм **В, в; Я, я** аьриплери мен таныстырув, окып уьйретуув; тартык эм созык сеслер акында, каты эм юмсак созыклар акында кайтарув; соьз байлыкларын оьстируув.

Бо л а я к т а м а м л а р : Окувшылар **В** эм **Я** аьриплер мен соьзлер, бувынлар окып, баспалы кишкей эм уьйкен аьриплерди бир-бириннен айырып билееклер; сестинъ айтылувына коьре, онынъ каты яде юмсак созык экенин айтаяклар; янъы сес соьздинъ кайсы еринде эситилсе де, оны тавып билееклер; окылганнынъ маьнесин толы кепте айтып билееклер; деристе эткен оьз ислерине эм баскалардынъ ислерине белги берип, оьз алдына этилетаган борышты дурыс толтырып билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

- I. Аьзирленуув заман.
- II. Озган деристе окылганды кайтарув.
1. **Оь** сести кайтарувга соравлар:
 - Озган деристе кайдай сес пен таныскансыз? (*Оь.*)

- **Оь** аьрип кайдай кесеклерден ясалган? (*Эки белгиден.*)
- **Оь** сеси болган кайдай соьзлер билесиз? (*Оьтпек, оьрнек, коькек, коьз, коьк.*)

(Соьзлердеги **оь** сести бир неше кере айтадылар.)

- **Оь** кайдай сес? (*Созык, юмсак.*)

– *Соьз, боьри* деген соьзлерди кеспе азбукадан туьзингиз.

2. Китаптынъ 71-нши бетиндеги соьзлерди окув: *козы, коьзи; колда, коьлде; соьзды, соьзди.* Соьзлерде соьзлардынъ катылыгы эм юмсаклыгы ягыннан келисуьвине эс бердириледи: *козы (о, ы – каты соьзлар), коьзи (оь, и – юмсак соьзлар).*

3. «Коьпир» деген кыска хабардынъ маьнеси бойынша хабарласув.

- Бу хабарда не акында айтылады? (*Коьпирдинъ акында.*)
- Коьпирди ким салган? (*Аьдемлер.*)
- Коьпирден кимлер юредилер? (*Балалар.*)
- Коьпир не зат уьшин керек? (*Сувдан, йылгадан оьтер уьшин.*)

4. Уьйренилген янъылтпады айттырув.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. В сеси мен таныстырув.

72-нши беттеги дурбат бойынша хабарласув.

- Дурбатта сиз неди коьресиз? (*Тав.*)
- Тав кайдай? (*Тав бийик. Онынъ йогарында кар тоьселген. Тоьгерегинде шешекейлер оьседи. Тавда ава таза.*)
- Сосындай ярасыклыкты сакламага керек. Тереклерди сындырмангыз! Табиат – бизим байлыгымыз.

Тав бийик деген йыйма хабардан шыгарылады.

- *Тав бийик* деген йыймада неше соьз бар? (*Эки.*)
- Биринши соьз кайдай? (*Тав.*)
- Бу соьзде неше бувын бар? (*Бир.*)
- *Тав* деген соьзде сизге таныс болмаган сес кайсы? (*В.*)

В сести окувшылар ялгыз-ялгыз эм баьриси бирге айтадылар.

Окытувшы онынъ ясалувы ман таныстырады: **в** сесин айтканда, эринлер алдыга соьзла берип айтылады, ава авыздан, кыска кепте, эркин шыгады.

2. В сести бегитуьв ислер.

Сести табувга коьнигуьвлер: *бав, тав, суь, тавык, кавын, савыт.*

Окувшылар бу соьзлерде янъы сестинъ орнын табадылар. **В** сеси болган соьзлер ойлап, айтадылар.

Дурбатлардынъ тоьмениндеги схемаларга келискен соьзлер айтадылар: *вертолет, тав.* **В** аьрип кайсы бувында эситилуьвин белгилейдилер. Ургылы бувынды айтадылар.

3. В, в аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы баспалы **В, в** аьриплерди коьрсетеди, усаслыгын айтады.

Балалар оларды аьрипли кассага саладылар.

Магнитли тактада *тав*, сонъ ол соьзден *бав, ава* деген соьзлер туьзиледи, окылады. (Соьзди туьзеектан алдын окувшы онынъ акында айтады: *тав* деген соьзде бир бувын эм уьш сес бар: *т, а, в* – уьш аьрип алмага керек: *т, а, в.*) Соьз туьзиледи эм окылады.

Экинши окувшы сол соьзди *бав* деген соьзге айландырады эм окыйды:

Оьз азбукалары ман ислев: *та – вык* деген соьзди окувшылардынъ бири анализ этеди, баска балалар оьз азбукалары ман туьзедилер.

4. Китап бойынша ислев.

а) 72-73-нши бетлердеги соьзлерди бувынлап окув, *тавыс, кавыз* деген соьзлердинъ маьнесин анълатув, схемаларын туьздируьв.

б) «Бав», «Завод» деген кыска хабарларды балалар кезуьвлеп окыйдылар.

«Бав» деген хабардынъ маьнеси бойынша хабарласув:

- Бавда не затлар оьседилер? (*Шешекейлер.*)
- Онда не зат бар? (*Балшетенлер.*)
- Балшетен деген не? (*Балшыбынлардынъ яшайтаган кишкей уьйлери.*)
- Балшетенде не зат бар? (*Кавыз.*)
- Кавызда не зат бар? (*Кавызда бал бар. Балды балшыбынлар йыйганлар.*)
- Аюв не этеди? (*Аюв кавыздан бал ашайды. Ол балды суьеди.*)

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Я сеси мен таныстырув.

Букварьдеги дурбат бойынша хабарласув. (74 б.)

– Балалар, сиз дурбатта кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)

– Олар кайда келгенлер? (*Агашлыкка.*)

– Олар коска неге киргенлер? (*Ямгыр явады. Балалар ямгырдан кишкей коска ясырынганлар.*)

– Ямгыр деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Биринши бувынды кайтарып айтайык. (*Ям – .*)

– Бувыннынъ басында кайдай сес эситиледи? (*Йа.*)

Сести балалар ялгыз-ялгыз эм баьриси бирге айтадылар. Сести дурыс айтып уьйренедилер.

Окытувшы балаларга анълатады: **Я** сеси бувын басында эки сести билдиреди – [йа], ама бир аьрип болып язылады (**я**). **Я** сести созып айтып болады. Ол – созык сес.

2. Я сести бегитуьв ислер.

– 74-нши беттеги схемаларга келискен соьзлерди айтынъыз. (*Ямышы, ямгыр.*)

– Ямышы деген соьзде неше бувын бар? (*Уьш.*)

– Соьздинъ биринши бувыны кайдай сес пен басланады? (*Йа.*)

– Ургылы бувынды давазынъыз бан билдирип айтынъыз.

– *Ямышы* деген соьзде неше сес эситиледи? (*Алты.*)

Окытувшы *ярма, язлык, аяк, коян* деген соьзлерди айтады. Балалар янъгы сести соьзлерден тавып айтадылар.

3. Я, я аьриплер мен таныстырув.

Тактада баспалы уьйкен эм кишкей аьриплер коьрсетиледи, тенълестириледи.

Кеспе азбукадан *я-рык* деген соьз туьзиледи.

– *Я-рык* деген соьздинъ биринши бувынында неше аьрип бар? (*Бир.*)

– **Я** аьрипте неше сес эситиледи? (*Эки.*)

– Бу соьзде неше созык сес бар? (*Эки.*)

4. Китап бойынша ислев.

а) 74-нши беттеги соьзлерди окувшы окып шыкканда, окытувшы сорады:

– Бу соьзлердинъ кайсылары эки бувынлы боладылар? (*Та-як, бо-як.*)

– Баска соьзлерде неше бувын бар? (*Уьш.*)

Яяды, таяды, тояды деген соьзлердинъ маьнеси анълатылады.

б) Юмак шешиледи, шешилувъ соьздинъ схемасы туьзиледи. (Аяз)

в) 75-нши беттеги «Коянлар» деген кыска хабарды окув, маьнеси бойынша хабарласув.

– Янбек, Саният эм Асан не зат асырайдылар? (*Коянлар.*)

– Олар коянларга не зат бередилер? (*Ясыл оьлен, капыста.*)

– Саният коянларга не зат йьйган? (*Япыраклар.*)

– Коянлар кайда яшайдылар? (*Кишкей орынларында.*)

5. Оьз алдыларына ислев.

Окувшылар кеспе азбукадан соьзлер туьзедилер:

яс – тык	я – шав
яр – ма	я – вын
яс – лык	я – ра

VI. Тамамлав.

– Сиз буьгуьн кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

– Олар кайдай аьриплер? Тартык яде созык?

Дерис 16

У сеси эм У, у аьриплери; ув бувын ман окув

Деристинъ мырады: **У** сеси эм **У, у** аьриплери мен таныстырув, янъгы аьрип пен эм **ув** бувын ман окып уьйретувъ; соьз байлыкларын оьстирувъ.

Болаяк тамамлар: Уьйренилген **У, у** аьриплер мен соьзлер окып, окылган аьриплердинъ сеслерин дурыс айтып билееклер; соьзди сес эм аьрип ягыннан айырувды дурыс толтыраяклар; окытувшыдынъ соравлары бойынша хабарлап, онынъ соьзиннен уьйренилген болып 2-3 ятлавды соьйленисли этип айтып билмеге тийислилер; окытувшыдынъ айтканын эс берип тынълап, диалогта катнасып билееклер; деристе толтырган ислерине белги берип билмеге кереклер.

I. Аьзирленуьв заман.

– Юмакты шешинъыз:

Тиркеп кишкей уьйлерди,
«Тук-тук-тук» – деп барады.
Баьрисин де олтыртып,
Темир йол ман шабады. Ол не? (Поезд.)

– Поезд бизди буьгуьн Аьриплер дуньясына аькетеек. Биз онда тагы да бир янъы аьрип пен таньсаякпыз. Онда бизди коьп кызыклы ислер саклайдылар.

II. Озган деристе окулганды кайтарув.

1. Окытувшы кишкей шкатулкады шыгарып, айтады:

– Балалар, бу шкатулкада не зат бар экен, ким айтар?

– Бу – бек сейирли шкатулка. Кала, балалар, оны ашып караягынъыз.

(Окытувшы шкатулкадан соьзлер язылган карточкаларды бир-бирлеп шыгарады.)

– Карточкаларда язылган соьзлерди окып, биз олардынъ маьнесин анълатпага керекпиз.

(Окытувшы карточкаларды коьрсетеди, балалар окыйдылар эм, окытувшыдынъ ярдамы ман, аьр соьздинъ маьнесин анълатадылар.)

Вагон – поездке тиркелип юретаган кишкей уьйлер.

Кавын – бакша оьсимлиги.

Шылавшан – курт (*червь*).

Ялын – оттынъ ялыны (*пламя*).

Ямышы – кийизден этилинген эр кийими.

Ол малшыларды, койшыларды ямгырдан, сувыктан саклайды.

Бояк – суьвретлевге яравлы бояв.

– Кайсы соьзлерде в аьрип бар? (*Вагон, кавын, шылавшан.*) Ол аьрип соьзлердинъ кайсы бувынларында язылган? (*Биринши эм экинши.*)

– Кайсы соьзде я сеси экинши бувынды ясайды? (*Бо-як.*)

– Я аьрип неше сестен ясалган? (*Эки.*)

2. *Кавын, ялын* деген соьзлерди кеспе азбукадан туьзуьв.

3. Каты, юмсак созыкларды кайтарув уьшин авызлама борышты толтырув.

– Соьзлердинъ юмсак косакларын айтынъыз:

Кыр – ...

Кол – ...

Ал – ...

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. У сеси мен таныстырув.

Дурбат бойынша хабарласув, хабардан йыйма шыгарув, оны тергев:

– Дурбатта неди коьресиз? (*Кусты эм уяда онынъ балапанларын.*)

– Йылдынъ кайсы шагы деп билесиз? (*Яз, неге десе куслар язда бала шыгарадылар.*)

– Куслар акында не айтарсыз? (*Куслар пайдалы, олар тереклерде, кырларда зьяншы куртларды йок этедилер.*)

– Дурыс айтасыз. Кусларды, тоьгеректеги табиатты сакламага керек. Сувларга яман затлар тасламай, таза тургыстпага керек. Олар – бизим байлыгымыз.

– Кус не аькелген? (*Балапанларга ем аькелген.*)

– Балапанлар кайда турылар? (*Уяда.*)

– Кус акында йыйма айтынъыз. *Кус уя ясаган.* Йыйма тергелип, *уя* деген соьзден *у* сес шыгарылады.

Окытувшы *уя* деген соьзде *у* сесин ашык этип, созып айтады эм сорайды:

– Кайдай янъы сес эситесиз? (*У*) (*Сести ялгыз-ялгыз эм баьриси бирге айтадылар.*)

Сестинъ ясалувы ман таныстырув: *у* сести айтканда, эринлер алдыга созылады, ол тилдинъ арт кесегинде ясалады. *У* – кыска созык.

Сести табувга окытувшы соьзлер бередиде: *ун, туз, кум, урлык, кус, улак.* Янъы сестинъ кайсы ерде эситулувин айтадылар.

2. У, у аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы *У* эм *у* аьриплерди коьрсетеди, уьйкен эм кишкей аьриплер арасында баскалыгы яде бирдейлигин сорайды.

Класста болган плакатларда у аьрип табылады.

Магнитли тактады кулланып ислев.

Магнитли тактада соьзлер туьзиледи: *ун, уш, туз*.
(Соьзлер бас деп айырылады, сонъ туьзиледи, оқылады).

Уя деген соьздинъ схемасы тергеледи, *улак* деген соьздинъ схемасы туьзиледи.

IV. Тыншаюв такыйка.

Ушты, ушты – карга ушты.

Ушты, ушты – торгай ушты.

(*Коллары ман куслардынъ ушканын коьрсетедилер.*)

Ушып, ушып, ардылар,

Уяларга кондылар.

(*Шонъкайып олтырадылар.*)

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Китап бойынша ислев.

а) *Уршык, курым, сулы* соьзлердинъ маьнесин оқытувшы анълатады. (76 б.)

б) «Улак» деген хабар оқылган сонъ, маьнеси бойынша бир неше сорап бериледи:

– Умарда не бар? (*Улак.*)

– Умар ога не бередиди? (*Ем бередиди.*)

– Умар кайдай бала? (*Акыллы, куллыкшы.*)

– Уьйде сиз малларды карамага кайдай ярдам этесиз?

в) Ун акында ятлавды окув, маьнеси бойынша хабарласув. (77 б.)

г) Ойын «Буратино ман Незнайкага ярдам этинъиз».

– К, С тартыклардынъ ортасына созык аьриплерди салып, соьзлер туьзинъиз. (*Кыс, кас, кес, кос, кус.*)

д) 78-79-ншы бетлердеги ув бувынлы соьзлерди окув; *окув, язув* деген соьзлерди кеспе азбукадан туьзуув.

е) «Осман» деген хабардынъ маьнеси бойынша хабарласув.

– Хабарда кимнинъ акында айтылады? (*Османнынъ акында.*)

– Ол нешинши класста оқыйды? (*Биринши.*)

– Осман уьйде кимге ярдам этеди? (*Атайына.*)

– Ол не этеди? (*Ол кой багады. Ога кой багув ярайды.*)

– Осман койларды кайда багады? (*Сув ягада.*)

– Сиз уьйде ата-аналарынъызга кайдай ярдам этесиз?

VI. У аьрипти бегитуув ислер.

1. Ойын «Менде у аьрип бар».

Оқытувшы уьй айванлары болган дурбатларды коьрсетеди: *сыйыр, кой, улак, тай, козы, ат, эшки, бузав.*

Балалар дурбатлардынъ ишиннен туьзилесинде у сеси болган соьздинъ дурбатын табадылар эм айтадылар.

2. Янъылтпады уьйренуув.

Сув уьстинде ак був ма?

Ак був тувыл аккув ма?

Аккув болса, ак був кайда?

Ак був болса, аккув кайда?

VII. Тамамлав.

– Сиз деристе кайдай аьрип пен таныстынъыз?

– Деристе сизге кайдай борыш бек ярады?

– У сеси болган кайдай соьзлер билесиз? Айтынъыз.

Дерис 17

Уь сеси эм Уь, уь аьриплери; уьв бувын ман окув

Деристинъ мырады: Уь сеси эм Уь, уь аьриплери мен таныстырув, янъы аьрип мен соьзлер окув; дурыс окув сулыпларын арттырув; балалардынъ соьзликлерин байытув; уьв бувын ман оқып уьйретуув.

Бо л а я к т а м а м л а р : Окувшылар баспалы кишкей эм уьйкен Уь, уь аьриплердинъ баскалыгын айыраяклар; созык эм тартык сеслерди айырып билееклер; сеслерге анализ этип, сеслер аьрип пен белгиленатаганын билееклер; предметли дурбатларга олардынъ атларын келистирип айтып болаяклар; тилдинъ, соьйлемнинъ орфоэпиялык нормаларын саклаяклар; кишкей хабардынъ басын эм сонъын белгилеп билееклер; толтыратаган оьз ислерине белги берип билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Яхшы болсын куьнинъиз!
Деристи биз баслайык.
Окып, язып баьримиз
Билимге йол ашайык.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. – Озган деристе биз кайдай аьрип эм сес пен таныстык? (*У аьрип пен.*)

– У аьрип акында сиз не зат айтпага болаяксыз? (*У – созык сес, каты.*)

– Озган деристе уьйренилген янъылтпады ким айтар? (*Янъылтпады бир-эки окувшы айтады.*)

2. 79 – ншы беттеги хабардынъ маьнеси бойынша со-равлар:

– Биринши йыймада не зат акында айтылады? (*Сув акында.*)

– Артур сувда не этеди? (*Балык ыслайды.*)

– Артурда не зат бар? Ол балыкты не мен ыслайды? (*Кармак пан.*)

– Сув деген соьздинъ схемасын туьзинъиз.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. У сеси мен таныстырув.

80-нши беттеги дурбат бойынша хабарласув.

– Дурбатта сиз нелерди коьресиз? (*Туьлки эм баьний.*)

– Туьлки кайдай айван? (*Кылыплы.*)

– Туьлки не этеди? (*Туьлки баьнийди ыслаяк болады.*)

Хабардан йыйма шыгарув. *Туьлки баьнийди ыслаяк болады* деген йыймадан *туьлки* деген соьз шыгарылады. Соьзден *уь* сести шыгарып, оны дурыс айтып, соьзде оны тавып уьйренуьв коьнигуьвлери озгарылады.

Уь сестинъ ясалув орны, ясалув йосыгы ман таныстырув: *уь* сес тилдинъ алды кесегинде эринлер ярдамы ман ясалады. *Уь* – юмсак созык сес, оны созып айтып болады: *уьй, уьш, куьз, суьт.*

2. Уь сести бегитуьв ислер.

– 80-нши беттинъ сол муьйисиндеги схемага келискен соьзди айтынъыз (*Уьй.*)

– *Уьй* деген соьзде неше бувын бар? (*Бир.*)

– Биринши сес кайсы? (*Уь.*)

– Ол кайдай сес? Оны созып айтып болама? (*Уь – созык сес.*)

– Баска дурбаттынъ тоьмениндеги схемага келискен соьз айтынъыз. (*Туьлки.*)

– Бу соьзде тек созык сеслерди айтынъыз. (*уь, и.*)

– *Туьлки* деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Соьзде ургылы бувын кайсы? (– *ки.*)

3. Уь, уь аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы магнитли тактада баспалы *Уь, уь* аьриплерди коьрсетеди эм сорайды:

– Бу кайдай аьрип, ким оны биледи?

(*Аьрипти билген балалар айтадылар.*)

Уь эм *уь* аьриплер тенълестириледи, аьрипли кассага салынады.

– *У, у* аьриплерди *Уь, уь* аьриплер мен тенълестиринъиз. Олар не мен баскаланадылар? (*Уь аьрип эки белгиден ясалган.*)

Окытувшы тамамлайды: *Уь* аьрип эки белгиден куралса да, ол бир аьрип болып белгиленеди эм бир сести билдиреди. Схемада да кызыл туьс пен коьрсетиледи.

– *Уьлги, туьйме, туьй, куьн, куьш* деген соьзлерди кеспе азбукадан туьзинъиз.

– *Туье, туькен* деген соьзлердинъ схемаларын туьзинъиз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Китап бойынша ислев.

а) 80-нши беттеги соьзлерди окув; окытувшы балаларга *уьйре, уьлги, куьрек, куьрес, куьмис* деген соьзлердинъ маьнесин анълатады.

б) 81-нши беттеги соьзлерди окув; *ув, уьв* бувынлы соьзлердинъ айтылувын тенълестируьв. (*Орув – оьруьв; барув – беруьв; салув – себуьв.*)

в) «Куьшелегим», «Терек» деген ятлавларды окув.

2. Магнитли тактада ислев.

Тактада дурбатлар коьрсетиледи: *туье, куьшелек, куьндик, куьн.*

Балалар дурбатлардынъ тоьмениндеги коьзенеклерге керекли аьриплерди салып, тактада соьзлер туьзедилер:

уь уь

уь уь

3. Юмаклар шешуьв.

- Шешекейди суьеди,
Ала кийим киеди.
Сав яз бавда кыдырып,
Эркинликте юреди. (*Куьпелек.*)
- Сынъар меним аягым,
Наьзик кевдем – таягым.
Калпагымды коьргенлер:
«Сосы кайдай куьн?» – дерлер. (*Куьнайлан.*)
- Куьн йогарда кезинсе,
Ол артымнан калмайды.
Каранъалык бийлесе,
Бирге юре алмайды. (*Куьлетки.*)

– Юмаклардынъ шешилуьв соьзлерин кеспе азбукадан туьзинъиз.

– Шешилуьв соьзлерде уь сеси кайсы бувында эситиледи?

4. Янъылтпады уьйренуьв.

Куьрмелмесе тилинъ берермен куьрлеме,
Тилинъ куьрмелсе, берермен тек куьреге.
(*Куьрлеме – тувралмай (савлай) кувырылган козы эт.*)

VI. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе кайдай аьрип пен таныстынъыз?

– Ол кайдай сес?

– Деристе кайдай кызыклы борышларды толтырдынъыз?

– У эм Уь аьриплер бир-бириннен не мен баскаланадылар?

Х, Ю сеслери эм Х, х; Ю, ю аьриплери

Деристинъ мырады: Х, Ю сеслери эм Х, х; Ю, ю аьриплери мен таныстырув; янъы аьриплер мен соьзлер окув, соьйлем сулыпларын байытув; юв бувын ман окып уьйретуьв.

Болаяк тамамлар: Окувшылар баспалы кишкей эм уьйкен Х, х эм эм Ю, ю аьриплердинъ баскалыкларын айырып билееклер; соьзлерди сес эм аьрип ягыннан айырувды этееклер; каты эм юмсак созыкларды дурыс айыра-яклар; окытувшыдынъ салган борышларын тувра толтырып, оз ислерине керегинше белги берип билееклер; окылган хабар бойынша маьнесин дурыс этип айтаяклар; салынган сорауларга толы явап берееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Биз келгенмиз мектебке,
Асыгайык дериске.
Китапларды ашайык,
Билимге ымтылайык.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Магнитли тактага уьйренилген аьриплер салынганлар: А, Оь, У, Аь, Ы, Уь, И, О.

Балалар каты созыклы аьриплердинъ юмсак созыклы косакларын тавып, тактага саладылар. (Аь – Аь, О – Оь, Ы – И, У – Уь.)

Аьриплердинъ сеслерин айтадылар, айтылувын тенълестиредилер.

2. 82-нши беттеги «Бу туьеге ким минер?» деген ятлав-ойынды рольлер мен окув.

3. Схемада коьрсетилгенше, бувынлардан соьзлер туьзуьв: *муь-ше, ше-лек, туьл-ки, ки-йим.*

4. Озган деристе уьйренилген янъылтпады бир-эки балага айттырув.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. X сеси мен таныстырув.

83-нши беттеги дурбат бойынша хабарласув.

– Дурбатта сиз кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)

– Балалар не этедилер? (*Хоккей ойнайдылар.*)

– Дурбатта йылдынъ кайсы шагы суьвретленген?
(*Кыс.*)

– Баска балалар не этедилер? (*Ойынды карайдылар.*)

Хабардан йыйма шыгарылады. *Балалар хоккей ойнайдылар* деген йыймадан *хоккей* деген соьз шыгарылады. Соьзден *х* сести шыгарып, дурыс айтып, соьзде оны тавып уьйренуьв:

– *Хоккей* деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Биринши бувын, экинши бувын кайдай? (*Хок – кей.*)

– *Хоккей* деген соьздинъ басында кайдай сес эситиледи? (*Х сести ялгыз – ялгыз эм баьриси бирге айтадылар.*)

2. Сести бегитуьв ислер.

Окытувшы айткан соьзлерден янъы сести табув: *халат, хат, хабар, Ахмат, Нурхан*. Соьзлерде янъы сес кайсы ерде эситилуьвин айттырув.

Сестинъ ясалув орнын, созык яде тартык экенин айттырув. (Соравлар ман, мысалылар айырув ман.) Сестинъ ясалув йосыгы ман таныстырув: *х* сес тилдинъ арт кесегинде эситиледи. *Х* – тартык сес, оны созып айтып болмайды.

3. X, x аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы баспалы *X, x* аьриплерди тактада коьрсетеди. Кишкей эм уьйкен аьриплерди тенълестиреди.

– Балалар, бу аьриптинъ акында А. Киреев сосындай ятлав язган:

Эки таяк айкасып,

X аьриби ясалган.

X эндиги Хасанда,

Хатта, ханда, хабарда.

– X аьриптинъ акында шайыр кайтип айтады? X аьрип кайдай кесеклерден туьзилген? (*Эки таяк айкасып.*)

– Ятлавда янъы сес кайсы соьзлерде эситиледи? (*Хасан, хат, хан, хабар.*)

– X аьрип болган кайдай соьзлер билесиз? Айтынъыз. Кеспе азбукадан соьзлер туьзуьв: *ха – тын, пы – хы, ха – йыр, хаь – тер.*

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Ю сеси мен таныстырув.

– 85-нши беттинъ муьйисиндеги дурбатка каранъыз.

– Дурбатта неди коьресиз? (*Юлдыз.*)

– *Юлдыз* деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Биринши бувын кайдай сес пен басланады? (*Ю.*)

– Ю сести кайтарып айтаягынъыз.

Окытувшылар сести дурыс айтып уьйренедилер, окытувшы айткан соьзлерден сести табадылар: *юзик, юзим, юмак, ювен, юрек* эм с.б.

2. Ю, ю аьриплер мен таныстырув.

– Ятлавды тынъланъыз:

Таякка О ялганып,

Ю ясалган байланып.

Бар Ю энди юзимде,

Юрта, юкте, ювенде.

Юмырткада, ювыртта,

Юма куьнде, юмакта.

– Ятлавда кайсы аьриптинъ акында айтылады? (*Ю.*)

– Ол кайдай соьзлерде бар? (*Юзим, юрт, юк, ювен, юмыртка, ювырт, юма куьн, юмак.*)

Окытувшы балаларга ятлавдагы бир неше соьзлердинъ маьнесин анълатады.

Тактада баспалы кишкей эм уьйкен Ю, ю аьриплерди коьрсетеди, тенълестиреди.

Кеспе азбукадан *юзим* деген соьз туьзиледи. Окытувшы сорайды:

– *Юзим* деген соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Биринши бувында неше аьрип бар? (*Бир.*)

Ол аьрипте биз эки сес айтамыз (*йу*), ама ол бир аьрип болып язылады. (*Юзим* деген соьздинъ схемасы тергеледи.) Ю сести созып айтып болады, ол бувын ясайды. Ю – созык сес.

нь, Ф сеслери эм нь; Ф, ф аьриплери

Деристинъ мырады: нь, Ф сеслери эм нь; Ф, ф аьриплери мен таныстырув; окып уйретуув; тартык эм созык сеслерди кайтарув; союз байлыкларын оьстируув.

Болаяк тамамлар: Кишкей эм уйкен баспалы нь эм Ф, ф аьриплерди айырып билееклер; аьриплердинъ баспалы эм язба кеплерин тенълестирип, баскалыкларын айырып билееклер; сести аьриптен айырып, сести дурыс этип айтпага тийислилер; берилген борышты оьз алдына толтыраяклар; диалогта катнаспага болаяклар; соьйлем тилде грамматикалык эм орфоэпиялык нормаларын дурыс кулланып, окылганнынъ маьнесин хабарлап билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуув заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Озган деристе уйренилген сеслер эм аьриплер акында сораулар:

– Сиз озган деристе кайдай аьриплер мен таныскансыз? (X эм Ю.)

– Олардынъ кайсысы эки сести билдиреди? (Ю.)

– Тактада язылган соьзлерди окынъыз.

– Олардынъ кайсысында озган деристе уйренилген аьриплер бар, окып айтынъыз. (Соьзлер интерактивли тактада язылганлар: яов, аюв, ийт, хат, тыйын, балык, хатын, юлдыз, ат, юмак, пыхы.)

2. Юв бувын ман китаптан окув. (87 б.)

Ювырт, аюв деген соьзлерди кеспе азбукадан туьзуув.

3. «Аюв» деген хабардынъ маьнеси бойынша хабарласув.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. нь сеси мен таныстырув.

88-нши беттеги дурбат бойынша хабарласув.

– Ю аьрипти аьриплер тизиминнен табынъыз.

3. Китап бойынша ислев.

а) 84-85-нши бетлердеги кыска хабарларды окув, маьнелери бойынша хабарласув.

б) Схемалардагы бувынлардан соьзлер туьзуув; соьзлерден йыймалар туьзип окув.

в) Юв бувын ман окув. (86-87 б.)

«Таза шыбын» ятлав бойынша хабарласув:

– Ятлауда нединъ акында айтылады? (Шыбыннынъ акында.)

– Онынъ акында не зат айтылады? Ол кайдай шыбын? (Ол ювынмага суьйген.)

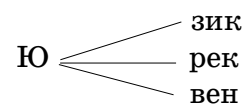
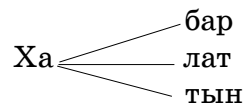
– Ол калай ювынган? (Таьтли шайда, ювыртта, тортада, сорпада, каймакта, сербетсувда, сарымайда.)

– Шыбын ювынганма яде кирли болып калганма? (Ол туьрли асларга шомылып, кирли болган.)

– Сосы шыбынга таза шыбын деп айтпага болаякпа? (Ога таза шыбын деп айтып болмаяк.)

VI. Уйренилген аьриплерди бегитуув ислер.

1. Тактада коьрсетилген бувынлардан соьзлер туьзуув эм эки соьз бен йыйма туьзип айтув.

2. Юмакты шешуув.

Биз, биз, биз эдик,

Биз он эки кыз эдик.

Бир ерге биз йыйылдык,

Танъ атканда йок болдык. (Юлдызлар.)

VII. Тамамлав

– Деристе сиз кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

– Олар кайдай аьриплер? Тартык яде созык?

– Ю аьрип акында сиз не зат айтпага болаяксыз?

- Дурбатта сиз кимди коьресиз? (*Анъшыды.*)
- Анъшы кайда барады? (*Анъга.*)
- Анъшыдынъ колында не зат бар? (*Мылтык.*)
- Анъшыга анъда не ярдам этеди? (*Ийт.*)
- Ийт анъшыга кайдай ярдам этеди? (*Ийт айванлардынъ ызларын тез табады.*)

Хабардан йыйма шыгарылады.

Анъшы анъшыламага барады деген йыймады тергев, *анъшы* деген соьзден **нъ** сести шыгарув. Сести дурыс айтып уйренув.

нъ сестинъ ясалув орны, ясалув йосыгы ман таныстырув: **нъ** сеси тилдинъ артындагы кесегинде ясалады, оны созып айтып болмайды; **нъ** – тартык сес: *танъ, шанъ, тенъ.*

2. нъ аьрип пен таныстырув.

Окытувшы тактада баспалы кишкей **нъ** аьрипти коьрсетеди.

– Бу аьрип акында не зат айтпага болаяксыз? Ол неше белгиден туьзилген? (*Эки.*)

– Балалар, тактада тек кишкей **нъ** аьрип коьрсетилген. Неге экен? Неге десе ногай тилинде уйкен **нъ** аьриптен басланатаган соьзлер йок. Ама **нъ** аьрип ногай соьзлердинъ баска бувынларында бек коьп расады.

– Ол аьриптинъ акында ятлавды тынъланъыз.

Каты белги адасып,

Н – га келип косылган.

Н ман бирге досласып,

нъ аьрибин ясаган.

нъ анъшыдынъ енъинде,

Менъде, тенъде, коьнъилде.

(*А. Киреев*)

– Ятлавда **нъ** сеси кайсы соьзлерде эситиледи? (*Анъшы, енъ, менъ, тенъ, коьнъил.*)

– Кишкей **нъ** эм **н** аьриплер бир-бирлериннен не мен баскаланадылар? (*нъ аьрип эки белгиден туьзилген.*)

– **нъ** аьрип эки белгиден туьзилсе де, ол бир сести билдиреди.

Кеспе азбукадан соьзлер туьзуув: *анъшы, донъыз, шанъ, танъ; конъыз* деген соьздинъ схемасын туьзуув.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Ф сеси мен таныстырув.

90-ншы беттеги дурбат бойынша хабарласув.

– Дурбатка карап, хабарланъыз. Онда сиз кимлерди эм нелерди коьресиз? (*Анасы эм кызы, сыйырлар эм бузавлар.*)

– Кызга эм онынъ анасына ат беринъиз. (*Фатима эм кызы Фариды.*)

– Фатима кайда ислеиди? (*Фермады.*)

– Ол фермада не этеди? (*Сыйыр савады.*)

– Фариды не этеди? (*Фариды анасына ярдам этеди. Бузавларга сув береди.*)

Хабардан *Фатима фермады ислеиди* деген йыйма шыгарылады, тергеледи. Йыймадагы *фермады* деген соьзден **ф** сеси айырылады.

Ф сести бир неше кере дурыс айтып уйренедилер. Сестинъ ясалув йосыгы ман таныстырув: **ф** сес эринлер эм йогар тислер ярдамы ман ясалады, оны созып айтып болмайды. **Ф** – тартык сес.

2. Сести бегитуув ислер.

– Схемадагы соьзди окынъыз. (*Фонарь.*)

– Соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Янъы сести айтынъыз. (*Ф.*)

– **Ф** сеси соьздинъ кайсы еринде эситиледи? (*Басында.*)

– Соьзде ургылы бувын кайсы? Давазынъыз бан коьрсетинъиз. (*Экинши бувын.*)

– *Телефон, фонтан, футбол* деген соьзлерден **ф** сести табынъыз.

– **Ф** сеси болган соьзлер оьзинъиз ойлап айтынъыз.

3. Ф, ф аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы баспалы **Ф, ф** аьриплерди тактада коьрсетеди. Уйкен эм кишкей аьрипти тенълестиреди, уаслыгын айтады.

4. Магнитли тактада соьзлер туьзуув:

Шкаф, фа – зан, фаб – ри – ка (Созди туъзетаган окувшы бас деп соззлерди бувынларга боьледи, аьр бувындагы сеслерди, аьриплерди айтады.)

5. Оьз азбукалары ман ислев.

Футбол деген созди туъзеектен алдын окувшылардынъ бири онынъ акында айтады: *футбол* деген созде эки бувын, алты сес бар. Бу созди туъзер уьшин алты аьрип алаякпан – *ф, у, т, б, о, л*.

VI. Китап бойынша ислев.

1. **Ф, нъ** аьриплерди аьриплер тизиминнен табув. **Ф** аьриптинъ косагын айттырув, сеслерди тенълестирув. (*е – ф*.)

2. 88-89-ншы бетлердеги соззлерди бувынлап окув. Кыска хабарлардагы йыймаларды кезуьвлеп окыттырув, маьнеси бойынша хабарласув, текстлердеги соззлердинъ маьнесин анълатув.

3. 90-91-нши бетлердеги соззлерди окув, схемадагы бувынлардан аьдемлердинъ атларын окув.

4. «Фаризат» деген ятлав бойынша хабарласув:

– Ятлавда кимнинъ акында айтылады? (*Фаризаттынъ*.)

– Фаризат кайдай кыз. (*Куллыкшы*.)

– Ол анасына кайдай ярдам этеди? (*Уьйди сыпырады, тавыкларга ем береду*.)

– «Он бармагы – он алтын» дегенди сиз кайтип анълайсыз? (*Онынъ коллары баьри затты да этип биледилер*.)

– Ятлавда кайсы созде **Ф** аьрип бар? (*Фаризат*.)

– *Фаризат* деген созде **ф** аьрип уьйкен мен неге язылган? (*Аьдемлердинъ атлары уьйкен аьрип пен язылады*.)

5. **нъ** аьрип акында юмакты шешуьв.

Шанада йок,
Шанъда бар.
Танада йок,
Танъда бар.

Сазанда йок,
Анъда бар,
Сол якта йок,
Онъда бар.

Тетикте йок
Тенъде бар.
Тенъимдеги
Менъде бар.

(*М. Авезов*)

– Юмакта **нъ** аьрип кайсы соззлерде бар?

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

– Класстагы **Ф** аьрип пен айтылатаган тенълеринъиздинъ атларын айтынъыз.

– **нъ** аьрип акында не зат айтпага болаяксыз?

– Деристе кайдай ис энъ кызыклы эди?

Дерис 20

Ж сеси эм Ж, ж; ь, ь аьриплери

Д е р и с т и н ь м ы р а д ы : **Ж** сеси эм **Ж, ж; ь, ь** аьриплери мен таныстырув, янъы аьриплер мен окып уьйретуьв; **ь, ь** белгилери болган соззлерди дурыс окып уьйретуьв; тил байлыкларын оьстирув.

Б о л а я к т а м а м л а р : Окувшылар уьйкен эм кишкей **Ж, ж** аьриплерди айырып билееклер; баспалы аьрипти язба аьриптен айырып болаяклар; орыс тилден кирген соззлерде **ь** белги янындагы тартык сестинъ юмсаклыгын коьрсетуьвин билееклер; **ь** эм **ь** белгилери болган соззлерди дурыс айтып уьйренееклер; оьзлерининъ толтырган ислерин уьлгидеги мен тенълестирип, эткен куллыкларына белги салып билееклер; соззлерди айтканда орфоэпиялык нормаларын кулланып билееклер; соззлерде **ь, ь** белгилердинъ тутатаган орнын анълатаяклар; янъы материалды уьйренуьвге кызыксынув болаяк.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Магнитли тактада аьриплер (тартыклар) салынганлар: **Б, В, Г, Д, З**. Окувшылар бу аьриплердинъ тоьменине, китаптагы аьриплер тизиминнен карап, косакларын саладылар: **П, Ф, К, Т, С**. Аьр аьриптинъ сеслерин айтадылар.

2. «Конъыз» деген хабардынъ маьнеси бойынша хабарласув:

– Хабарда биринши йыймада не зат акында айтылады? (*Конъыз*.)

– Конъызды ким коьрди? (*Аминат пан Азрет*.)

– Конъыз кайдай? (*Онынъ аяклары узын, мыйыгы оьткир, туйси конъыр*.)

– Сиз оьзинъиз конъызды коьргенсизбе?

3. **Ф** аьрип болган аьдемлердинъ атларын окувшыларга айттырув. Аьдемлердинъ атлары уьйкен аьрип пен язылувын эске салув.

4. Кеспе азбукадан айткан соьзлерин туьздируув.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. **Ж** сеси мен таныстырув.

Окытувшыдынъ кирис соьзи.

– Балалар, мен айткан соьзлердинъ кайсысында **ж** сесин эситсенъиз, колынъызды коьтеринъиз: *щетка, шапыраш, илгиш, журнал, колаш, шибжий, шышкан, ынжы, мойшак, ожак, ширкей, куржын, боькше, боьжек*.

– **Ж** сести айтынъыз. Ол сес кайдай? Оны созып айттып боламызба? (*Ж сести созып айттып болмаймыз. Ол – тартык сес*.)

– **Ж** сеси айтылувына коьре кайсы сеске усайды? (*III сеске*.)

– **Ж** сеси кайсы айванлардынъ атларында бар? (*Жираф, коьжек*.)

– Буьгуьн деристе **Ж** сеси мен эм **Ж, ж** аьрип пен танысаякпыз, язув деристе аьрипти язып уьйренеекпиз.

92-нши беттеги дурбат бойынша хабарласув.

– Дурбатта сиз кимлерди коьресиз? (*Балаларды*.)

– Олар не этедилер? (*Олар журнал окыйдылар*.)

Хабардан йыйма шыгарылады.

Балалар журнал окыйдылар деген йыймады тергев эм журнал деген соьзден **ж** сести шыгарув.

Сести окувшылар ялгыз-ялгыз эм баьриси бирге айтадылар, онынъ ясалув йосыгы ман танысадылар.

2. **Ж, ж** аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы баспалы уьйкен эм кишкей **Ж, ж** аьриплерди коьрсетеди, аьрип акында ятлавды окыйды.

Карашынъыз, **Ж** аьрип
Тап конъыздай тарбайган.

Эм жирафка таянып,

Ж ожакка каргыган.

Ж аьрип бар журналда,

Тегенекли ыжгайда.

(*А. Киреев*)

– **Ж** аьриптинъ акында ятлавда калай айтылады? Ол не затка усайды? (*Конъызга*.)

– Ятлавда **ж** сеси кайсы соьзлерде эситиледи? (*Жираф, журнал, ожак, ыжгай*.)

– Уьйкен эм кишкей **Ж, ж** аьриплер бир-бириннен не мен баскаланадылар? (*Тек уьйкенлиги мен*.)

Балалар уьйкен эм кишкей аьриплерди аьрипли кассаларга саладылар.

Кеспе азбукадан соьзлер туьзуув: *ыж – гай, кур – жын, ын – жы*. (Соьзди туьзгенде, окувшы бас деп соьзди бувынларга боьледи, аьр бувындагы сеслерди, аьриплерди айтады.)

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. **ь** – белги мен таныстырув.

Окытувшы тактада **ь** – белгиди коьрсетеди, бу аьрип юмсак белгиди билдиретаганын айтады.

Сосы белги бек юмсак,

Тартыкларга ол косак.

Коьп соьзлерге ол дирек,

Элиппеде бек керек.

Интерактивли тактада язылган соьзлерге эс эттиредилер: *альбом, стол*.

– Балалар, бу соьзлерди окынъыз. Соьзлердеги бирдей тартык сести табынъыз.

Олар кайсы? (*Л сеси*.)

– *Альбом* деген соьзде л сеси калай эситиледи? (*Юмсақ эситиледи.*)

– *Стол* деген соьзде калай эситиледи? (*Каты.*)

– Ол неден себеп болады? (*Альбом деген соьзде л тартыктынъ янында ь – белги бар.*)

– Тартык сестен сонъ ь – белги турса, ол тартык калай оқылады? (*Тартык сес юмсақ болып айтылады.*)

– ь – белгидинъ сесин айтып каранъыз. Сести айтып боламызба? Болмаймыз. Юмсақ белгиде сес йок.

– *Альбом, стол* деген соьзлер ногай соьзлер боладыларма яде олар орыс тилиннен келген соьзлер ме? (*Олар орыс тилден кирген соьзлер.*)

Оқытувшыдынъ тамамлавы: ь – белги бирер соьзлерде тартык сеслердинъ юмсақлыгын билдирип келедилер: *печь, лагерь*. Юмсақ белги (ь) ногай тилинде тек баска тиллерден келген соьзлерде кулланылады.

– 93-нши беттеги схемага карап соьзди оқынъыз. (*Альбом.*)

– Бу соьзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Соьзде неше аьрип бар? (*Алты – а, л, ь, б, о, м.*)

– А сеслер неше? (*Бес сес.*)

– *Альбом* деген соьзде сестен эсе аьриплер коьп неге болган? (ь – белгиде сес йок.)

2. ь – белги мен таныстырув.

Оқытувшы ь – белгиди тактада коьрсетеди. Ога каты белги деп айтылатаганын билдиреди.

Сес бермейди бу белги,
Айтылмаиды аты да.
Коьп соьзлерге керекли,
Каты оьзи болса да.

– Балалар энди бу юмакты тынъланъыз эм оны шешинъиз:

• Оны бир де коьрмеймиз, колымызга алмаймыз, ама оны эситемиз. Ол не? (*Сес.*)

Алфавиттеги аьр аьрип туьрли сеслерден ясалган. Энди мен сизге аьриплер коьрсетейим, а сиз олар кайдай сести билдиретаганын айтынъыз: **а, о, ш, н, т, ы, ь, ь.**

– ь, ь белгилерди коьрсеткенде, сиз неге бир зат та айтпадынъыз? (ь, ь белгилер сести билдирмейдилер.)

– Тактадагы соьзлерди оқынъыз: *Съезд, подъезд.*

– Каты белгидинъ алдындагы тартыклар (с, д) калай айтыладылар? (*Каты.*)

– ь – белги тартыклардынъ катылыгын билдиреди.

– *Съезд, подъезд* деген соьзлер ногай тилине кайсы тилден келген? (*Орыс тилиннен.*)

– ь – белги кайдай соьзлерде язылады? (*Баска тилден келген соьзлерде.*)

VI. Китап бойынша ислев.

1. 92-нши беттеги бағаналардагы соьзлерди окув, ж – ш сеслердинъ соьзлерде айтылув йосыгын тенълестирув.

2. Схемага карап, соьзди айтув. (*Журнал.*) Соьзди сес эм аьрип ягыннан айырув.

3. «Журнал» деген текст бойынша хабарласув. (Хабарды оқытувшы оқыйды, сонъ балалар узыклер мен тексттеги йиймаларды оқыйдылар.)

– Хабарда нединъ акында айтылады? (*«Мамметкей» деген журнал акында.*)

– Журнал кайдай? (*Кызыклы.*)

– Онда не затлар язылады? (*Туьрли хабарлар, эртегилер.*)

4. Коьзенеклердеги соьзлерди, точкалар орнына керекли бувынларды салып, окув.

5. 93-нши беттеги дурбат бойынша хабарласув.

6. *Кыс, язлык, яз, куьз* айларынынъ атларын окув; юмсақ белги сол соьзлерде кайдай тартыклардынъ юмсақлыгын белгилевин айтув.

7. 96-ншы беттеги схема бойынша соьзди айырув.

8. *Съезд* акында, оқытувшыдынъ ярдамы ман, хабарласув.

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

– ь, ь – белгилер акында сиз не затлар билдинъиз?

– Кайдай борышларды толтырмага сизге кыйын эди?

Дерис 21

Ч, Ё сеслери эм Ч, ч; Ё, ё аьриплери

Деристинъ мырады: Ч, Ё сеслери эм Ч, ч; Ё, ё аьриплер мен таныстырув; уьйренилген аьриплер мен окып уьйретуьв; тил байлыкларын обстируьв.

Бо л а я к т а м а м л а р : Окувшылар баспалы эм язба аьриплерди айырып билееклер; ё аьрип болган соьзлерди сес эм аьрип ягыннан дурыс айырып билееклер; окытувшыдынъ салган соравларына дурыс явап берип, соьйлем тилдинъ грамматикалык борышларын толтыраяклар; оьз ислерине белги берип, оьз ойларын кереклисинше дурыс айтып билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. *Божжек эм коьжек* деген соьзлерди кеспе азбукадан туьзуьв.

2. 94-нши беттеги схемалардагы бувынлар ман соьзлер туьзип окув.

3. *Букварь* деген соьздинъ схемасын туьзуьв.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Ч сеси мен таныстырув.

Окытувшы тактада предметли дурбатларды коьрсетеди: *чайник, чашка, печенье, чипсы.*

– Дурбатлардынъ атларын айтынъыз. Аьр бир соьзде кайдай сес кайтараланып айтылады? (Ч)

– Буьгуьн биз кайдай аьрип эм сес пен танысаякпыз, ким айтар? (Ч аьрип пен.)

– Юмакты шешинъыз:

Коьпдеш курсак савыт бар,
Оьзи саплы, симекли.
Баьрисине шай куяр,
Казануьйде керекли. Ол не? (Чайник.)

97-нши беттеги дурбат бойынша хабарласув.

– Дурбатта кимлерди коьресиз? (*Кызларды.*)

– Олар не этедилер? (*Шай ишедилер.*)

– Кызларга ат беринъыз. (*Алина, Салиме, Маржан.*)

– Кызлар шайды не зат пан ишедилер? (*Чашка ман.*)

– Маржан не этеди? (*Маржан чайниктен шай куяды.*)

Хабардан йыйма шыгарылады.

Маржан чайниктен шай куяды деген йыймады шыгарув эм *чайниктен* деген соьзден ч сести шыгарув.

Сести окувшылар ялгыз-ялгыз эм баьриси бирге дурыс айтып уьйренедилер. Онынъ ясалув йосыгы ман таныс-дылар: Ч сести соьзип айтып болмайды. Ол – тартык сес.

97-нши беттинъ муьйисиндеги схемага келискен соьзди айтув (*чемодан*), сес ягыннан айырув, ч сести соьзден табув эм сестинъ соьзде орнын айтув.

2. Ч, ч аьриплер мен таныстырув.

– Балалар, тактадагы баспалы Ч эм ч аьриплерге ка-ранъыз. Ч аьрип не затка усайды?

Доьрт пе бу деп коьзледим,
Тек бу белги доьрт тувыл.
Ол кепленген соьзлерди
Санап эдим – коьп тувыл:
Ч чайникте, чашкада,
Чемоданда, почтада.

(А. Киреев)

– Ч аьриптинъ акында ятлавда не зат айтылады? Ол не затка усайды? (*Доьрт белгиге.*)

– Ятлавда кайсы соьзлерде ч сеси эситиледи? (*Чайник, чашка, чемодан, почта.*)

– Бу соьзлер кайсы тилден келгенлер? (*Орыс тилинен.*)

– Ч аьриптинъ акында не зат айтпага боларсыз? Ол кайдай соьзлерде бар? (*Баска тилден келген соьзлерде.*)

– Бизим республикада атларында Ч аьрип болган кай-дай калалар билесиз? (*Черкесск, Карачаевск.*)

– Уьйкен эм кишкей ч аьриплер бир-бириннен калай баскаланады? (*Тек уьйкенлиги мен.*)

Балалар уьйкен эм кишкей аьриплерди аьрипли кас-сага саладылар.

Кеспе азбукадан соъзлер туъзуув: *точ-ка, фор-точ-ка, врач.* (Аыр бувындагы сеслерди, аьриплерди айтадылар.)

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Ё сеси мен таныстырув.

99-ншы беттеги дурбат бойынша хабарласув.

– Дурбатта сиз кимлерди коьресиз? (*Балаларды.*)

– Олар кайда келгенлер? (*Катокка.*)

– Балалар не этедилер? (*Конёк пан лыжалар ман кыдырадылар.*)

– Олар коькте неди коьрдилер? (*Балалар самолётты коьрдилер.*)

Хабардан йыйма шыгарылады.

Балалар самолётты коьрдилер деген йыймадан *самолётты* деген соъз шыгарылады, соъзден ё сеси айырылады.

Окувшылар сести дурыс айтып уйренедилер, окытувшы айткан соъзлерден оны табадылар: *лётчик, вертолёт, пулемёт, ёлка.*

Окытувшы сестинъ ясалуву ман таныстырады: ё сести айтканда, ава авыздан эркин шыгады. Ё – созык сес.

2. Ё, ё аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы баспалы уйкен эм кишкей Ё, ё аьриплерди коьрсетеди. Уйкен эм кишкей аьриплерди тенълестиреди.

– Ё аьрип не затка усайды? (*Е аьрикке.*)

Е – динъ ювык йолдасы

Элиппеде Ё экен.

Кыста боран, ел эсип,

Ёлкамызга ол еткен.

Конёклар ман янында,

Зырганадык завкында.

(*А. Киреев*)

– Ятлавда кайсы аьриптинъ акында айтылады? (*Ё аьриптинъ.*)

– Ятлавда ё аьрип кайсы соъзлерде бар? (*Ёлка, конёк.*)

Кеспе азбукадан *ёлка* деген соъз туъзиледи. Окытувшы сорады:

– *Ёлка* деген соъзде неше бувын бар? (*Эки.*)

– Биринши бувында неше аьрип бар? (*Эки – ё, л*)

– *Ё* аьрип эки сести билдиреди – [йо], ама ол бир аьрип болып язылады. Оны созып айтып болады, ол бувын ясайды. Ё – созык сес.

– **Ч, Ё** аьриплерди аьриплер тизиминнен табынъыз.

VI. Китап бойынша ислев.

1. 97-нши беттеги соъзлерди окуп.

Коьзенеклердеги соъзлерди, точкалар орнына керекли бувынларды салып, окуп.

2. 98-нши беттеги йыймаларды кезуувлеп окуп.

Коьз деген соъздинъ туьрли маънеди билдируввин анълатув.

3. 99-ншы беттеги «Самолёт» деген текст бойынша хабарласув:

– Салим атасы ман не зат ясайды? (*Самолёт.*)

– Салим атасына самолёт ясавда кайдай ярдам этеди? (*Ол самолёттынъ калагын, тегершиклерин беркитпеге ярдамласады.*)

– Олар кайдай самолёт ясадылар? (*Олар ушатаган, берк самолёт ясаганлар.*)

4. Ятлав уйренуув.

Мен чайникпен, кишкеймен,

Ама столда уйкенмен.

Келген-келген конакка

Шай куймага суьемен.

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

– Ё аьрип кайдай сести билдиреди?

– Деристе кайдай борыш кызыклы эди?

Дерис 22

Ц, Щ сеслери эм Ц, ц; Щ, щ аьриплери

Деристинъ мырады: **Ц, Щ** сеслери эм **Ц, ц; Щ, щ** аьриплери мен таныстырув; янъы аьриплер мен окып уйьретуув; соьйлем тиллерин байытув.

Болаяк тамамлар: Окувшылар баспалы аьриплерди язба аьриплерден айырып билееклер; **Ц, щ** аьриплер мен бувынлар, соьзлер, йыймалар окыяклар; уьйренилген аьриплердинъ сеслерин дурыс айтып, тартык сеслерди айтылувына коьре тенълестирип билееклер; **ц, щ** аьриплердинъ баска тилден келген соьзлерде кулланылувын анълаяклар; диалогта катнасып, оьз ойларын айтып уьйренееклер; деристе эткен исине эм баскалардынъ толтырган борышларына белги салып билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Яман ерге бармайман,
Яман затгы алмайман.
Билим алув йолында
Бир де артка калмайман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Интерактивли тактада аьриплер коьрсетилген: **А, О, У, И, Ы, Е, Ё, Ю, Я.**

– Аьриплердинъ ишиннен бас деп бир сести билдиретаган, сонъ эки сести билдиретаган соьзларды айырып айтынъыз.

2. Тактада коьрсетилген буквынлардан соьзлер туьзип окув.

само	да	бук
\	\	\
/	/	/
лет	ча	варь
верто	зада	ян
\	\	\
/	/	/

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Ц сеси мен таныстырув.

100-нши бетте берилген дурбатлар бойынша хабарласув:

– Дурбатларда не затларды эм кимлерди коьресиз? (*Клоун, аюв, ийт, маймыл.*)

– Олар кайда деп ойлайсыз? (*Циркте.*)

– Циркте олар не зат этедилер? (*Клоунлар аьдемлерди куьлдиредилер. Кишкей ийтлер ойнайдылар. Аюв тетикте кыдырады.*)

– Цирк сизге неге ярайды? (*Циркте бек кызыклы.*)

Хабардан йыйма шыгарылады.

Циркте бек кызыклы деген йыймадан *циркте* деген соьз шыгарылады. Соьзден **ц** сеси айырылады.

Сести окувшылар бир неше кере ялгыз-ялгыз эм баьриси бирге айтып уьйренедилер, онынъ ясалув йосыгы ман танысадылар: **ц** сести айтканда, тил келип йогары тислерге тиеди, ава авыздан эркин шыгалмайды, оны соьзип айтып болмайды. **Ц** – тартык сес.

Окувшылар **ц** сеси болган соьзлерди оьзлери айтадылар.

2. Ц, ц аьриплер мен таныстырув.

Окытувшы уьйкен эм кишкей **Ц, ц** аьриплерди коьрсетеди эм окувшылар олардынъ усаслыгын айтадылар.

– **Ц** аьрип не затка усайды. (*И аьрипке усайды, тек Ц аьрип куйрыклы.*)

– Ятлавды тынъланъыз.

Ц куйрыклы. Ол циркте

Тувган болар ол цехте.

Ц ман соьзлер кураган,

Мотоцикл ясаган.

(*А. Куреев*)

– Ятлавда кайдай соьзлерде **ц** сеси эситиледи? (*Цирк, цех, мотоцикл.*)

Кеспе азбукадан соьзлер туьзуьв: *офицер, центнер, цифра.* (Окувшы бас деп соьзди бувынларга боьледи, аьр бувындагы сеслерди, аьриплерди айтады, сонъ соьзди туьзеди.)

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Щ сеси мен таныстырув.

101-нши дурбат бойынша хабарласув.

– Дурбатта сиз кимди коьресиз? (*Балады.*)

– Бала не зат этеди? (*Бала этикти тазалайды.*)

– Ол этикти не зат пан тазалайды? (*Щётка ман.*)

– Илгишке не зат илинген? (*Плац.*)

Хабардан йыйма шыгарылады.

Бала щётка ман этикти тазалайды деген йыйма тергеледи. *Щётка* деген соьзден **щ** сеси шыгарылады. Сести балалар дурыс айтып уйренедилер. Сестинъ ясалув орны, йосыгы каралады. **Щ** сес тартык сес экени белгиленеди.

Окувшы айткан соьзлерден окувшылар **щ** сести табалар: *борщ, ящик, плац.*

2 Щ, щ аьриплер мен таныстырув.

Магнитли тактада баспалы **Щ, щ** аьриплер коьрсетиледи, тенълестириледи. Балалар уйкен эм кишкей аьриплерди аьрипли кассага саладылар.

– Кеспе азбукадан *щётка, плац* деген соьзлерди туьзинъиз. Сол соьзлердинъ схемаларын туьзинъиз.

VI. Китап бойынша ислев.

1. 100-нши бетлердеги соьзлерди бувынлап окув. *Циркуль* деген соьздинъ схемасын тергев.

2. «Цирк» деген хабарды балаларга узыклер мен окытув (1-2-сер йыйма). Соравлар ман маьнеси бойынша хабарласув.

3. 101-нши беттеги соьзлерди бувынларга боьлип окув. **Ш, Щ** сеслердинъ айтылувын тенълестирув. (*Борщ – борыш, щетка – шекки, плац – шаш.*)

4. 102-нши беттеги «Щеткалар» акында хабарды окытув. Тазалык темасы бойынша хабарласув.

VII. Магнитли тактада ислев.

Тактада соьзлер язылган: *почта, циркуль, врач, щётка, точка, ящик, цемент, борщ, цех.*

Балалар бу соьзлерди магнитли тактада, уьлгиде коьрсетилгенше, **Ч, Ц, Щ** аьриплердинъ янына туьзедилер.

Ч: почта, врач, точка.

Ц: циркуль, цемент, цех.

Щ: щётка, ящик, борщ.

– Аьр сыдырадан бир бувынлы соьзлерди табынъыз. (*Врач, цех, борщ.*)

– Бу соьзлер кайсы тилден келген? (*Орыс тилиннен.*)

– **Ч, Ц, Щ** аьриплер кайсы тилден келген соьзлерде кулланылады? (*Баска тиллерден келген соьзлерде.*)

VIII. Тамамлав.

– Буьгуьн кайдай аьриплер мен таныстынъыз?

– Ол аьриплер акында сиз не зат айтпага болаяксыз?

– Олар кайдай? Тартыклар яде соьзклар?

– Деристе кайдай ислер кызыклы эди?

Дерис 23

Хабар «Деристе», ятлав «Ийги соьзлер»

Деристинъ мырады: Окувшылардынъ дурыс соьйленисли окув сулыпларын оьстирув, соьз байлыкларын арттырув; Тувган Элин, халкын суьюв сезимлерин оьстирув.

Дериске керек затлар: Интерактивли такта, тактага баспалы аьриплер мен язылган: Тувган Эл, тынышлык.

Тувган Элди коьрсеткен дурбатлар (ярасык калалар, уйкен курылыслар.)

Интерактивли тактада ийги соьзлер: «Хош келдинъиз!» «Сав бол!», «Куьн яхшы болсын!»

Болаяк тамамлар: Окувшылардынъ окувга кызыксынувлары болаяк; тил материалларынынъ уьстиннен ис этип билееклер; тил теориясыннан билим алаяклар; окытувшыдынъ соравына толы явап берип билееклер; окылганнынъ маьнесин анълап, дурыс кепте хабарлап болаяклар.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Кирис соьз.

Буьгуьнги деристе биз «Деристе» деген хабарды эм «Ийги соьзлер» деген ятлавды окыякпыз.

– 106-нши беттеги дурбатка каранъыз. Онда сиз кимди коьресиз?

– Кыз тактага кайдай соьзлер язган?

– *Тынышлык, Москва, ана* деген соьзлерди сиз калай анълайсыз?

2. «Деристе» деген хабарды бир-эки окувшы кезуьвлеп окыйдылар, баска окувшы кеспе азбукадан «Москва», «Тынышлык», «Ана» деген соьзлерди туьзеди.

3. «Дуныяга – тынышлык» деген соьзлерге таянып, тынышлык уьшин куьрес акында хабарласув:

– Бизим Элимиз кайтип аталады? (*Россия*.)

– Россия – бизим Тувган Элимиз. Мунда бизим ата-бабаларымыз, аналарымыз яшаган эм яшайдылар. Мунда бизге баьри зат та бек ювык эм баалы. Аьдемге Элиннен, тувган-оьскен ериннен артык, баа зат йок. (Тактада Тувган Эл акында дурбатлар коьрсетиледи.)

Москва бизим Элдинъ бас каласы болады. Москвада туьрли йыйылыслар озгарыладылар. Сол йыйылысларда делегатлар халктынъ яшавын тынышлы этер уьшин не этпеге кереги акында соьйлеседилер, баьри балалар да тынышлы яшавда оьссинлер деп шалысадылар.

Тынышлык деген ол – кавга болмасын, дуныяда тыныш яшав болсын деген соьз.

Ана бизге баьримизге де энъ суьйикли, энъ аьруьв аьдем. Анадынъ коллары эм юмсак, эм йылы. Онынъ юреги алал эм таза. *Ана* деген соьз дуныяда энъ баа соьз.

– Биз соьле уьйкен маьнели, бек керекли соьзлер акында айттык. Оннан баска да бизге баа, ювык болган ийги соьзлер бар.

Олар акында да биз буьгуьнги деристе окыякпыз.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. «Ийги соьзлер» деген ятлавды окытувшы оьзи окыйды. (106 б.)

2. Кыйын соьзлерди, соьз биригуьвлерди анълатув: *куванышлы, кужырлы, ярык, авыр, давлы соьз*.

3. Тактада язылган ийги соьзлер акында айтув, айырув:

– «Куьн яхшы болсын!», «Хош келдинъиз!», «Сав бол!», «Эртеник яхшы болсын!» деген соьзлерди биз кашан айттамыз?

– Сиз бу соьзлерди айтасынъызба?

4. Дурыс эм соьйленисли окувга аьзирленуьв.

Окувшылар ятлавды оьзлери окып шыгадылар, маьне-син сораулар бойынша хабарлайдылар.

– Ятлавда кайдай соьзлер акында айтылады? (*Куванышлы, кужырлы, ярык, авыр, куьлкили, юмсак, давлы, баа*.)

– Сизге кайдай соьзлер бек ярады?

– Энъ баалы соьз деп кайдай соьзге айтамыз?

– Ногай тилинде сиз тагы да кайдай ийги соьзлер билесиз?

– Ятлавдан сизге яраган сыдыраларды, сайлап алып, окынъыз. Ол сыдыралар сизге не уьшин ярайды?

V. Окылганды бегитуьв.

1. «Деристе» деген хабарда Айсе тактага кайдай соьзлер язган? Сол соьзлердинъ акында сиз не зат айтпага болаяксыз?

2. Бизим Тувган Элимиз кайтип аталады?

3. *Тынышлык* деген соьзди сиз калай анълайсыз?

4. «Ийги соьзлер» деген ятлавдан оьзинъызге яраган сыдыраларды окынъыз.

5. Тувган Эл, ана акында сиз кайдай такпаклар, айтувлар билесиз? Оларды эсимизге туьсиреегинъиз.

• Тувган Элдинъ ери – еннет, сувы – сербет.

• Элдинъ иши – алтын бесик.

• Анадынъ айтканын этпеген – мырадына етпеген.

• Анадынъ коьнъили балада, баладынъ коьнъили балада.

VI. Тамамлав.

– Деристе кайдай хабар эм ятлав окыдынъыз?

– Онда не затлар акында айтылады?

– Деристе сизге кайдай ис ярады?

Дерис 24

Хабар «Бизим аьемиз», ятлав «Ана».

Деристинъ мырады: Окувшыларды соьйленисли окып уьйретуьв; окылганнынъ маьнесин дурыс айтып уьйретуьв; тил байлыкларын обстируьв; ата-анады, эсли аьдемлерди сыйлав сезимлерин тувдырув.

Дериске керек затлар: Интерактивли такта, деристинъ темасына келискен дурбатлар, кеспе азбука.

Болаяк тамамлар: Окувшылардынъ ойлав, литературалык нормалары ман соьйлев сулыплары обсе-ек; окылатаган текстти айырып, маьнеси ягыннан байланысты тавып, катнасатаган аьдемлердинъ ислерине белги берип билееклер; шыгармадынъ бас ойын тавып, окылганга оз карасын кеплеп билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. «Деристе» деген хабарды соьйленисли этип окып эситтируьв.

2. «Ийги соьзлер» ятлавдынъ маьнесин соравлар бойынша айттырув, туьп ойын шыгарув – соьзлер туьрли боладылар: бирер соьзлер аьдемди кувантады, баскалары кайгыртады.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Кирис соьз.

Тактадагы эм Букварьдинъ 107-нши бетиндеги дурбатлар бойынша аналардынъ, аьелердинъ акында хабарласув.

- Дурбатга сиз кимлерди коьресиз?
- Кыз бала кимге шешекейлер береди?
- Сизинъ аьелде карт аьей, атай бар ма?
- Сиз оларга кайдай ярдам этесиз?
- Аналарынъызга кайдай ярдам этесиз?

Соьле биз «Бизим аьемиз» деген хабарды эм «Ана» деген ятлавды окыякпыз.

Бас деп тактада язылган соьзлерди айтып уьйрене-екпиз. (Тактада язылган *аьей, йиен, уйык, баа, байлам, савкат* деген соьзлерди окувшылар бир-бирлеп эм баьриси бирге дурыс айтып уьйренедилер.)

Окытувшы соьзлердинъ маьнесин анълатады.

2. «Бизим аьемиз», «Ана» деген текстлерди окувга аьзирленуьв.

Кеспе азбукадан бир окувшы *аьей, ана* деген соьзлерди туьзеди. Окувшылар дурыс этип баьриси бирге окыдылар.

3. «Бизим аьемиз» деген хабарды окув.

Окытувшы хабарды оззи окыды.

Окувшылар тексттинъ маьнесин соравлар бойынша хабарлайдылар:

- Минат-абай кайдай?
- Ол йиенлерине не затлар этеди?
- Минат – абайдынъ тувган куьнине ким келди?
- Айшат аьесине кайдай савга берди?
- Айшат аьесине кайдай ийги соьзлер айтты?
- Сиз озинъиздинъ аьейинъиздинъ акында не зат айтпага боласыз?

4. Хабарды окувшылар озлери уьзиклер мен окыдылар.

5. Сайлап алып окув:

а) Минат-абайдынъ йиенлерине этетаган затлары акында айтылатаган йыймады;

б) Йиени Айшаттынъ аьесине эткен савгасы акында айтылатаган йыймады;

в) Йиен кызынынъ аьесине айткан йоравлары акындагы йыймады.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. «Ана» деген ятлавды окытувшы окыды. Ятлавдынъ маьнеси бойынша хабарласув:

- «Ана» деген ятлавды шайыр Мурат Авезов язган. Ол бу ятлавда анадынъ акында кайдай аьруьв соьзлер айтады?
- Ана кайдай?
- Дуныяда бизге энъ баалы аьдем ким?

– Сиз оъз аналарыңыз акында не зат айтпага болаяксыз?

2. Окувшылар узыклер мен ятлавды окыйдылар.

– Сизге бу ятлава кайсы сыдыралар бек ярайды?

Яраган сыдыраларды тагы да бир окынъыз.

VI. Окылганды бегитув.

1. Сиз окыган хабарда эм ятлава кимлердинъ акында айтылады?

2. Аьейдинъ, анадынъ акында кайдай ятлава, йыр билесиз? (Билген бала айтады.)

3. «Ана» акында дискке язылган М. Сеитовтынъ яде баска йыршыдынъ йырын эситтирув.

4. А. Киреевтинъ «Ана» деген ятлавынынъ бир узыгин окып эситтирув.

Бас деп барып
Баслаганлай мектебке,
«Ана» соьзин
Элиппеден окыдым.
Синъди ол соьз
Балдай болып юрекке,
Занъыравлы
Анъына мен шомылдым.

VII. Тамамлава.

– Деристе кайдай хабар эм ятлава окыдынъыз?

– Деристе кайдай ис кызыклы эди?

– Буьгуьн деристе ким ийги иследи?

Дерис 25

Ятлава «Язлык», хабар «Карт атай»

Деристинъ мырады: Окувшыларды дурыс эм соьйленисли окып уьйретув, окылганнынъ маьнесин хабарлап уьйретув, соьз байлыкларын оьстирув; тоьгерек якты, табиатты суьвов сезимлерин тувдырув.

Дериске керек затлар: Кеспе азбука, интерактивли такта, язлык темага келискен табиат коьринислери суьвретленген дурбатлар.

Болаяк тамамлар: Окувшылар окылганнынъ туьп ойын анълап эм болатаган коьринислерге оьз карасын белгилеп билееклер; окыганда токтава белгилерге эс берип (точкада тавысты тоьменлетип, сорав эм тавыслава белгилерде тавысты коьтерип) окып уьйренееклер; ятлавады окуваду дурыс ритмди, интонацияды тавып билееклер; хабар, ятлава окыганда оьткир соьзлерди, табиат ярасык суьвретленген ерлерди тавып билмеге тийислилер; оьз ислерине эм йолдасларынынъ деристе эткен ислерине белги берип билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарува.

1. «Бизим аьемиз» деген хабардынъ маьнесин соравлар бойынша айттырув, туьп ойын шыгарува – эсли аьдемлерди, атады, анады сыйламага керек.

2. «Ана» деген ятлавады окувшыларга узыклер мен окыттырув (1-ер йыйма).

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Кирис соьз.

– Балалар, сиз йыл шакларын билесизбе? Айтынъыз.

– Соьле йылдынъ кайсы шагы келген?

– Язлык айларда табиат калай туьрленеди?

– Тактадагы дурбатка карап, тоьгерек як калай туьрленгени акында айтынъыз.

– 109-ншы беттеги дурбатта сиз кимлерди коьресиз?

– Балалар не зат этедилер?

– Язлыкта аьдемлер кырларда, бавларда не зат пан каьр шегедилер?

Соьле биз «Язлык» акында ятлавады эм «Карт атай» деген хабарды окыякпыз. Окыяктан алдын тактада язылган соьзлерди айтып уьйренеекпиз. (Тактада язылган *язлык*, *табиат*, *шаьбден*, *коьл*, *караторгай*, *емис* деген соьзлерди окувшылар бир-бирлеп эм баьриси бирге окыйдылар, дурыс айтып уьйренедилер.)

Окытувшы аьр бир соьздинъ маьнесин анълатады.

2. «Язлык», «Карт атай» деген текстлерди окувга аьзирленуьв.

Кеспе азбукадан окувшылар *язлык, атай, шаьбден, терек* деген соьзлерди туьзедилер. Соьзлерди баьриси бирге окыйдылар.

3. «Язлык» деген ятлавды окув.

Окытувшы ятлавды оьзи окыйды. Окытувшыдынъ ярдамы ман ятлавдынъ маьнесин соравлар бойынша хабарлайдылар:

- Ятлавда йылдынъ кайсы шагы акында айтылады?
- Язлыкта табиат калай туьрленеди?
- Балалар не этедилер?
- Олар кайда барганлар? Не зат йыйганлар?

4. Бир неше окувшы ятлавды уьзиклер мен окыйды.

Ятлавдынъ тоьмениндеги язлык белгилери акында берилген йыймаларды, 1-ер йыймадан, окыйдылар.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. «Карт атай» деген хабарды окытувшы окыйды.

Хабардынъ маьнеси бойынша хабарласув:

- Тереклерди ким эгеди?
- Атайга аьдемлер не зат дейдилер?
- Карт атай аьдемлерге кайдай явап берди?
- Карттынъ эткен иси ярадыма?

Онынъ эткен исине белги беринъиз. (*Ол теректи оьзи уьшин екпейди, баскалар уьшин эгеди.*)

2. Окувшылар уьзиклер мен хабарды окыйдылар.

3. Сайлап алып окув:

а) Аьдемлердинъ карт атайга не зат айтканлары акында йыймаларды;

б) Карт атайдынъ аьдемлерге берген явабы акында кесекти.

VI. Окылганды бегитуьв.

1. Язлык белгилерин айтынъыз.

Табиат туьрленислери акында хабарланъыз.

2. Язлык ислери акында айтынъыз.

3. «Шаьбден» деген йырды эситтируьв.

VII. Тамамлав.

– Деристе сиз не зат окыдынъыз?

– Йылдынъ кайсы шагы акында хабарладынынъыз?

– Деристе кайсы борыш кызыклы эди?

Дерис 26

Хабар «Биринши космонавтлар», хабар «Дослык болсын»

Деристинъ мырады: Окувшыларды анъламлы, дурыс окып уьйретиуьв, соьз байлыкларын оьстируьв; йигитлик уьлгисинде тербиялав; биринши космонавтлар бизим кыралдынъ аьдемлери болганга оьктемлик тербиялав.

Дериске керек затлар: Кеспе азбука, космонавтлардынъ дурбатлары (Ю.А. Гагариннинъ, В.Н. Терешковадынъ эм баска космонавтлар болган дурбатлар.) Тактада бувынлар ман соьзлер язылган: *Юрий Алексеевич Гагарин – летчик-космонавт, бийикликте, спутник-кеме, мактанамыз, куванамыз.*

Болаяк тамамлар: Окувшылар окылганнынъ ишинде болган ислерди тенълестирип билееклер; шыгармадынъ ишинде катнасатаган геройлардынъ ислерине белги берееклер; окылганнынъ маьнесине оьз карасын коьрсетип билееклер; окувга бет берип, эдаплык, дослык сезимлерди анълаяклар; текст уьстинде ислев мен окувшылар куванып та, ашувланып та, аяп та уьйренееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе окылганды кайтарув.

1. Язлык шагы акында хабарласув.

Язлык белгилери акында айттырув.

Кусларга кайдай ярдам этуьвлери акында хабарласув.

2. «Карт атай» деген хабардынъ маьнесин соравлар бойынша айттырув, туьп ойын шыгарув – аьр заманда да аьдемлерге ийгилик этпеге керек; карт атай теректи оьзи

ушын экпейди, баскалар ушын эгеди. Ол аьдемлерге ийгилик этеди.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Кирис соьз.

Космонавтлар акында кыска хабарласув. (Тактадагы эм китаптагы дурбатлар бойынша.)

– Балалар, сиз космонавтлар акында не зат билесиз?

– Биринши космонавт ким болганын билесизбе?

Ю.А. Гагарин космоска биринши болып ушкан. В. Терешкова – биринши кыскааяклы-космонавт. А. Леонов космос кемесиннен тыска биринши болып шыккан. Ашык космоста куллык этип болаяклыгын тергеген. Космосты тергевдинъ бизим кыралга уйкен пайдасы болган.

2. Тактадагы соьзлерди бувынлап, дурыс этип, окып уйренуьв: Ю – рий А – лек – се – е – вич Га – га – рин эм с.б.

3. «Биринши космонавтлар» деген хабарды окув. Хабарды абзацлар ман доьрт окувшы окыйды.

4. Маьнеси бойынша хабарласув:

– Космоска биринши болып ким ушкан?

– Космоста не затлар бар?

– Биринши кыскааяклы-космонавт ким болган?

– Оларды кайдай аьдемлер деп айтпага болаяк?

5. Сайлап алып окув:

а) Биринши болып космоска ким ушканы акында айтылган кесекти;

б) Биринши космонавт бизим кыралдынъ аьдеми болганына оьктемсуьв акында айтылган сыдыраларды;

в) Валентина Владимировна Николаева-Терешкова акында айтылган соьзлерди.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Кирис соьз.

– Биз бу деристе тагы да бир хабар окыякпыз. Ол хабар халклар ара дослык акында.

Окыяктан алдын тактада язылган соьзлерди айтып уйренеекпиз. (Тактада язылган *миллет, сыпат-шырай,*

дин, аьдет, дослык деген соьзлерди окувшылар бир-бирлеп эм баьриси бирге дурыс айтып уйренедилер.)

Окытувшы соьзлердинъ маьнесин анълатады.

2. «Дослык болсын» деген текстти окувга аьзирленуьв.

Кеспе азбукадан бир окувшы *дослык, миллет* деген соьзлерди туьзеди. Окувшылар дурыс этип баьриси бирге окыйдылар.

3. «Дослык болсын» деген хабарды окув. Окытувшы хабарды оьзи окыйды.

Окувшылар тексттинъ маьнесин сораьлар бойынша хабарлайдылар:

– Ер юзинде кайдай халклар яшайдылар?

– Олар бир-бирлериннен калай баскаланадылар?

– Олар кайсы тилде соьйлейдилер?

– Аьр миллет калай яшамага шалысады?

– Бизим республикада кайдай миллетлер яшайдылар?

4. Хабарды окувшылар уьзиклер мен окыйдылар.

5. Сайлап алып окув:

а) Ер юзинде яшайтаган аьдемлердинъ бир-бирлериннен калай баскаланатаганы акында айтылатаган кесекти;

б) Аьр миллет калай яшамага суьетаганы акында айтылатаган йыймады.

VI. Окылганды бегитуьв.

1. Сизге кайсы хабар бек ярады?

2. Космонавтлар акында сиз не зат айтпага болаяксыз?

3. *Дослык* дегенди калай анълайсыз?

4. «Мен тилеймен» деген ятлавдынъ бир уьзигин яттан уйьретуьв.

Мен кишкеймен аьли де,

Атым меним Крымхан.

Мен тилеймен: сав Ерте

Куьн болсын деп аьр заман.

Мен тилеймен: аьр заман

Ава таза болсын деп,

Кюьгершиним йогарга

Канат кагып, ушсын деп.

(А. Киреев)

VII. Тамамлав.

- Деристе кайдай хабарлар ман таныстынъыз?
- Деристе кайдай ислер толтырдынъыз?
- Олардынъ кайсысы кызыклы эди?

Дерис 27

Ятлав «Эриншек», хабар «Язгы тыншаюв»

Деристинъ мырады: Окувшыларды дурыс, анълавлы, соьйленисли эм кереги шаклы тез оқып уьйретуьв; тил байлыкларын оьстируьв; куллыкты, куллыкшы аьдемди сыйлап, эриншекке селеке этуьв сезимлерин тувдыртувга себеп этуьв.

Дериске керек затлар: Куллыкшы аьдемлерди коьрсеткен дурбатлар, кеспе азбука.

Болаяк тамамлар: Окувшылар дурыс, анълавлы, соьйленисли этип оқып билееклер; оқылатаган тексттинъ маьнеси уьстинде ислев мен балалар энъ кереклиди айырып, бас ойды шыгарып, текстти кесеклерге боьлип, олар арасындагы байланысты тавып уьйренееклер; текстти келискенинше рольлер мен оқып, тексттинъ бир геройнынъ атыннан хабарлап билееклер; оқытувшыдынъ сорагына дурыс явап берип, диалогта катнаспага болаяклар; оьзининъ эткен ислерине белги берип билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Озган деристе оқылганды кайтарув.

1. Космонавтлар акында хабарласув.

2. «Дослык болсын» деген хабардынъ маьнесин сораглар бойынша айттырув, туьп ойын шыгарув – ер юзинде яшайтаган баьри халклардынъ да энъ уьйкен мырадлары бир, ол – таза коьк астында яшав, ер уьстинде тынышлык, дослык болув.

III. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Кирис соьз.

– Балалар, биз буьгуьн «Эриншек» деген ятлавды эм «Язгы тыншаюв» деген хабарды оқыякпыз.

– Китаптынъ 115-нши бетиндеги дурбатка каранъыз.

– Бу аьдемге кайдай аьдем деп айтпага болаяк?

– Эриншек деп кайдай аьдемге айтылады?

Соьле биз сондай эриншек аьдем акында ятлав оқыякпыз. Оқыяктан алдын тактадагы соьзлерди оқып, оларды дурыс аьйтып уьйренмеге керекпиз. (Тактада язылган *ясыга дейим, хайыр, казык* деген соьзлерди балалар оқыдылар эм баьриси бирге дурыс айтып уьйренедилер.)

Оқытувшы соьзлердинъ маьнесин анълатады.

2. «Эриншек» деген ятлавды окувга аьзирленуьв.

Кеспе азбукадан бир окувшы *эриншек, хайыр* деген соьзлерди туьзеди. Окувшылар баьриси бирге соьзлерди оқыдылар.

3. «Эриншек» деген ятлавды окув.

Оқытувшы ятлавды оьзи оқыды. Оқытувшыдынъ сораглары бойынша балалар ятлавдынъ маьнесин хабарлайдылар:

– Ятлавда шайыр эриншек балады калай селекелейди?

– Эриншек кайдай?

– Ондай аьдемлер сизге ярайма?

– Аьдем кайдай болмага керек?

4. Ятлавды окувшылар уьзиклер мен оқыдылар.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. «Язгы тыншаюв» деген хабарды оқытувшы оқыды. (135 б.)

2. Соьзлик ис озгарув.

Тактада *Кобан сувы, япалак, толкынлы, ялдап* деген соьзлер язылган. Ол соьзлерди окувшылар бир-бирлеп оқыдылар, дурыс айтып уьйренедилер.

Оқытувшы аьр соьздинъ маьнесин анълатады.

3. «Язгы тыншаюв» деген тексттинъ маьнеси бойынша хабарласув:

– Азрет язгы каникулларда кайда тыншаймага суьеди?

- Онынъ атайынынъ уйи кайда орынласкан?
 - Сувдынъ ягасында не затлар ъседилер?
 - Азрет атайында калай тыншаяды? Ол не зат этеди?
4. Хабарды окувшылар узыклер мен окыйдылар (1 – 2-сер йыйма).

5. Сайлап алып окув:

а) Азреттинъ атайынынъ уйи кайдай ерде орынласканы акында айтылатаган узыкти;

б) Азрет атайында калай тыншаятаганы акында кесекти.

VI. Окылганды бегитув.

1. Соьйленисли окувга етисув мырад пан ятлавды, хабарды кайтаралап окув.

2. Куллык, куллыкшы аьдем акында эм эриншекликти селекелев акында такпаклар айтув, маьнесин анълатув.

- Эриншектинъ эртени битпес.
- Ислемеген – тислемес.
- Эрте турган йол алар.
- Куллык суьйген мырадына етер.
- Аьрекетте – берекет.

VII. Тамамлав.

- Деристе кайдай ис толтырдынъыз?
- Деристе сиз не затлар акында билдинъыз?

ТЕМАТИКАЛЫК ПЛАН

Язувга уьйретув (66 с.)

Дерис №	Тема	Окылажк бетлер
1	Язувда дурыс олтырув йосыгы ман таныстырув. «Язув уьлгилердеги» сызыкларды тавып уьйретув (уьйкен сызык, кишкей сызык) Графикалык коьнигувлерди толтырув	Язув уьлгилери, 4 б.
2	Аьриплердинъ элементлерин язув (кыска эм узун таяклар, ыргаклы таяклар)	Язув уьлгилери, 5 б.
3	Аьриплердинъ элементлерин язув (тоьменинде эм йогарында бурьлувлары (илгеклери болган таяклар)	Язув уьлгилери, 6 б.
4	Аьриплердинъ элементлерин язув (йогарында эм тоьменинде ыргаклары болган узун эм кыска таяклар; кишкей узунша тоьгереклерди язув) Графикалык суьвретлерди толтырув	Язув уьлгилери, 6 б.
5	А, а аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 7 б.
6	О, о аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 8 б.
7	Н, н аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 9 б.
8	Т, т аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 10 б.
9, 10	Ш, ш аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 11 б.

11	Уйренилгенди кайтарув, бегитуьв	
12	Р, р аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 12 б.
13	Л, л аьриплерди язув	Язув уьлгилер, 13 б.
14, 15	С, с аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 14 б.
16, 17	М, м аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 15 б.
18	Уйренилгенди кайтарув, бегитуьв	
19	Б, б аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 16 б.
20, 21	Ы, ы аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 17 б.
22	Д, д аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 18 б.
23	Й, й аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 19 б.
24, 25	И, и аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 20 б.
26, 27	К, к аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 21 б.
28	З, з аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 22 б.
29	Е, е аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 23 б.
30	Г, г аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 24 б.
31	Э, э аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 25 б.
32, 33	Аь, аь аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 26 б.
34	Уйренилгенди кайтарув, бегитуьв	
35, 36	П, п аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 27 б.
37, 38	Оь, оь аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 28 б.

39	В, в аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 29 б.
40	Я, я аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 30 б.
41	У, у аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 31 б.
42, 43	Уь, уь аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 32 б.
44, 45	Х, х аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 33 б.
46	Уйренилген аьриплерди, буйын- ларды язув, бегитуьв	
47, 48	Ю, ю аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 34 б.
49	нъ аьрипти язув	Язув уьлгилери, 35 б.
50	Уйренилгенди кайтарув, бегитуьв	
51	Ф, ф аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 36 б.
52	Ж, ж аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 37 б.
53, 54	Ъ, ъ аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 38-39 б.
55	Ч, ч аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 40 б.
56	Ё, ё аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 41 б.
57	Ц, ц аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 42 б.
58	Щ, щ аьриплерди язув	Язув уьлгилери, 43 б.
59	Буйын	
60	Созык сеслер акында кайтарув (а, аь аьриплерди дурыс язып уьйренуьв.)	
61	Тувдыртпа ис (ы, и аьриплерди дурыс язып уьйренуьв.)	Язув уьлгилери, 44 б.

62	Соьзлерге карсы маьнели соьзлерди язув. Баспалы эм язба текстлерди коьширув	Язув уьлгилери, 50 – 51б.
63	Йыйма. Йыймаларга боьлинмеген текст уьстинде ислев	
64	Дурбат бойынша йыймалар туьзув	Дурбат
65	Карав диктант. («Язда» деген дурбат бойынша.)	Дурбат «Язда»
66	Окып, язып билсенъ калай ийги! (дерис – утренник)	

ЯЗУВГА УЙРЕТУВ ДЕРИСЛЕР (Уьлги кепте)

Дерис 1

**Язувда дурыс олтырув йосыгы ман таныстырув.
«Язув уьлгилердеги» сызыкларды тавып уйретув
(уьйкен сызык, кишкей сызык).
Графикалык коьнигувлерди толтырув**

Деристинъ мырады: Балаларды янъы предмет пен, «Язув уьлгилер» мен таныстырув; калемди ыслап уйретув; язувда дурыс олтырув йосыгы ман таныстырув.

Болаяк тамамлар: Окувга керек затларды (китап, калем, тептер эм с.б.) билееклер; китапты, тептерди калай сакламага эм олар ман калай пайдаланмага керек билееклер; «Язув уьлгилерде» уьйкен эм кишкей сызыкларды тавып, аьриплерди керекли сыдырага язып билмеге тийислилер; дурбат бойынша йыймалар туьзип, йыймадынъ сонъын даваз бан коьрсетип билееклер; окытувшыды тынълап, онынъ соравларына дурыс явап берип уйренееклер.

Деристинъ юриси

І. Аьзирленуьв заман.

– Буьгуьн сизде уьйкен байрам. Сиз – окувшыларсыз. Буьгуьннен баслап сиз мектебте коьп ийги затларга уйренеексиз, деристе кызыклы билимлер дуньясын ашаяксыз, окып, язып уйренеексиз.

Буьгуьн байрам –
Сеники эм меники.

Усас тувыл
Ол бир баска байрамга.
Билимликти
Оърметлевдинъ ол коърки,
Сый – билимлер
Дуньясын ашқанга.

(А. Киреев)

II. Язувда дурыс олтырув йосыгы ман таныстырув.

1. Язганда столда калай олтырмага керек.

Окытувшы «Язувда дурыс олтыр!» деген плакатты коърсетеди.

– Бу дурбатка каранъыз.

– Биринши эм экинши дурбатлардагы балалар калай олтырадылар?

– Олардынъ кайсысы дурыс олтырады?

– Язганда, столда калай олтырмага тийисли?

Энъ уйкен эсти язув озатаган аьлге бермеге керек.

Окувшы дурыс олтырса, онынъ кевдеси туъз болып, а басы – бираз алдыга энъкейип турмага керек. Бек энъкеюв коьздинъ коьрувине зарар бередит. Олтырувдынъ дурыслыгы сол колдынъ шыганагын салып, бармаклар ман шекеди ыслав ман тергеледи. Язганда омырав партага яде столга тиймеге керек тувыл, олардынъ арасында баланынъ юмырыгы эркин оьтпеге тийисли.

Аягынъызды полга яде аяк салатаган баскышка салмага керек.

2. Тептерди столга калай салмага тийисли.

Язувга уйретувдинъ биринши дерислериннен баслап тептерди дурыс салып язувга уйкен эс бериледи. Тептер дурыс салынып язылса, язув да янтайып дурыс барувын коьрмеге болаяксыз.

– Плакаттагы дурбатка каранъыз.

Тептеринъизди дурбаттагынша, столга салынъыз.

Китаптынъ яде тептердинъ коьзден алыслыгы шыганактан бармакларга дейим болмага тийисли.

Тептердинъ сол муьйиси омыравга каратылып салынады. Язув тоьмен сыдыраларына келген сайын, тептер йогары коьтериледи, а муьйиси сол аьлде калады.

Эгер сиз дурыс олтырсанъыз, тез арымассыз, коьзлеринъиз де арымас.

3. Калемди калай ысламага керек.

Окытувшы балаларга язганда калемди калай ысламага керегин эм оны ман калай пайдаланмага керегин анълатады. Окувшылар калемди дурыс ыслап уйренедилер, уш бармаклары ман ыслап коьрсетедилер.

Балалар окытувшы ман бирге калемди ыслаган бармакларын юмып-ашып уйренедилер, экинши бармакты калемнен айырып, коьтеруув эм тоьсируув коьнигуувлерин этедилер.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Язув уьлгилерде ислев.

1. Окувшыларды «Язув уьлгилери» мен, онынъ сызыклары ман таныстырув, язувга аьзирлев.

2. Уьлгидеги сызыкларды тавып уйренуув: уйкен сызык, кишкей сызык. Ондагы пунктир сызыклы сыдыраларды толтырув.

3. 4-нши беттеги графикалык коьнигуувлерди толтырув.

– Пунктир мен коьрсетилген предметлердинъ сувретлерин сызып толтырынъыз. Оларды туурли туьсли карандашлар ман боянъыз.

– Сувретлердинъ атларын айтынъыз. (*Шомака, аьлбели, танк, шуьйиршик, япырак, шайтанкулак, коян.*)

– Сувретте неше япырак бар?

– Коянлар неше боладылар? Айтынъыз.

V. Тамамлав.

– Деристе кайдай ис толтырдынъыз?

– Олардынъ кайсысы кызыклы эди?

Дерис 2

Аьриплердинъ элементлерин язув (кыска эм узын таяклар, ыргаклы таяклар)

Деристинъ мырады: Аьриплердинъ элементлерин язып уьйретуув; кишкей эм уьйкен таякларды, сонъ йогары эм тоьменинде ыргаклары болган кишкей таякларды язып уьйретуув; столда дурыс олтырув, «Язув уьлгиди» столда дурыс тутув акында кайтарув.

Болаяк тамамлар: Узын эм кыска таякларды, йогары эм тоьмен ыргаклары болган таякларды язып билееклер; *йогар, тоьмен, онъ, сол* деген анъламлардынъ маьнесин анълаяклар; язув ислерди толтырувда дурыс олтырып, тептерди столда кереклисинше тутып билееклер; деристе салынган борышты толтырып, оьз исине белги берип билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуув заман.

Китап, тептер, калем де
Баьри зат та орнында.
Биз аьзирмиз энди де
Окув-билим алырга.

– Буьгуьн биз «Язув уьлгилерде» аьриплердинъ элементлерин язып уьйренеекпиз, йогары эм тоьмен ыргаклары болган кишкей таякларды, уьйкен таякларды азаякпыз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

Язув уьлгилерде ислев.

1. «Язув уьлгиди» столда дурыс тутув, язувда дурыс олтырув акында кайтарув.

2. Уьлгидеги кишкей сызыкларды эм олардынъ арасындагы ерди тавып уьйретуув.

3. Язув уьлгиде коьрсетилгенше, кишкей таякларды, сонъ ыргаклы таякларды, сыдырады толтырып, язув (5 б., йогардан доьрт сыдырады.)

(Окытувишы таякларды йогардан тоьменге сызбага кереги акында эм олардынъ арасы бирдей болмага кереги акында айтады, янтайтып язувдынъ уьлгисин тактада коьрсетеди.

Йогарында эм тоьменинде ыргаклары болган таяклардынъ язылув йосыгын анълатады.

Аьриплердинъ элементлерин язганда, уьлгидеги кызыл стрелкаларга эс бердиреди.

Осал язатаганларга ярдам этеди.)

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Язув уьлгилерде ислевди бардырув.

1. Язув уьлгилердеги тоьменде коьрсетилген ыргаклы эм ыргаксыз уьйкен таякларды эм тоьменинде эм йогарында ыргаклары болган кишкей таякларды язув. (5 б., тоьмендеги доьрт сыдырады.)

2. Графикалык суьвретлерди толтырув.

V. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе сиз не затларга уьйрендинъиз?

– Сизге кайсы борыш кыйынлы коьринди?

Дерис 3

Аьриплердинъ элементлерин язув (тоьменинде эм йогарында бурылувлары (илгеклери) болган таяклар)

Деристинъ мырады: Окувшыларды аьриплердинъ элементлерин язып уьйретуув, язув сулыпларын оьстируув; язувда дурыс олтырувды, калемди дурыс ыславды эске салув.

Болаяк тамамлар: Аьриплердинъ элементлерин язып билееклер (узын эм кыска таяклар, йогарында эм тоьменинде ыргаклары эм бурылувлары болган таяклар); элементлерди кайсы ерден язып басланатаганын, кайсы ерде уьзилетаганын анълаяклар; толтыратаган ислерине белги берип уьйренееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

1. Буьгуьнги деристе биз аьриплердинъ баска элементлерин язып уьйренеекпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

Язув уьлгилерде ислев.

1. Язувда дурыс олтырувды, калемди дурыс ыславды эске алув.

2. Уьлгидеги аьриплердинъ элементлерин язув. (6 б., йогардан эки сыдырады.)

(Буьгуьн язылаяк элементлерди окытувшы тактада коьрсетеди (йогарында эм тоьменинде бурылувлары болган таякларды), сонъ окувшылар, язув уьлгиде коьрсетилгенше, сыдыраларды толтырып, язадылар.

Окытувшы балаларга уьлгидеги кызыл стрелкалар не уьшин керегин анълатады.

Осал язатаган балаларга ярдам этеди.)

III. Тыншаюв такыйка.

Юм да аш, юм да аш,
Арыганлыкты тез сен шаш!
Колды белге салайык,
Ян-якка бир карайык!
Онъ ягымда бавлар бар,
Сол ягымда сувлар бар.
Бавдан емис уьзейик,
Сувда ялдап юзейик.

(Совзлерге коьре, колларды юмып ашадылар, беллерине саладылар, ян-якка карап, коллары ман онъ ягын, сол ягын коьрсетедилер.

Теректен емис уьзгенлерин, сувда калай ялдаганларын коьрсетедилер.)

IV. Язув уьлгилерде ислевди бардырув.

1. Уьлгидеги аьриплердинъ элементлерин язувды бардырув. (6 б., йогардан 3 – 5-нши сыдыраларды.)

(Тоьменинде эм йогарында бурылувлары(илгеклери) болган таякларды эм йогарында, тоьменинде ыргаклары болган кишкей таякларды язадылар.)

2. Графикалык суьвретлерди толтырув.

V. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе кайдай ис толтырдынъыз?

– Сизге деристе не зат ярады?

Дерис 4

**Аьриплердинъ элементлерин язув.
(йогарында эм тоьменинде ыргаклары болган узун эм кыска таяклар; кишкей узынша тоьгереклерди язув.)**

Деристинъ мырады: Уьлгидеги керекли сыдыраларга аьриплердинъ элементлерин язып уьйретуьв; узынша тоьгереклерди яздырып уьйретуьв, тоьгерек элементлерди узынша тоьгеректен айырып уьйретуьв, язувда дурыс олтырып уьйретуьв.

Болаяк тамамлар: Аьриплердинъ элементлерин язып билееклер; *узынша тоьгерек, тоьгерек* деген анъламлардынъ баскалыкларын айырып, оларды язып уьйренееклер; пунктирли сызыклардынъ уьстиннен сызып, графикалык коьнигуьвлерди толтыраяклар; окувга, язувга кызыксынувлары оьсеек эм окув исин коллектив пен бирге толтырып уьйренееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Бизим буьгуьнги исимиз де тыныш тувыл.

Деристе биз баска аьриплердинъ элементлерин – йогарында эм тоьменинде ыргаклары болган таякларды, кишкей узынша тоьгереклерди язып уьйренеекпиз.

Енъил тувыл
Каьрим меним мектебте,
Бир исти де
Толтырмай мен калдырман.
Толса исим,
Коьтерилер коьнъил де,

Билимим де
Толы болар аьр заман.

(А. Киреев)

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

Язув уьлгилерде ислев.

1. Язувда дурыс олтырув, калемди дурыс ыслав акын-да кайтарув.

2. Язув уьлгидеги аьриплердинъ элементлерин язув. (6 б., тоьмендеги элементлердинъ 1-2-нши сыдыраларын.)

(Окытувшы узын ыргаклы таякларды, йогарында эм тоьменинде ыргаклары болган таякларды тактада язып коьрсетеди, сонъ окувшылар ман бирге сол элементти авада язып та коьрсетеди. Аьр элементти кайсы ерден баслап язып, кайсы ерде токталувын анълатады. Уьлги-деги кызыл стрелкаларга эс эттиреди.)

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Язув уьлгилерде ислевди бардырув.

1. Язув уьлгидеги узынша кишкей тоьгереклерди язув. (6 б., тоьмендеги эки сыдырады.)

(Окытувшы уьлгиде коьрсетилгенше, узынша тоьгерек-лерди тактада язып коьрсетеди: о-о-о. Бу элемент кайсы ерден язып басланувын, кайсы ерде тоьгерекленуьвин эм ызындагы кишкей таяк пан калай бириктирилуьвин анъ-латады.)

Окувшылар аьр элементти кишкей сыдыраларга яза-дылар, язганларын уьлгидеги мен тенълестиредилер.)

2. Графикалык суьвретлерди толтырув.

V. Тамамлав.

– Деристе сиз кайдай элементлерди язып уьйренди-нъиз?

Дерис 5

А, а аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Кишкей а аьриптинъ эле-ментлерин эм а аьрипти язып уьйретуьв; уьйкен А

аьриптинъ элементлерин эм А аьрипти язып уьйретуьв; язувда дурыс олтырувдынъ маьнеси акында хабарлав.

Б о л а я к т а м а м л а р : Уьйкен эм кишкей А, а аьрип-лерди язып уьйренееклер; баспалы эм язба аьриплердинъ баскалыгын айыраяклар; таза язып билееклер; тактада эм язув уьгилерде коьрсетилгенше, аьриплердинъ элементле-рин дурыс язаяклар.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Дурбатка карап, алма деген соьз бувын эм сес ягын-нан тергеледи.

– Алма деген соьзде неше а сеси бар? (Эки)

– Бу соьзди неше бувынга боьлип айтамыз? (Эки)

– А сеслери соьздинъ кайсы ерлеринде эситиледи?
(Соьздинъ басында эм сонъында.)

2. Окытувшы баспалы эм язба А, а аьриплерди коьрсе-теди.

Баспалы эм язба аьриплердинъ усаслыгы эм баскалык-лары айтылады.

3. Окытувшы тактада а аьриптинъ элементлерин, бир-бирлеп анълатып, язады. *(Кишкей а аьрип эки эле-менттен ясалады: узынша тоьгеректен эм ыргаклы кыс-ка таяктан. Йогардан тоьменге тоьгеректи язамыз эм янына ыргаклы таягын косамыз.)*

III. Язув уьгилерде ислев. Кишкей а аьрипти язув.

– Язув уьлгиде кишкей а аьриптинъ язылув уьлгиси-не каранъыз.

– Ол аьрип уьлгидинъ кайдай сызыгына язылган?
(Кишкей сызыкка.)

– Уьйкен А аьриптинъ эм кишкей а аьриптинъ язылу-вын тенълестиринъиз. Олар бирдей болып языладыларма яде баска ма? Окытувшыдынъ коьрсетуьви мен а аьрипти авада язув.

– Калемнинъ экинши ягы ман авада а аьрипти язы-нъыз.

Окувшылар а аьрипти, «Язув уьлгилерде» коьрсетилгендей этип, бас деп пунктир мен коьрсетилгенди, сонъ баскасын язадылар.

– Язганынъызды уьлги мен тенълестиринъыз.

– Кайдай аьрип язганынъызды айтынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен А аьрипти язув.

Окытувшы тактада А аьриптинъ язылув йосыгын анълатады.

(Уьйкен А аьрип уьш элементтен ясалады: эки узун ыргаклы таяктан эм кыска коьлденен таяктан.)

Окувшылар уьйкен А аьриптинъ элементлерин авада язып коьрсетедилер.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен А аьрипти язув.

– Язув уьлгиде уьйкен А аьриптинъ язылувына каранъыз.

– Уьлгиде коьрсетилгенше, бас деп аьриптинъ элементлерин, сонъ аьрипти язынъыз.

– Язганынъызды уьлги мен тенълестиринъыз.

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьрипти язып уьйрендинъыз?

Дерис 6

О, о аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен О эм кишкей о аьриплерди язып уьйретуьв; дурыс язув сулышларын бегитуьв; соьз байлыкларын оьстируьв; язувда дурыс олтырув сулышларын оьстируьв.

Бо л а я к т а м а м л а р : Сести аьриптен айырып, сес аьрип пен белгиленетаганын билееклер; уьйкен эм кишкей О, о аьриплерди язып уьйренееклер; кишкей а-о аьриплерди тенълестирип билееклер; тептерлерин дурыс тутып, калемди тувра ыслап билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Окув деристе сиз О аьрип пен таныскансыз. О аьрип коьп соьзлерде ырасады. Буьгуьн биз сол аьрипти язып уьйренеекпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Окытувшы О эм о аьриплерди коьрсетеди эм олардынъ баспалы эм язба кеплерин тенълестиреди: О эм о аьриплердинъ баспалы эм язба кеплери бирдей, оларда бир элемент – тоьгерек бар.

2. Окытувшы тактада о аьрипти язып коьрсетеди, окувшылар оны авада язадылар.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей о аьрипти язув.

– Кишкей о аьриптинъ язылув уьлгисине каранъыз. Уьйкен эм кишкей аьриплерди тенълестиринъыз. Олар бирдей яде баска болып языладыларма?

– Уьлгиде коьрсетилгенше, кишкей о аьрипти эм а аьрипти язынъыз.

– Кайдай аьриплер язганынъызды айтынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен О аьрипти язув.

Окытувшы тактада О аьрипти язып коьрсетеди. О, о аьриплердинъ бирдей язылувы акында айтады.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен О аьрипти язув.

– Уьйкен О аьриптинъ язылув уьлгисине каранъыз.

– Аьрипти авада язып коьрсетинъыз.

– Уьлгидеги кызыл стрелкага эс этинъыз. Ол аьриптинъ элементлерин кайсы ерден язып басламага керегин коьрсетеди.

– Язув уьлгиде коьрсетилгенше, бас деп пунктир мен коьрсетилген О аьрипти, сонъ оьзинъыз язып, сыдыраларды толтырынъыз.

Окытувшы о эм О аьриплерди баска аьриплер мен калай бириктирмеге керегин анълатады. *(Бас деп аьрип язылады, сонъ тоьменинде яде йогарында бириктируьв сызык этиледи: оа, ао.)*

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьрип язып уьйрендинъыз?

Дерис 7

Н, н аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен Н эм кишкей н аьриплерди язып уьйретуьв; дурыс язув сулыпларын оьстируьв; язувда калемди дурыс ыслав сулыпларын бегитуьв.

Бо л а я к та м а м л а р : Н, н аьриплерди язып уьйренееклер, уьйкен аьрипти кишкейиннен айырып билееклер; аьрипти уьлгидегинше эм тактада коьрсетилгенше язып билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Окув деристе сиз Н аьрип пен таныскансыз. Буьгуьн биз сол аьрипти язып уьйренеекпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Окытувшы баспалы эм язба Н, н аьриплерди коьрсетеди, тенълестиреди.

2. Тактада н аьриптинъ язылув йорыгы анълатылады. Окувшылар оны бас деп авада, сонъ язув уьлгилерде язадылар.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей н аьрипти язув.

– Уьлгиде н аьриптинъ язылув йорыгына каранъыз. Уьйкен эм кишкей аьриптинъ язылувын тенълестиринъыз.

– Олар калай языладылар?

Язув уьлгиде пунктир мен коьрсетилген аьрипти, сонъ баскаларды язув ман сыдыраларды толтырув.

– Аьрипти авада язып коьрсетинъыз.

– Уьлгидеги *на, он* деген бувынларды окынъыз. Оларды тенълестиринъыз эм, уьлгиде коьрсетилгенше, язынъыз.

Уьлгиде берилген *ана* соьзи айырылады, сонъ окувшылар оны оьзлери айтып, язадылар: *аа – ннаа*.

– Кайдай аьриплер язганынъызды айтынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен Н аьрипти язув.

Тактада Н аьриптинъ язылув йорыгы анълатылып коьрсетиледи. Окувшылар аьрипти авада язадылар, сонъ язув уьлгилерде язып уьйренедилер.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен Н аьрипти язув.

– Уьйкен Н аьриптинъ язылув йосыгына каранъыз.

Окувшылар бас деп пунктир мен коьрсетилген Н аьриптинъ элементлерин, сонъ аьрипти язадылар. Окытувшы н эм Н аьриплерди коьрсетип, олардынъ кайсысын язганларын сорайды.

– Уьлгидеги *На* бувынды окынъыз эм, коьрсетилгенге таянып, язынъыз.

– Кайдай аьриплер язганынъызды айтынъыз.

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьрипти язып уьйрендинъыз?

– Н аьрип кайдай сести билдиреди?

Дерис 8

Т, т аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен Т эм кишкей т аьриплерди язып уьйретуьв; уьйренилген аьриплер мен бувынлар язып уьйретуьв; соьз байлыкларын, таза язув сулыпларын оьстируьв; язувда дурыс олтырув йорыкларын бегитуьв.

Бо л а я к та м а м л а р : Т, т аьриплерди язып, олардынъ баспалы эм язба баскалыкларын айырып билееклер; аьрипти уьлгидегинше язып билееклер; янъы аьриплер мен соьзлер язаяклар; деристе салынган борышты толтырып уьйренееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Буьгуьн деристе Т эм т аьриплерди язып уьйренеекпиз. Янъы аьриплер мен соьзлер, бувынлар туьзип, язаякпыз.

Язганда, дурыс олтырув йорыкларын эсинъизде сакланъыз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Оқытувшы тактада баспалы эм язба **Т**, **т** аьриплерди коьрсетеди, тенълестиреди.

2. Тактада кишкей **т** аьрипти оқытувшы анълатып язады. (*т аьрип уьш элементтен туьзилгени эм олар калай язылувы айтылады.*)

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей **т** аьрипти язув.

– Язув уьлгиде кишкей **т** аьриптинъ язылувына эс этинъиз. Язба **Т** эм **т** аьриплерди тенълестиринъиз. Олардынъ язылувында кайдай баскалыклар бар?

– Кишкей **т** аьриптинъ язылув йосыгына эс беринъиз: аьриптеги элементлердинъ аралары бирдей болмага тийисли.

– Язув уьлгиде коьрсетилгенше, кишкей **т** аьрипти, сыдырады толтырып, язынъыз.

– Язганынъызды уьлги мен тенълестиринъиз.

– *та, то* бувынларды оқынъыз, сонъ язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен **Т** аьрипти язув.

Оқытувшы **Т** аьрипти тактада анълатып язады. (*Уьйкен **Т** аьрип доьрт элементтен ясалады. Онынъ уьш элементи йогардан тоьменге язылады, доьртинши элемент – йогарында, ол солдан онъга язылады. Тоьмендеги уьш элементтинъ аралары бирдей болып язылмага тийисли.*)

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен **Т** аьрипти язув.

– Язув уьлгиде коьрсетилгенше, **Т** аьриптинъ элементлерин, сонъ аьриптинъ озьин язынъыз. Язганда, уьлгидеги кызыл стрелкаларга эс этинъиз эм аьриптинъ элементлерин дурыс толтырынъыз.

– *Ата, ана, тана, тон* деген соьзлерди оқынъыз, сонъ кишкей сыдыраларга язынъыз.

– Уьйкен **Т** аьрип кайсы соьзлерде язылады? (*Йыймадынъ басында, аьдемлердинъ атларында: Тоган, Тимур, Тайбат, Таужан, Тахир.*)

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьрипти язып уьйрендинъиз?

– Ол кайдай сести билдиреди?

Дерис 9-10

Ш, ш аьриплерди язув.

Деристинъ мырады: Уьйкен **Ш** эм кишкей **ш** аьриплерди язып уьйретуьв; уьйренилген аьриплер мен–**ша**, – **шо** бувынларды язув; тил байлыкларын оьстируьв; калемди дурыс ыслав эм дурыс олтырув йорыкларын бегитуьв.

Бо л а я к т а м а м л а р : **Ш, ш** аьриплерди эм олар ман бувынлар, соьзлер язаяклар; уьйкен эм кишкей аьриплер кайсы соьзлерде язылаягын билееклер; сес эм аьриптинъ баскалыгын айырып билееклер; калемди дурыс ыслап, тептерди столга тийислисинше салып, язув ислерди толтырганда, дурыс олтырып билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Юмакты тынъланъыз эм шешинъиз.

Туьссе аслык азбарга,
Кырт-кырт этип ашайды.
Мысык шыкса тасадан,
Уясына кашады. Ол не?

– Мысыктан не зат коркады? (*Шышкан.*)

– *Шышкан* деген соьзде биринши сес кайдай? (*Ш*)

– Балалар, сиз **ш** сеси мен эм **ш** аьрип пен окув деристе таныскансыз. Буьгуьн сол аьрипти язып уьйренеекпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Язувда дурыс олтырув, тептерди столга дурыс салув акында кайтарув.

2. Баспалы эм язба **Ш, ш** аьриплерди коьрсетуьв, тенълестируьв.

3. Тактада кишкей **ш** аьриптинъ элементлерин оқытувшы анълатып язады. (*Кишкей **ш** аьрип уьш элемент-*

тен ясалады. Аыр элементти йогардан тоьменге, кишкей сызыкка язып баслаймыз. Аьриптинъ уьш элементи де бирдей болып язылады, аьр элементтинъ аралары бирдей болмага тийисли.)

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей ш аьрипти язув.

– Язув уьлгиде ш аьриптинъ элементлерине эс этинъиз.

– Аьрипти бас деп авада язынъыз.

– Пунктир мен коьрсетилген аьриптинъ элементлерин, сонъ аьрипти, сыдыраларды толтырып, язынъыз.

– Кайдай аьрип язганынъызды айтынъыз.

– Язганынъызды уьлги мен тенълестиринъиз.

– **ша, шо** бувынларды эм **аша** деген соьзди окынъыз, сонъ язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен III аьрипти язув.

1. Тактада уьйкен III аьрипти коьрсетуьв.

Уьйкен III эм кишкей ш аьриплерди тенълестируьв.

2. Уьйкен III аьрипти тактада анълатып язып коьрсетуьв. (*Уьйкен язба III аьрип те, кишкей аьриптей болып, уьш элементтен ясалган. Онынъ биринши таягы – ыргаклы, экинши эм уьшинши таяклары бирдей болып языладылар. III аьриптинъ элементлерининъ аралары бирдей болмага тийисли.*)

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен III аьрипти язув.

– Язув уьлгиде коьрсетилген пунктирли элементлердинъ уьстиннен язып уьйренинъиз, сонъ III аьрипти язынъыз.

– Язганда, кызыл стрелкаларга эс этинъиз.

– *Шота, шана, шаш*, деген соьзлерди окынъыз, сонъ, сыдыраларды толтырып, язынъыз.

VII. Оьз алдына ислев.

1. (*Тактада баспалы кепте бувынлар эм соьзлер язылган.*)

– Тактада язылган бувынларды, соьзлерди тептерлеринъизге язба кепте коьширип язынъыз:

ша – аш	аша
шо – ош	шаша

2. Ятлавды тынъланъыз. Ятлавда неше ш сесин эситсенъиз, тептерлеринъизге сол шаклы кишкей ш аьрип язынъыз. (*6 аьрип.*)

Лашын, лашын, ийги кус.

Эркинликте суьйген кус.

Бурынгыдан – анъшы кус,

Лашын, лашын, яхшы кус.

(*М. Авезов*)

VIII. Ойын «Тири аьриплер».

Окытувшы тактага доьрт окувшыды шыгарады эм оларга доьрт аьрипти уьлестиреди: ш, н, а, а (шана)

Балалар соьзге келистирип, орынларын табадылар, соьз ясайдылар.

(Сосындай исти *шат* деген соьз бен де озгармага болаяк.)

– Берилген аьриплерден янъы соьз туьзинъиз.

– Ясалган соьзди айтынъыз. Соьз кайдай сес пен басланады?

IX. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьрипти язып уьйренинъиз?

– III аьрип кайдай сести билдиреди?

– Графикалык суьвретти толтырынъыз. (11 б.)

Дерис 11

Уьйренилгенди кайтарув, бегитуьв

Деристинъ мырады: Уьйренилген аьриплерди кайтарув, бегитуьв коьнигуьвлерин толтырув; калемди кагыттан айырмай аьрипти язып билуьв сулышларын бегитуьв; тил байлыкларын оьстируьв; окувга, язувга кызыксынув тувдырув.

Болаяк тамамлар: Окылган аьриплерди язып билееклер; уьйренилген аьриплер мен бувынлар, соьзлер язып, оларды дурыс айтып билмеге тийислилер; язба аьрипти баспалы аьриптен айырып болаяклар; уьйкен эм

кишкой язба аьриплерди бир-бириннен айырып биле-еклер; деристе салынган борышты толтырып билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Буьгуьн деристе биз баьри язып уьйренген аьриплерди эсимизге туьсиреекпиз.

– Язув уьлгилерди ашып каранъыз.

Кайдай аьриплерди язып уьйренгенсиз?

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Язув уьлгилерде ислев. Окылган аьриплерди язув.

Тактада баспалы кепте уьйкен аьриплер язылган: **А, О, Н, Т, Ш.**

– Язув уьлгилерге тактада коьрсетилген баспалы аьриплерди язба кепте язынъыз. (*А, О, Н, Т, Ш.*)

– Энди сол ок аьриплердинъ кишкейлери язынъыз. (*а, о, н, т, ш.*)

– Кишкой *а, о* аьриплер бир-бирлерине не зат пан усайдылар? (*Олардынъ бир ортак элементи бар.*)

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Ойын «Аьриплер йойтылган».

Тактада дурбатлар салынган: *шана, ат, от, тон.*

Балалар, тактага шыгып, дурбатлардынъ тоьмениндеги коьзенеклерге керекли (йойтылган) аьриплерди тавып, язадылар:

	а	н	а
--	---	---	---

а	
---	--

	т
--	---

т	о	
---	---	--

V. Баспалы текстти коьшируьв.

– Тактада баспалы кепте язылган соьзлерди тептерлеринъизге, язба аьриплер мен язып, коьширинъиз.

Ата, ана, аша, Ната, он.

– *Ната* деген соьз уьйкен аьрип пен неге язылган?

VI. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе кайдай аьриплер яздынъыз?

– Кайдай ис кызыклы эди?

Дерис 12

Р, р аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Окувшыларды **Р** эм **р** аьриплерди язып уьйретуьв; аьдемлердинъ атларын уьйкен аьрип пен язылувын эслерине салув; тептерди дурыс салып язувга, дурыс олтырувга уьйретуьв.

Болаяк тамалар: Уьйкен эм кишкой **Р, р** аьриплердинъ элементлерин дурыс язып билееклер; уьйренилген аьриплер мен бувынлар, соьзлер азаяклар; язув уьлгиден эм тактадан аьриплерди дурыс коьширип билееклер; оьз ислерине белги берип, диалогта катнасып билмеге кереклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Деристе уьйкен эм кишкой **Р, р** аьриплерди язып эм олар ман бувынлар, соьзлер язып уьйренеекпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Баспалы эм язба **Р, р** аьриплерди тактада коьрсетуьв, олардынъ уаслыгын эм баскалыкларын тенълестируьв.

2. Тактада окытувшы кишкой **р** аьриптинъ элементлерин бир-бирлеп анълатып язады. (*Кишкой **р** аьрип эки элементтен ясалады: бир узун таяктан эм йогарында эм тоьменинде ыргагы болган кишкой таяктан.*)

Биринши элементти йогардан язып баслаймыз. Экиншиди кишкой сызыктынъ ортасыннан баслап, язып баслаймыз.)

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкой **р** аьрипти язув.

– Язув уьлгиде кишкой **р** аьриптинъ язылувына эс этинъиз. (*Окытувшыдынъ коьрсетуьви мен **р** аьрипти авада язув.*)

– Уьлгиде коьрсетилгенше, бас деп аьриптинъ пунктир мен коьрсетилген элементлерин, сонъ аьрипти язынъыз. (1 – 3 сыдырады.)

– Язганынъызды уьлгиде коьрсетилген аьрип пен тенълестиринъыз.

– 4 – 5-нши сыдыралардагы *ра, ро* бувынларды эм *а, о, р, н* аьриплерди язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен Р аьрипти язув.

1. Тактада уьйкен Р аьрипти коьрсетуьв. Уьйкен эм кишкей Р, р аьриплерди тенълестируьв, язылувда баскалыгын, усаслыгын айттырув.

Окытувшы Р аьриптинъ элементлерин тактада язып коьрсетеди.

(Уьйкен Р аьрип те эки элементтен ясалады. Биринши элементти уьйкен сызыктынъ ортасыннан, йогардан язып баслаймыз.)

Экинши (таяктынъ йогарындагы) элемент, бириншиге тиймей, язылмага тийисли.)

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен Р аьрипти язув.

Язувда дурыс олтырувдынъ йорыкларын эслерине салув.

– Язув уьлгиде коьрсетилгенше, уьйкен Р аьриптинъ элементлерин язынъыз.

– Язганда, кызыл стрелкаларга эс этинъыз.

– **Ра, Ро** бувынларды эм сонъгы уьш сыдырадагы соьзлерди окынъыз, сонъ, сыдыраларды толтырып, язынъыз.

– Уьйкен Р аьрип кайсы соьзлерде язылады? *(Йыймадынъ басында, аьдемлердинъ атларында.)*

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай ис толтырдынъыз?

– Кайдай аьрипти язып уьйрендинъыз?

Дерис 13

Л, л аьриплерди язув.

Деристинъ мырады: Уьйкен эм кишкей Л, л аьриплерди язып уьйретуьв; уьйренилген аьриплер мен

соьзлер язув, тил байлыкларын оьстируьвге амал беруьв.

Болаяк тамамлар: Л, л аьрипти язып биле-еклер; уьйренилген аьриплер мен бувынлар, соьзлер язып, окып билмеге тийислилер; соьзди сес эм аьрип ягыннан айырувды этееклер; окытувшыдынъ сорауларына керекли явап берип биле-еклер; язган ислерине белги берип билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Буьгуьн деристе уьйкен Л эм кишкей л аьрипти язып уьйрене-екпиз. Сол аьриплер мен соьзлер язаякпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Кишкей л эм уьйкен Л аьрипти тактада коьрсетуьв, баспалы эм язба кеплерин тенълестируьв.

Окытувшы кишкей язба л аьрипти тактада анълатып язады. *(Кишкей л аьрип эки элементтен ясалады. Аьрипти тоьмениннен баслап, калемди кагыттан айырмай, кишкей сызыкка язамыз, сонъ йогардан тоьменге экинши ьргаклы таякты язамыз.)*

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей л аьрипти язув.

– Язув уьлгидеги л аьриптинъ язылувына каранъыз эм бас деп пунктир мен коьрсетилген аьриплерди, сонъ аьриптинъ оьзин язынъыз.

– Кайдай аьрип язганынъызды айтынъыз.

– Язганынъызды уьлгидеги аьрип пен тенълести-ринъыз.

– *Ла, ло* бувынларды, сыдыралардагы соьзлерди язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен Л аьрипти язув.

1. Тактада уьйкен Л аьрипти коьрсетуьв. Уьйкен Л эм кишкей л аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируьв, усаслыгын, баскалыкларын айтув. *(Уьйкен Л аьрип кишкей л аьриптен тек уьйкенлиги мен баскаланады.)*

2. Оқытувшы уйкен Л аьриптинъ элементлерин тактада язып коьрсетеди.

(Уйкен Л аьрипти тептердеги кишкей сызыктан баслап, йогарга язамыз, сонъ, йогардан тоьменге, ыргаклы узын таякты язамыз.)

3. Л аьрипти авада язып коьрсетуьв.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уйкен Л аьрипти язув.

– Язув уьлгиде коьрсетилгенше, уйкен Л аьриптинъ элементлерин, пунктир мен язылганнынъ уьстиннен сызып, язынъыз.

– Л аьрипти, сыдыраларды толтырып, язынъыз.

– Сыдыралардагы соьзлерди окынъыз, сонъ язынъыз.

– Уйкен аьрип кайсы соьзлерде язылады?

– Л аьрип пен басланатаган классынъыздагы балалардынъ атларын айтынъыз.

VII. Тамамлав.

– Кайдай аьрипти язып уьйрендинъыз?

– Ол кайдай сести билдиреди?

Дерис 14 – 15

С, с аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уйкен эм кишкей С, с аьриплерди язып уьйренуьв; тил байлыкларын оьстируьв, уьйренилген аьриплер мен соьзлер язув.

Бо л а я к т а м а м л а р : Янъы аьриптинъ язылув йорыгын билееклер; косаклы эм косаксыз аьриплерди, сеслерине коьре, айыраяклар; уйкен эм кишкей аьриплерди язып билееклер, оьз ойларын айтып, эткен ислерине белги берип билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– С, с аьрип пен эм онынъ сеси мен сиз окув деристе таныскансыз. Буьгуьн сол аьрипти язып уьйренеекпиз, соьзлер, йьймалар туьзип, азаякпыз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Баспалы эм язба С, с аьриплерди окувшыларга коьрсетуьв; язба эм баспалы кеплерин тенълестируьв эм ойга келуьв: С эм с аьриплердинъ баспалы эм язба кеплери бирдей, оларда бир элемент – толмаган тоьгерек белги.

2. Оқытувшы кишкей с язба аьрипти тактада язып коьрсетеди.

(Кишкей с аьрип толмаган тоьгерек белгиден ясалады. Аьрипти язганда, толмаган тоьгеректи сол якка буьрып, кишкей сызыкта язып баслаймыз.)

3. Кишкей с аьрипти авада язып коьрсетуьв.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей с аьрипти язув.

– Язув уьлгидеги кишкей с аьрипти язынъыз.

– Язганынъызды уьлгидеги мен тенълестиринъыз.

– Са, со бувынларды эм ас, тас деген соьзлерди окынъыз, сонъ язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

Сув, сув, сув агады.

(Толкынлардынъ акканын коллары ман коьрсетедилер.)

Эки бала сув алады.

(Шелек пен сув алып коьрсетедилер.)

Анай баста булгалайды.

(Казанда бастады «булгайдылар».)

Атай отын шапалайды.

(Балта ман отын «ярадылар».)

Анайга биз барайык,

Баста ашап, кайтайык.

(Ары-бери юредилер.)

V. Уйкен С аьрипти язув.

1. Тактада уйкен С аьрипти коьрсетуьв. Уйкен эм кишкей С, с аьриплерди тенълестируьв, усаслыгын айтув.

2. Уйкен язба С аьрипти оқытувшы тактада язып коьрсетеди.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уйкен С аьрипти язув.

1. – Уьлгиде коьрсетилгенше, уйкен С аьрипти бас деп пунктир сызыклардынъ уьстиннен сызып, сонъ аьрипти язынъыз.

– Баска сыдыралардагы соьзлерди, йыймаларды окынъыз, сонъ язынъыз.

2. Йыймаларды коьширип язув.

(Тактада йыймалар язылган).

– Йыймаларды окынъыз. Аьдемлердинъ атлары болган йыймаларды, айырып алып, тептерлеринъизге язынъыз.

Ас сал! Солтан санар.

Тас ат! Ансар ас алар.

– Сиз кайсы йыймаларды яздынъыз?

– Аьдемлердинъ атлары кайдай аьрип пен языладылар?

– Классынъызда С аьрип пен басланатаган балалардынъ атларын айтынъыз.

3. Дурбатлар бойынша ис.

(Тактада дурбатлар салынган).

– Дурбатлардынъ атларын, бувынларга боьлип, айтынъыз эм тептерлеринъизге тек биринши бувынларды язынъыз.

(Дурбатларда: савыскан, арслан, тасбака, сандык.)

VII. Тамамлав.

– Деристе кайсы ис кызыклы эди?

– Графикалык суьвретти толтырынъыз (14 б).

Дерис 16 – 17

М, м аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен эм кишкей М, м аьриплерди язып уьйренуьв; дурыс язув сулышларын обстируьв; уьйренилген аьриплер мен соьзлер язув, алдындагы эм ызындагы аьриплер мен дурыс бириктирип уьйренуьв.

Бола як тамамлар: Уьйренилген аьриплерди язып, сеслерди дурыс айтып билееклер; баспалы эм язба, уьйкен эм кишкей аьриплерди айырып билееклер; язув ислер толтырганда, дурыс олтырув йорыкларын саклап, калемди дурыс ыслап билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Иске аьзир болайык,
Эрингенди коьйык,
Тептерлерди ашайык,
Тагы язып баслайык.

– Буьгуьнги деристе М, м аьриплерди язып уьйрене-екпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. М, м аьриплерди окувшыларга коьрсетуьв; язба эм баспалы кеплерин тенълестируьв.

2. Кишкей язба м аьрипти окутувшы тактада язып коьрсетеди.

(Бу аьрип уьш элементтен ясалады.

Биринши элемент тоьменнен йогарга кишкей ыргаклы таякты язув ман басланады.

Экинши эм уьшинши элементлер бирдей болып языладылар – тоьменинде онъ якка буьрылувы болган эки кыска таяклар.)

3. Кишкей м аьрипти авада язып коьрсетуьв.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей м аьрипти язув.

– Язув уьлгидеги кишкей м аьриптинъ элементлерин эм аьрипти язынъыз.

Тактада язылган ман эм уьлгидеги мен язганынъызды тенълестиринъиз.

– *Ма, мо* бувынларды эм *мал, март* деген соьзлерди, сыдыраларды толтырып, язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен М аьрипти язув.

1. Окутувшы тактада уьйкен М аьрипти коьрсетеди.

– Уьйкен эм кишкей аьриплерди тенълестиринъиз. Олар калай языладылар? Бирдей яде баска болып языладыларма? *(Уьйкен М аьрип кишкей м аьриптен тек уьйкенлиги мен баскаланады.)*

2. Окутувшы тактада М аьриптинъ элементлерин, бир-бирлеп анълатып, язып коьрсетеди.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен М аьрипти язув.

1. – Уьлгиге карап, уьйкен М аьриптинъ пунктирли элементлерин, сонъ аьрипти язынъыз. Язганда, кызыл стрелкаларга эс этинъыз. Олар аьрипти кайсы ерден баслап язбага керегин коьрсетедилер.

– Тоьмендеги сыдыралардагы соьзлерди окынъыз, сонъ язынъыз.

(Окытувши осал язатаган балаларга ярдам этеди, тептерди столга дурыс салувдынъ, тувра олтырувдынъ акында эслерине салады.)

2. Оьз алдына ислев.

– Тактада язылган соьзлерди язба кепте язынъыз. (Тактада соьзлер баспалы аьриплер мен язылганлар.)

Мамат, амал, мама, шама.

– Тактада берилген йьймады язба кепте коьширип язынъыз.

Мал отлар.

VII. Тамамлав.

– Кайдай аьрипти язып уьйрендинъыз?

– Графикалык суьвретти толтырынъыз.(15 б.)

Дерис 18

Уьйренилгенди кайтарув, бегитуьв

Деристинъ мырады: Уьйренилген аьриплердинъ язылувын эске туьсируьв; аьриплерди кулланып, соьзлер, йьймалар язув; язув ислерге кызыксынув тувдырув; тил байлыкларын оьстируьв.

Болаяк тамамлар: Уьйренилген аьриплерди язып билееклер; уьйкен эм кишкей аьриплердинъ язылууда баскалыкларын айырып билееклер; сеслерди аьрип пен язып коьрсетееклер; баспалы текстти язба кепте коьширип язып билмеге тийислилер; оьз алдына туьрли ислер толтырып билмеге кереклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Элиппеде аьриплер
Баьриси де кереклер.
Дурыс язып, окысанъ,
Аьр бириси соьз ясар.

– Буьгуьн деристе уьйренилген аьриплердинъ язылув йосыгын эсимизге туьсиреекпиз. Сол аьриплер мен соьзлер язып уьйренеекпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

Язув уьлгилерде ислев.

1. Тактада баспалы кепте уьйкен эм кишкей аьриплер язылган: **Р, с, Л, М, р, С, л, м.**

– Язув уьлгилерге тактада коьрсетилген баспалы аьриплерди язба кепте, уьйкенлерди кишкей косаклары ман бирге, язынъыз. (*Р, р, Л, л, С, с, М, м*)

2. – Тактадагы соьзлерди окынъыз эм с аьрип болган соьзлерди, айырып алып, тептерлеринъызге язынъыз.

Шар, нал, арслан, алма, сан, тас.

III. Тыншаюв такыйка.

Мияв, мияв, мияв келеди,
Тырнакларын ашып келеди,
Тырнаклыдан кашып келеди,
Шышқанларды кувып келеди.
Дыгы, дыгы, дыгы, дыгы.

(Мысыктай болып юрип, бир-бирлерине карсы барадылар. Дыгы, дыгы деген ойын соьзлер мен бир-бирлерин кутыклайдылар.)

IV. Дурбатлы диктант.

Окытувши тактада дурбатлар коьрсетеди: *алма, наьртуьк, тавык, шипий, маймыл, сыйыр.*

– Дурбатлардынъ атларын айтынъыз эм соьзлердинъ тек биринши аьриплерин уьлгилердеги бос сыдыраларга язынъыз.

– Язган аьриплер акында сиз не зат айтпага болаяксыз? Олар кайдай сеслерди билдиредилер? (*Созык, тартык.*)

V. Аьриплер акында юмаклар шешуьв.

Окытувшы аьриплер акында юмаклар айтады, а окувшылар тактада сол аьриптинъ уьйкенин язадылар.

– Бу аьрип тек бир элементтен ясалады.

Ол кайсы? (О.)

– *Кар* деген соьзде ол уьшинши. Ол кайдай аьрип? (Р)

– Ашшы, сары емистинъ атында ол биринши аьрип. (Л.)

– Бу аьрип болган айван миявлайды. Ол аьрип кайсы айваннынъ атында бар экен? (М.)

– *Бас* деген соьзде ол сонъгы аьрип. Ол кайсы аьрип? (С.)

VI. Тамамлав.

– Деристе сизге кайдай ис ярады?

– Буьгуьн деристе ким ийги иследи?

Дерис 19

Б, б аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен эм кишкей **Б, б** аьриплерди язып уьйретуьв; баспалы эм язба кеплерин тенълестирип билуьв; уьйренилген аьриплер мен соьзлер язув; тил байлыкларын оьстируьв.

Бола як тама м л а р : Аьриплердинъ элементлерин язып биледилер; баспалы кепти язба кепке авыстырып язып билееклер; баспалы текстти коьширип язаяклар; оьз ойларын дурыс этип айтып уьйренееклер; туьрли диалогта катнасяклар; оьз ислерине эм баскалардынъ эткенлерине белги берип билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Буьгуьн деристе уьйкен **Б** эм кишкей **б** аьриплерди язып уьйренеекпиз.

– **Б** аьрип болган кайдай соьзлер билесиз, айтынъыз.

Балалар б аьрип болган соьзлер ойлап айтадылар. (Бала, балык, байрак, бармак, баьний.)

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Тактада уьйкен эм кишкей **Б, б** аьриплерди коьрсетуьв. Баспалы эм язба кеплерин тенълестируьв.

2. Кишкей **б** аьрипти окытувшы тактада анълатып язып коьрсетеди.

Окытувшыдынъ ярдамы ман **б** аьрипти окувшылар авада язадылар.

(Аьрипти уьлгидеги кишкей сызыкдан язып баслаймыз. Кишкей узынша тоьгеректи язган сонъ, онадан йогарга узын таякты сызып, таяктынъ ушын онъ якка бурамыз.)

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей **б** аьрипти язув.

– Язув уьлгиде коьрсетилгенше, **б** аьрипти, сыдырады толтырып, язынъыз.

– Кайдай аьрип язганынъызды айтынъыз.

– Язганынъызды тактадагы эм уьлгидеги аьрип пен тенълестиринъиз.

– Оьз алдына 4 – 7-нши сыдыралардагы бувынларды, соьзлерди язып толтырынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен **Б** аьрипти язув.

1. Тактада уьйкен **Б** аьрипти коьрсетуьв.

Уьйкен эм кишкей **Б, б** аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируьв, усаслыгын, баскалыгын айтув. (*Б эм б аьриплердинъ баспалы эм язба кеплери баска.*)

2. Окытувшы уьйкен **Б** аьрипти бас деп тактада язып коьрсетеди.

*(Уьйкен **Б** аьрипти язганда, тептердеги уьйкен сызыктынъ ортасыннан баслап, тоьменге узын таяк сызамыз, сонъ, калемди кагыттан айырмай, онъ якка тоьгерек белгиди язамыз.)*

Узын таяктынъ йогарына яткарылган узын бурмалы таякты сызамыз.)

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен **Б** аьрипти язув.

– Язув уьлгиде пунктир мен коьрсетилген **Б** аьрипти язынъыз.

– Сонъгы сыдыралардагы соьзлерди, йыймаларды окынъыз, сонъ язынъыз.

– *Батал, Болат* деген соъзлерди кайдай аьрип пен баслап язбага керек?

– Классынъызда **Б** аьрип пен басланатаган балалардынъ атларын айтынъыз.

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьриплерди язып уьйрендинъиз?

– Деристе кайдай ис кызыклы эди?

Дерис 20-21

Ы, ы аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Окувшыларды **Ы, ы** аьриплерди язып уьйретуьв; аьриплердинъ баспалы эм язба кеплери мен таныстырув; тил байлыкларын оьстируьв; язувга кызыксынув тувдырув.

Бола як тамамлар: Уьйкен **Ы** эм кишкей **ы** аьриплерди язып уьйренееклер; **ы** аьрипти кулланып, соъзлер язаяклар; язув уьлгидеги эм тактадагы аьриплер мен язганларын тенълестирип билееклер; соъзлер, йыймалар язувда грамматикалык нормаларын саклап билееклер; язувда дурыс олтырувдынъ йорыгын тутпага тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Сиз окув деристе **ы** аьрип пен эм онынъ сеси мен таныхкансыз. Буьгуьн сол аьрипти биз язып уьйренеекпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Уьйкен эм кишкей **Ы, ы** аьриплерди тактада коьрсетуьв. Олардынъ баспалы эм язба кеплерин тенълестируьв.

2. Кишкей **ы** аьрипти окутувшы тактада язып коьрсетеди. Аьр элементининъ калайдан басланып язылатаганын анълатады. (*Кишкей ы аьрип эки элементтен ясалады. Биринши элемент ол – тоьменинде узынша тоьгереди*

болган кишкей таяк; экиншиси – тоьменинде ыргагы болган таяк.

Кишкей ы аьрип тептердинъ кишкей сызыгына язылады.)

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей ы аьрипти язув.

– Язув уьлгиде коьрсетилгенше, **ы** аьриптинъ пунктир мен коьрсетилген элементлерин язынъыз.

– Аьрипти эм бувынларды, соъзлерди, сыдырады толтырып, язынъыз. Язганынъызды окынъыз, уьлгидеги мен тенълестиринъиз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен Ы аьрипти язув.

1. Уьйкен **Ы** аьрипти тактада коьрсетуьв. Уьйкен эм кишкей **Ы, ы** аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируьв эм ойга келуьв: **Ы** эм **ы** аьриплердинъ баспалы эм язба кеплери бирдей, тек уьйкен **Ы** аьриптинъ биринши элементи узын ыргаклы таяктан язылып басланады.

2. Окутувшы уьйкен **Ы** аьрипти тактада язып коьрсетеди.

Окутувшыдынъ ярдамы ман аьрипти балалар авада язып коьрсетедилер.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен Ы аьрипти язув.

1. – Пунктир мен коьрсетилген **Ы** аьрипти язынъыз, сонъ аьрипти, сыдырады толтырып, язынъыз.

– *Ыс, ыр* деген бувынларды, йыймады дурыс этип окынъыз, сонъ язынъыз.

– Сонъгы сыдырада берилген схемага коьре, *шыбын* деген соъзди айырынъыз.

– Соьзде неше бувын бар?

– Кызыл туьс пен кайдай сеслер белгиленген?

– Соьзде кайсы бувынды давазымызды коьтерип айтамыз?

2. Оьз алдына ислев.

Окутувшы тактада дурбатлар коьрсетеди: *обьргус, сарымсак, карлыгаш, маймыл.*

– Дурбатлардынъ атларын, бувынларга боьлип, айтынъыз эм аьр соьздеги экинши бувынды тептерлеринъизге язынъыз.

(о – быр – гус, са – рым – сак, кар – лы – гаи, май – мыл.)

3. Соьзлерди коьширип язув.

Тактада баспалы кепте соьзлер язылган:

Тыныс, отын, мырат, сыр, алты, орын.

– Соьзлерди окынъыз эм доьрт аьриптен туьзилген соьзлерди, айырып алып, тептерлеринъызге язынъыз.

VII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьрипти язып уьйрендинъыз?

– Ол кайдай сести билдиреди?

– Деристе кайсы ис кызыклы эди?

– Графикалык суьвретти толтырынъыз, туьрли карандашлар ман боянъыз. (17 б.)

Дерис 22

Д, д аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен эм кишкей Д, д аьриплерди язып уьйретуьв; язба эм баспалы аьриплердинъ баскалыкларын айырып уьйретуьв; тил байлыкларын обстируьв.

Болаяк тамамлар: Д, д аьриплердинъ язылув йосыгын билееклер; аьриплердинъ элементлерин дурыс язып билееклер; аьриплерди сес ягыннан тувра айтып, олардынъ косакларын тавып билмеге кереклер; деристе толтырылатаган ислерге кызыксынув болаяк; салынган борышка коьре, диалогта катнасып билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Д аьрип пен эм онынъ сеси мен сиз окув деристе таныскансыз.

– Д аьрип болган кайдай соьзлер билесиз?

(Домбыра, дуьмбирдек, дос, донъыз, дорба.)

– Буьгуьн деристе биз сол аьрипти язып уьйренеекпиз.

Д аьрип болган соьзлер язаякпыз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Тактада баспалы эм язба Д, д аьриплерди коьрсетуьв, оларды тенълестируьв, баскалыкларын айтув.

2. Кишкей д аьрипти оқытувшы тактада язып коьрсетеди, аьр элементтинъ язылув йосыгын анълатады.

(Кишкей д аьрип эки элементтен ясалады – кишкей узынша тоьгеректен эм тоьменинде илгек болган узын таяктан. Аьриптинъ язылып басланув йосыгы кишкей а аьриптинъ язылувына келисли.)

Оқытувшы балалардынъ дурыс олтырувына эс этеди.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей д аьрипти язув.

– Уьлгиде коьрсетилгенше, д аьриптинъ пунктирли элементлерин, сыдырады толтырып, язынъыз.

– Сыдыралардагы аьрипти, бувынларды, соьзлерди язынъыз. Язганынъызды окынъыз, уьлгилер мен тенълестиринъиз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен Д аьрипти язув.

1. Уьйкен Д аьрипти тактада коьрсетуьв.

Уьйкен эм кишкей Д, д аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируьв эм ойга келуьв: уьйкен эм кишкей аьриплердинъ язылувлары бир-бирине усамайдылар.

2. Оқытувшы уьйкен Д аьриптинъ язылувын, кайдай элементлерден ясалувын тактада язып анълатады. (Уьйкен Д аьрип эки элементтен ясалады. Аьр бир элементти язув уьлгидеги уьйкен сызыктынъ ортасыннан баслап, кишкей сызыкка эткерип язып баслаймыз.)

Оқытувшыдынъ ярдамы ман балалар аьрипти авада язып уьйренедилер.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен Д аьрипти язув.

– Уьлгидеги Д аьриптинъ язылув йосыгына эс этинъиз. Аьр элементти язып толтырынъыз.

– Оьз алдына исленъиз. Сыдыралардагы бувынларды, йыймаларды окынъыз, сонъ язынъыз.

– Домбыра деген соьзден, санлардынъ ярдамы ман, янъы соьз туьзинъиз.

Соьзди язынъыз. (Дорба.)

– Дорба деген соьзди сиз калай анълайсыз?

– Осал язылган аьриплерди яде соьзлерди язув уьлгидеги таза сыдыраларга тагы да бир язып каранъыз.

Окытувшы осал язатаган балаларга ярдам этеди.

VII. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе кайдай аьрипти язып уьйрендинъиз?

– Кайсы аьрипти язбага кыйын эди, уьйкен аьрипти яде кишкейди ме?

Дерис 23

Й, й аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен эм кишкей **Й, й** аьриплерди язып уьйретуьв; аьриптинъ сесин дурыс айттырув; тил байлыкларын обстируьв.

Бола як тамамлар: Аьриплердинъ элементлерин язып билееклер; уьйкен эм кишкей аьриплерди айырып билееклер; аьриплерди кулланып, соьзлер, йыймалар азаяклар; тактада эм уьлгилерде коьрсетилгенше, дурыс язып билееклер; коьрсетпе материалды тийислисинше кулланып билмеге кереклер; деристе салынган борышты дурыс толтырып, окытувшыдынъ сорагына керекли явап берип билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Буьгуьн янъы аьрипти язып уьйренеекпиз.

Борыш: «Йойтылган аьрипти табынъыз!».

– Соьзлерди окынъыз эм соьзлерде кайдай аьрип «йойтылганын» айтынъыз. (Соьзлер интерактивли тактада язылган.)

сы . ыр	ты . ын	ша .
. ылан	. олдас	ма .

– Деристе кайдай аьрипти язып уьйренеекпиз, ким айтар? (**Й аьрипти.**)

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. **Й, й** аьриплерди тактада коьрсетуьв, баспалы эм язба кеплерин тенълестируьв.

2. Кишкей **й** аьрипти окытувшы тактада анълатып, язып коьрсетеди.

(Кишкей й аьрип уьш элементтен ясалады – тоьменинде ыргаклары болган эки кишкей таяктан эм йогарындагы кыска таяктан.)

Кишкей й аьриптинъ биринши эм экинши элементлери бирдей болып языладылар. Аьрипти язув уьлгилердинъ кишкей сызыгына язамыз.)

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей й аьрипти язув.

– Кишкей **й** аьриптинъ язылув йосыгына каранъыз.

– Уьлгиде коьрсетилгенше, **й** аьрипти язынъыз.

– Сыдыралардагы соьзлерди окынъыз, сонъ язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен Й аьрипти язув.

1. Уьйкен **Й** аьрипти тактада коьрсетуьв.

Уьйкен эм кишкей **Й, й** аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируьв эм ойга келуьв: аьриплер тек уьйкенлиги мен эм биринши элементлери мен баскаланадылар.

2. Окытувшы уьйкен **Й** аьрипти тактада язып коьрсетеди.

(Уьйкен Й аьрип уьш элементтен ясалады – йогарында эм тоьменинде ыргаклары болган узун таяктан, тоьменинде ыргак болган узун таяктан эм эки элементтинъ йогарындагы кыска буьгедек сызыктан.)

Аьриптинъ биринши эм экинши элементлерин язув уьлгилердинъ уьйкен сызыгынынъ ортасыннан язып баслаймыз.)

Аьрипти окувшылар авада язып уьйренедилер.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен Й аьрипти язув.

– Уьлгиде коьрсетилгенше, уьйкен **Й** аьрипти язынъыз.

– Сыдыралардагы бувынларды, соьзлерди окынъыз, сонъ язынъыз.

– 9 – 10-ншы сыдыралардагы йыймаларды окынъыз, сонъ язынъыз.

– Сонъгы сыдырадагы *йылан* деген соьзди схема бойынша айырынъыз.

– Соьзде неше бувын бар? Неше созык сес бар?

Окытувшы осал язатаган балалар ман оьз алдына ислеиди.

VII. Оьз алдына ислев.

Баспалы аьриплер мен язылган соьзлерди тактадан язба кепте коьширинъиз: йолдас, йыршы, тай.

VIII. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе кайдай аьрипти язып уьйрендинъиз?

– Уьлгидеги йийлектинъ суьвретин толтырынъыз, туьрли туьсли карандашлар ман боянъыз.

Дерис 24 – 25

И, и аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен эм кишкей **И, и** аьриплерди язып уьйретуьв; **и** аьриптинъ сесин дурыс айттырып уьйретуьв; тил байлыкларын теренлетуьв.

Болаяк тамамлар: Янъы язып уьйренилген аьриплер мен соьз байланысларды язып билееклер; **и** аьриплери болган соьзлер туьзип, язып билееклер; тактада эм язув уьлгилерде коьрсетилгенше аьриплерди язаяклар; деристе салынган борышты толтырып, оьз исине белги берип билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Буьгуьн янъы аьрипти язып уьйренеекпиз.

Эгер сораьларга дурыс явап берсенъиз, сиз буьгуьн деристе кайдай аьрип язып уьйренеегинъизди билеексиз.

– Аюв кыста кайда яшайды? (*Инде.*)

– Кийим илинетаган зат не? (*Илгиш.*)

– *Ин, илгиш* деген соьзлердинъ басында кайдай сес эситиледи? (**И сеси.**)

– Ол кайдай аьрип пен белгиленеди? (**И аьрип пен.**)

– Буьгуьн деристе кайдай аьрипти язып уьйренеекпиз? (**И аьрипти.**)

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. **И, и** аьриплерди тактада коьрсетуьв, баспалы эм язба кеплерин тенълестируьв.

2. **Й, й** эм **И, и** аьриплердинъ баспалы эм язба кеплерин тенълестируьв. Олардынъ кайдай уаслыгы эм баскалыклары бар экенин балаларга айттырув.

3. Кишкей **и** аьрипти окытувшы тактада язып коьрсетеди.

(*Кишкей и аьриптинъ язылув йосыгы кишкей й аьрикке уаслы, тек и аьрип эки элементтен ясалган.*)

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей и аьрипти язув.

– Язув уьлгилерде коьрсетилгенше, кишкей **и** аьрипти язынъыз.

– Сыдыраларда язылган бувынларды дурыс окынъыз, сонъ язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен И аьрипти язув.

1. Уьйкен **И** аьрипти тактада коьрсетуьв.

Уьйкен эм кишкей **И, и** аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируьв.

(**И, и** аьриплер тек уьйкенлиги мен эм биринши элементлери мен баскаланадылар.)

2. Уьйкен **И** аьрипти окытувшы тактада язып коьрсетеди.

(*Уьйкен И аьрип эки элементтен ясалады эм уьйкен язув сызыктынъ ортасыннан баслап, язылып басланады. И аьриптинъ биринши эм экинши элементлери уьйкен Й аьриптинъ язылув йосыгы ман уаслы.*)

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен И аьрипти язув.

– Аьрипти, уьлгиде коьрсетилгенше, язынъыз.

– Сыдыралардагы соьзлерди, бувынларды, йыймады дурыс этип окынъыз, сонъ язынъыз.

VII. Баспалы текстти коьшируьв.

1. – Тактада язылган йыймаларды тептерлеринъизге язба кепте коьширип язынъыз.

Алим – исши. Исада машина бар.

2. Тактада баспалы кепте соьзлер язылганлар.

– Соьзлерди бувынларга боьлип, окынъыз эм олардынъ ишиннен бир бувынлы соьзлерди айырып алып, язынъыз.

Тилим, бий, тил, билим, ин, ийт, илми, бир.

VIII. Тамамлав.

– Кайдай аьрипти язып уьйрендинъыз?

– И эм Й аьриплер бир-бирлериннен калай баскаланадылар?

– Деристе кайсы ис кызыклы эди?

– Графикалык суьвретти толтырынъыз. (20 б.)

Дерис 26 – 27

К, к аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен эм кишкей **К**, к аьриплерди язып уьйретуьв; к аьрип пен соьзлер язып уьйретуьв; тил байлыкларын байытув.

Болаяк тамамлар: Янъы аьрипти язып уьйренееклер; аьриплер мен бувынлар, соьзлер, йьймалар язааклар; деристе эткен ислерин тергеп билееклер; янъы материалга кызыксынув болаяк.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Тактада дурбатлар салынган: кирпи, коян, карлыгаш, карбыз, кабак.

– Дурбатлардынъ атларын айтынъыз.

– Соьзлердинъ басында кайдай сес эситиледи? (**К сеси.**)

– Буьгуьн деристе кайдай аьрипти язып уьйренеекпиз? (**К аьрипти.**)

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Уьйкен эм кишкей **К**, к аьриплерди тактада коьрсетуьв, баспалы эм язба кеплерин тенълестируьв.

2. Кишкей к аьрипти окытувшы тактада язып коьрсетеди. Аьриптинъ аьр элементи калай язылувын анълатады.

(Кишкей к аьрип язув уьлгидинъ кишкей сызыгына язылады. Ол кишкей таяктан эм тоьменинде, йогарында ыргаклары болган кыска таяклардан ясалады.)

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей к аьрипти язув.

– Язув уьлгидеги пунктирли аьриплерди язып толтырынъыз.

– 4 – 5-нши сыдыралардагы бувынларды окынъыз, сонъ язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен К аьрипти язув.

1. Уьйкен **К** аьрипти тактада коьрсетуьв.

Уьйкен эм кишкей **К**, к аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируьв. Олардынъ язылууда кайдай уасалыгы эм баскалыклары бар экенин балаларга анълатув.

(К, к аьриплер уьйкенлиги мен эм биринши элементлери мен баскаланадылар.)

2. Уьйкен **К** аьрипти окытувшы тактада язып коьрсетеди.

(Уьйкен К аьрип уьлгидеги уьйкен сызыктынъ ортасыннан баслап, язылып басланады.)

Экинши элементи (йогарында эм тоьменинде ыргаклары болган кыска таяк) язув уьлгидинъ кишкей сызыгына язылады.)

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен К аьрипти язув.

– Уьйкен **К** аьрипти, уьлгиде коьрсетилгенше, бас деп пунктирли элементлерин, сонъ аьрипти язынъыз.

– Сыдыралардагы соьзлерди, йьймаларды окынъыз, сонъ язынъыз.

Окытувшы осал язатаган балаларга ярдам этеди. Язууда дурыс олтырувларына эс этеди.

VII. Оьз алдына ислев.

1. Тактада язба аьриплер мен соьзлер язылганлар. Окувшы тактада точкалардынъ орнына к аьрипти язады.

<i>ба . а</i>	<i>балы .</i>	<i>. аныш</i>	<i>ба . ша</i>
<i>. урт</i>	<i>ар . ан</i>	<i>а . ша</i>	<i>. олаш</i>

2. Тактада, буйларга боьлинип, соьзлер язылганлар. Окувшылар соьзлерди окыйдылар эм тек к аьрип болган буйларды, айырып алып, тептерлерине язадылар.

Кой – шы, тол – кын, та – йым – шак, шы – бык, бай – рак, ки – йим, ка – мыс, ма – мык, кар – даш.

3. Окутувшы балаларга ятлав окыйды. Окувшылар ятлавда к сеси неше кере эситилсе, тептерлерине сол шаклы к аьрип язадылар (*9 аьрип.*)

Кирпи, кирпичи, кирпичей.

Кирпи-тоны уьрпекей.

Кол созганда – терейди

Токсан тогыз тегенек.

VIII. Баспалы текстти коьшируув.

– Тактада язылган баспалы текстти язба кепте коьширип язынъыз.

Касым биринши класста окыйды. Ол – акыллы бала.

IX. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьрипти язып уьйрендинъиз?

– К аьрип болган соьзлер ойлап айтынъыз.

– Графикалык суьвретти толтырынъыз.(21 б.)

Дерис 28

З, з аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Окувшыларды З, з аьриплерди язып уьйретуув; уьйренилген аьриплер мен буйлар, соьзлер яздырув; тил байлыкларын оьстируув; таза язув сулышларын бегитуув.

Бола як тамамылар: З, з аьриплердинъ баспалы эм язба кеплерин айырып билееклер; уьйкен эм кишкей аьриплерди язып билееклер; з аьрип пен соьзлер туьзе-еклер; язув ислерди толтырувда дурыс олтырув, тептерлерин кереклисинше столга салув йорыкларын сакляяклар; салынган соравларга дурыс явап берип, толтырган исине белги берип билееклер.

I. Аьзирленуув заман.

– Окув деристе сиз З аьрип пен эм онынъ сеси мен таныскансыз. Буьгуьн сол аьрипти язып уьйренеекпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Уьйкен эм кишкей З, з аьриплерди тактада коьрсетуув, олардынъ баспалы эм язба кеплерин тенълестируув.

2. Кишкей з аьрипти окутувшы тактада язып коьрсетеди, аьр элементтинъ калай язылып басланувын анълатады. (*Кишкей з аьрип эки элементтен ясалады. Биринши элементти (кишкей ьргаклы таякты) кишкей сызыкка язып баслаймыз.*

Экинши элемент – илгек. Оны тоьменге, уьйкен сызыктынъ ортасына дейим еткерип, йогарга бурып, илгек этемиз.)

Кишкей з аьрипти балалар авада язып уьйренедилер.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей з аьрипти язув.

– Язув уьлгидеги з аьриптинъ язылув йосыгына каранъыз.

– Сыдырадагы пунктирли аьриплерди, сонъ аьрипти язынъыз.

– Уьлгиде коьрсетилгенше, буйларды, соьзлерди язынъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен З аьрипти язув.

1. Уьйкен З аьрипти тактада коьрсетуув.

Уьйкен эм кишкей З, з аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируув. Олардынъ язылувда кайдай баскалыклары эм усаслыгы бар экенин балаларга анълатув эм ойга келуув: З, з аьриплер бир-бирлериннен уьйкенлиги мен эм экинши элементлери мен баскаланадылар.

2. Уьйкен З аьрипти окутувшы тактады язып коьрсетеди.

(Уьйкен З аьрип эки элементтен ясалады – эки толмаган тоьгерек сызыктан. Йогарындагы тоьгеректи уьлгидеги уьйкен сызыктынъ ортасыннан язып баслаймыз. Экинши элементти кишкей сызыкка язамыз.)

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен З аьрипти язув.

- Уьлгидеги сыдыраларга уьйкен З аьрипти язынъыз.
- Соьзлерди, йьймаларды окынъыз, сонъ язынъыз.
- *Заман* деген соьзди схема бойынша айырынъыз.
- Соьзде неше бувын бар? Аьр бувындагы созык сеслерди айтынъыз.

VII. Баспалы текстти коьшируув.

- Тактада язылган йьймаларды язба кепте коьширип язынъыз, з аьрип болган бувынлардынъ астын сызынъыз. Бизим Залина – кобызшы. Азбарда кораз кышкырады.

- *Залина* деген соьз уьйкен аьрип пен неге язылган?

VIII. Тамамлав.

- Буьгуьнги деристе не затка уьйрендинъыз?
- Деристе кайдай борыш кыйынлы эди?

Дерис 29

Е, е аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Е, е аьриплерди язып уьйретуув; янъы аьриплердинъ язылув йосыкларын эслеринде калдырувга амал беруув; аьдемлердинъ атларында, йьймадынъ басында уьйкен аьрип язылувын эске салув; тил байлыкларын обстируув.

Бола як тамамлар: Е аьрип эки сестен ясалувын билееклер; уьйкен эм кишкей аьрипти айырып билееклер; язганда дурыс олтырув йорыкларын саклаяклар; таза язувдынъ нормаларын саклап билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуув заман.

- Е аьрип пен сиз окув деристе таныскансыз.
- Е аьрип болган кайдай соьзлер билесиз? Айтынъыз. (*Ел, емис, эти, ер.*)
- Буьгуьнги деристе уьйкен эм кишкей Е, е аьриплерди язып уьйренеекпиз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Тактада Е, е аьриплерди коьрсетуув, уьйкен эм кишкей аьриплердинъ язба эм баспалы кеплерин тенълестируув.
2. Кишкей е аьрипти окытувшы тактада язып коьрсетеди.

(Кишкей е аьрипти уьлгидеги кишкей сызыктынъ ортасыннан язып баслаймыз эм, калемди сол якка бурып, кишкей, толмаган тоьгерек сызык ясаймыз.)

Балалар окытувшыдынъ коьрсетуви мен аьрипти авада язып уьйренедилер.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей е аьрипти язув.

Кишкей е аьриптинъ язылувына эс этинъыз. Пунктир мен коьрсетилген аьриплерди, сыдырады толтырып, язынъыз.

- 3 – 4-нши сыдыралардагы соьзлерди язынъыз.
- Язганынъызды уьлги мен тенълестиринъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

Ел эседи, ел эседи,
Тереклерди тербетеди.
(Колларын коьтерип, тербетиледилер.)
Тавга барды, тавдан туьсти,
Увылдады, ювырды,
Увылдады, ювырды.
Кезип шыкты орманды.
(Ары-бери юредилер, ювырадылар.)

V. Уьйкен Е аьрипти язув.

1. Уьйкен Е аьрипти тактада коьрсетуув.
Е, е аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируув, олардынъ язылувда баскалыкларын белгилев.
2. Уьйкен Е аьриптинъ аьр элементин окытувшы тактада анълатып, язып коьрсетеди.
(Уьйкен Е аьрип эки элементтен ясалады. Аьриптинъ биринши элементин уьлгидеги уьйкен сызыктынъ ортасыннан язып баслаймыз эм, калемди сол якка бурып, толмаган тоьгерек сызык язамыз.)

Экинши элементти де тап йогарда айтылгандай этип толтырамыз, тек ол элемент уьлгидеги кишкей сызыкка язылады.)

Балалар аьрипти авада язып коьрсетедилер.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен Е аьрипти язув.

– Язув уьлгидеги уьйкен Е аьрипти язынъыз.

– Сыдыралардагы союзлерди, йьймаларды язынъыз.

– *Елемик* деген союзден, коьрсетилген санлардынъ яр-
дамы ман, янъы союз туьзип язынъыз.

– *Елемик* деген союзде неше сес эм аьрип бар? Союз-
динъ янына язып коьрсетинъыз.

VII. Оьз алдына ислев.

1. – Магнитли тактага салынган баспалы эм язба аьрип-
лерге каранъыз: **Е, Е, е, е.**

– Аьриплерди, язылув кеплерине коьре, косакларын
тавып, тактада орынластырынъыз.

2. – Тактада язылган союзлерге туьсирилип калды-
рылган аьриплерди язынъыз.

. *ралма* . *мис* . *лке* *и . р*

VIII. Тамамлав.

– Деристе кайдай аьрипти язып уьйрендинъыз?

– Ол кайдай сести билдиреди? Созык яде тарык?

Дерис 30

Г, г аьриплерди язув.

Деристинъ мырады: Уьйкен эм кишкей **Г, г**
аьриплерди язып уьйретуьв; янъы аьрип пен союзлер,
йьймалар язып уьйретуьв; тил байлыklarын оьстируьв;
таза язувга уьйретуьв.

Бо л а я к т а м а м л а р : Уьйренилген аьриптинъ бас-
палы эм язба кеплерин айырып билееклер; аьриплердинъ
кишкейин, уьйкенин язып, олар ман бувынлар, союзлер
язаяклар; язув уьлгилерден эм тактадан дурыс коьширип
билееклер; туьрли борышлары болган язув коьнигуьвлер-
ди толтыраяклар; оьз ислерине эм баскалардынъ эткен ис-
лерине белги берип билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

*Тактада баспалы кепте, бувынларга боьлинип, соьз-
лер язылганлар:* шал – гы, бел – ги, се – гиз, то – гыз,
тор – гай, каз – гыр.

– Союзлерди бувынлап оқынъыз. Союзлердинъ экинши
бувынлары кайдай аьрип пен басланып язылганлар?
(*Г аьрип пен.*)

– Сиз **г** аьрип болган тагы да кайдай союзлер билесиз?
Айтынъыз.

– Буьгуьн деристе кайдай аьрипти язып уьйренеекпиз?
Ким айтар? (*Г аьрипти язып уьйренеекпиз.*)

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. **Г, г** аьриплердинъ язба эм баспалы кеплерин такта-
да коьрсетуьв, оларды тенълестируьв.

2. Оқытувшы тактада кишкей **г** аьрипти, калемди уьз-
бей язып коьрсетеди.

(*Кишкей г аьрипти уьлгидеги кишкей сызыкка яза-
мыз. Аьрип йогарында эм тоьменинде ьргаклары болган
кишкей таяктан ясалады.*)

Оқытувшыдынъ коьрсетуьви мен балалар **г** аьрипти
авада язадылар.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей г аьрипти язув.

– Язув уьлгиде берилгендей этип, бас деп пунктир мен
коьрсетилгенди, сонъ аьрипти язынъыз.

– 3 – 6-ншы сыдыралардагы бувынларды, союзлерди
оқынъыз, сонъ язынъыз.

– Кайдай аьрип язганынъызды айтынъыз.

(Оқытувшы осал язатаган балаларга ярдам этеди.)

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен Г аьрипти язув.

1. Уьйкен **Г** аьрипти тактада коьрсетуьв.

Уьйкен эм кишкей **Г, г** аьриплердинъ язба кеплерин
тенълестируьв, язылувда олардынъ кайдай баскалыкла-
ры бар экенин белгилев эм ойга келуьв: **Г, г** аьриплердинъ
баспалы кеплери бирдей, ама олардынъ язба кеплери бас-
каланады. Уьйкен **Г** аьрип эки элементтен ясалады.

2. Уйкен Г ариптинъ аьр элементин оқытувшы анълатып, тактада язып коьрсетеди.

(Уйкен Г арип эки элементтен ясалады. Ариптинъ биринши элементин (ушында бурылувы болган уйкен таякты) язув уьлгидеги уйкен сызыктынъ ортасыннан язып баслаймыз.)

Йогарындагы экинши элементти солдан онъга сызып язамыз.)

Оқытувшыдынъ коьрсетуьви мен балалар Г арипти авада язадылар.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уйкен Г арипти язув.

– Язув уьлгилерде уйкен Г арипти, сыдырады толтырып, язынъыз.

– Сыдыралардагы соьзлерди, йыймаларды оқынъыз, сонъ язынъыз.

– Аьдемлердинъ тукымын, атын билдиретаган соьзлерди айтынъыз. *(Гагарин, Тоган, Айсе.)* Ол соьзлерди кайдай арип пен язбага керек? Не уьшин?

VII. Уйкен Г ариптинъ язылувын бегитуьв.

1. Тактада язба кепте **Г** эм **Р** арипpler эм *Райме, Галим* деген соьзлер язылганлар.

– **Г** эм **Р** арипplerдинъ язба кеплерин тенълестиринъиз. Олар бир-бирлериннен не мен баскаланувын эм уасалыгын айтынъыз.

– *Райме, Галим* деген аьдемлердинъ атларын тактадан коьширип язынъыз.

2. – Тактадагы йыймаларды оқынъыз эм коьширип язынъыз.

Гамзат ийги йырлайды. Рамазан ногой газетады окыйды.

– Аьр йыймадынъ сонъына кайдай токтав белги салдынъыз?

VIII. Тамамлав.

– Деристе кайдай арипти язып уьйрендинъиз?

– Сизге деристе кайсы борыш ярады?

Дерис 31

Э, э арипplerди язув

Деристинъ мырады: Уйкен эм кишкей Э, э арипplerди язып уьйретуьв эм оларды баска арипpler мен кайтип бириктирмеге керегин анълатув; тил байлыкларын оьстируьвге эм теренлетуьвге амал беруьв.

Болаяк тамамлар: Янъы уьйренилген арипти язып уьйренееклер; уйкен эм кишкей арипplerди айырып билееклер; соьздинъ маьнесине таянып, баспалы кепте язылган соьзлерди, йыймаларды коьширип билееклер; язув уьлгилерде эм тактада коьрсетилгендей этип, арипти дурыс язып уьйренееклер; деристе салынган окув мырад-ка коьре, борышты толтыраяклар; диалогта катнасып, оьз ойлары ман боьлискенде грамматикалык йорыкларды саклап билееклер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Буьгуьн деристе уйкен эм кишкей Э, э арипplerди язып уьйренеекпиз. Арипpler мен соьзлер, йыймалар туьзип язаякпыз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Э, э арипplerдинъ баспалы эм язба кеплери мен таныстырув, оларды тенълестируьв.

2. Оқытувшы тактада кишкей э ариптинъ язылув йосыгын коьрсетеди.

(Кишкей э арип эки элементтен ясалады. Биринши элемент – онъ якка бурылган ярти тоьгерек сызык. Экиншиси – коьлденен кыска таяк.)

Кишкей э арипти уьлгидеги кишкей сызыкка язып баслаймыз.)

Балалар э арипти бас деп авада, сонъ язув уьлгилерде язадылар.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей э арипти язув.

– Язув уьлгиде бас деп пунктир мен коьрсетилген кишкей э арипти, сонъ арипти, сыдыраларды толтырып, язынъыз.

– 4 – 5-нши сыдыралардагы союзлерди окынъыз, сонъ язынъыз.

– Язганынъызды уьлгидеги мен тенълестиринъыз.

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен Э аьрипти язув.

1. Уьйкен Э аьрипти тактада коьрсетуьв.

Уьйкен эм кишкей Э, э аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируьв, язылувда аьриплердинъ баскалыкларын белгилев. (*Уьйкен Э аьрип кишкей э аьриптен тек уьйкенлиги мен баскаланады.*)

2. Уьйкен Э аьрипти окытувшы тактада язып коьрсетеди.

(*Уьйкен Э аьриптинъ язылув йосыгы кишкей э аьриптинъ язылувы ман усаслы, тек уьйкен Э аьрип уьлгидеги уьйкен сызыктынъ ортасыннан баслап язылып басланады.*)

3. Окытувшы э эм Э аьриплерди баска аьриплер мен кайтип бириктирмеге керегин анълатады: бас деп аьрип язылады, сонъ тоьменинде сызык этиледи.

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен Э аьрипти язув.

– Язув уьлгидеги пунктирли уьйкен Э аьрипти язынъыз.

– Уьлгидеги союзлерди, йыймаларды окынъыз, сонъ язынъыз.

– Элекен деген соьзден, санлардынъ ярдамы ман, баска соьз туьзип, язынъыз.

– Янъы соьзди схема ман тенълестиринъыз. Соьзде неше сес эм неше аьрип бар? (*Елке – 4 аьрип, 5 сес.*)

VII. Оьз алдына ислев.

Тактада баспалы аьриплер мен соьзлер язылган: эшек, эшки, эмен, Эмина, эки.

– Баспалы кепте язылган соьзлерди язба кепте коьширип язынъыз.

– Эмина деген соьз уьйкен аьрип пен неге язылган?

VIII. Тамамлав.

– Кайдай аьрипти язып уьйрендинъыз?

– Уьйкен эм кишкей Э, э аьриплер не мен баскаланадылар?

– Уьйкен аьрип кашан язылады?

– Классынъызда Э аьрип пен басланатаган йолдасларынъыздынъ атларын айтынъыз.

Дерис 32 – 33

Аь, аь аьриплерди язув

Деристинъ мырады: Уьйкен эм кишкей **Аь, аь** аьриплерди язып уьйретуьв; **аь** аьрип эки белгиден туьзилсе де, ол бир аьрипти эм бир сести билдиретаганын анълатув; тил байлыкларын оьстируьв.

Болаяк тамамлар: **Аь, аь** аьриплерди язып уьйренеелер; баспалы эм язба кепте язылган аьриплерди айырып, сесин дурыс айтып билеелер; уьйренилген аьриплер мен соьзлер, йыймалар язаяклар; **А, а** эм **Аь, аь** аьриплерди сеслери ягыннан тенълестирип, язылувда баскалыкларын айырып билеелер; язув ислерди толтырувда оьз ислерине белги берип билмеге тийислилер.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Элиппеден биз эндиги

А ман **Аь**-ди карайык.

Каты **А**-га юмсак белги

Ялгап, соьзлер ясайык.

– Ятлавда кайдай аьрип акында айтылады? (*Аь аьрип акында.*)

– Сиз окув деристе ол аьрип пен эм онынъ сеси мен таныскансыз. Буьгуьн уьйкен эм кишкей **Аь, аь** аьриплерди язып уьйренеелер.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. **Аь, аь** аьриплердинъ язба эм баспалы кеплерин тактада коьрсетуьв, оларды тенълестируьв.

2. Окытувшы кишкей **аь** аьрипти тактада язып коьрсетеди, аь элементтинъ язылув йосыгын анълатады.

(Кишкей **аь** аьрип уьш элементтен ясалады. Язув уьлгидеги кишкей сызыкка **а** аьрипти, калемди уьзбей, язамыз, сонъ янына, ушында бурылувы болган, кишкей таякты бириктирип язамыз.)

Балалар **аь** аьрипти авада язып уьйренедилер.

III. Язув уьлгилерде ислев. Кишкей **аь** аьрипти язув.

– Язув уьлгидеги пунктир мен коьрсетилген кишкей **аь** аьрипти, сыдыраларды толтырып, язынъыз.

– 3 – 4-нши сыдыралардагы соьзлерди дурыс этип окынъыз, сонъ язынъыз.

– Язганынъызды уьлгидеги мен тенълестиринъыз. Осал язылган аьриплерди яде соьзлерди кайтарадан уьлгидеги бос сыдыраларга язып уьйренинъиз.

(Окытувшы осал язатаган балаларга ярдам этеди.)

IV. Тыншаюв такыйка.

V. Уьйкен **Аь** аьрипти язув.

1. Уьйкен **Аь** аьрипти тактада коьрсетуьв.

Уьйкен эм кишкей **Аь, аь** аьриплердинъ язба кеплерин тенълестируьв, язылууда аьриплердинъ баскалыкларын эм усаслыгын белгилев. (Бу аьриплердинъ тек сонъгы элементлери усаслы (ь)).

2. Уьйкен **Аь** аьрипти окытувшы тактада язып коьрсетеди, аьр элементининъ язылув йосыкларын балаларга анълатады.

(Уьйкен **Аь** аьрип доьрт элементтен ясалады. Биринши эм экинши элементлерди уьлгидеги уьйкен сызыктынъ ортасыннан язып баслаймыз.

Уьшинши элемент – ол эки узын таяктынъ ортасындагы кыска коьлденен таяк.

Доьртинши элементти (ь) уьлгидеги кишкей сызыкка, уьйкен **А** белгиге бириктирип, язамыз.)

VI. Язув уьлгилерде ислев. Уьйкен **Аь** аьрипти язув.

– Язув уьлгидеги пунктирли уьйкен **Аь** аьрипти язынъыз.

– Сыдыралардагы соьзлерди, йыймаларды окынъыз, сонъ язынъыз.

– *Ал – аьл, кар – каьр* деген соьзлерди дурыс этип окынъыз, **а, аь** аьриплердинъ сеслерин тенълестиринъиз.

VII. **Аь, аь** аьриптинъ язылувын бегитуьв.

1. Тактада дурбатлар салынганлар: *шаьбден, саьат, аьлбели, саьбий*.

– Дурбатлардынъ атларын айтынъыз эм олардынъ тоьмениндеги коьзенецлерге, керекли ерге, **аь** аьрипти язынъыз.

ш		б	д	е	н	с		а	т
---	--	---	---	---	---	---	--	---	---

	л	б	е	л	и	с		б	и	й
--	---	---	---	---	---	---	--	---	---	---

2 – Язув уьлгидеги янъылтпады окынъыз. (26 б.)

Ал, бебем, аьлбели,

Аьлбелиди ал, бебем.

– Янъылтпады, язба кепте, уьлгидеги бос сыдыраларга коьширип язынъыз.

3. Окытувшы ятлав окыйды.

Аьруьв аьдем экти терек – аьлбели,

Аьр яз сайын таьтли емис берсин деп.

– Ятлавда **аь** сеси неше кере эситиледи? Айтынъыз.

Тептерлеринъизге сол шаклы **аь** аьрип язынъыз.

(5 аьрип.)

VIII. Тамамлав.

– Буьгуьн кайдай аьрипти язып уьйрендинъиз?

– Ол кайдай сести билдиреди? Созык яде тартык?

– Деристе не зат кызыклы эди?

Дерис 34

Уьйренилгенди кайтарув, бегитуьв

Деристинъ мырады: Язып уьйренилген аьриплер акында кайтарув; аьриплердинъ язылув йорыкларын бегитуьв; тил байлыкларын оьстируьв; ана тилин суьюв сезимлерин тувдырув.

Бо л а я к т а м а м л а р : Уьйренилген аьриплердинъ язылув йосыкларын, олардынъ баспалы кеплерин язба кепте кулланып билееклер; язып уьйренилген аьриплерди

бир-бирлери мен дурыс бириктирип, олар ман соьзлер, йыймалар туьзип болаяклар; бувынлардан соьзлер туьзип, уьлгиде яде тактада коьрсетилгеннен дурыс коьширип уьйренееклер; язганда дурыс олтырув, калемди дурыс ыслав йорыкларын эслеринде саклаяклар; оьз алдына ислеп, деристе салынган борышты толтырып билееклер.

Деристинь юриси

I. Аьзирленуьв заман.

– Буьгуьн деристе соьзлер, йыймалар язаякпыз. Ондай ислерди толтырмага бизге уьйренилген аьриплер ярдам этееклер.

II. Деристинь темасы бойынша ислев.

1. Язув уьлгилерде ислев. Уьйренилгенди бегитуьв.

Тактада уьйренилген баьри созык сесли аьриплер язба кепте язылганлар: *А, О, Ы, Э, Аь, И, Е, а, о, ы, э, аь, и, е.*

– Язув уьлгидеги бос сыдыраларга тактада коьрсетилген созык аьриплерди косаклап, (уьйкенин эм кишкейин) коьширип язынъыз.

– Бу аьриплер кайдай сеслерди билдиредилер? Созык яде тартык? (*Созык сеслерди.*)

2. Дурбатлы диктант.

Окытувшы предметли дурбатлар коьрсетеди: *балык, шыбын, тай, каз, шар.*

– Дурбатлардынъ атларын айтынъыз эм аьр соьздеги сонъгы аьрипти тептерлеринъизге язынъыз. (*к, н, й, з, р*)

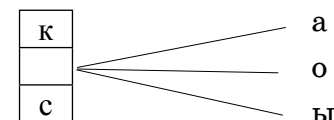
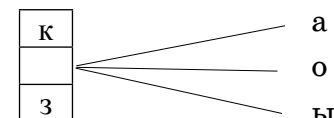
– Сиз бу аьриплер акында не зат айтпага болаяксыз? Олар кайдай сести билдиредилер? (*Тартык сести.*)

3. Ойын «Соьзди табайык».

Тактада схема язылган.

– Бос коьзенееклерге керекли созык аьриплерди салып, соьзлер ясанъыз. Туьзилген соьзлерди тептерлеринъизге язынъыз.

(*Тактада бир бала соьзлерди язады, калганлары тептерлеринде ислейдилер.*)

III. Тыншаюв такыйка.

(Бармакларды тыншайтув ойыны.)

Ушты, ушты, куслар ушты,
Ушып канат кактылар.
Ерге келип кондылар,
Тагы йогар уштылар.

(*Коллардынъ аяларын бир-бирине кысып ыслайдылар эм бармакларды киртлестиредилер. Ятлавдынъ соьзлерине коьре, бармакларды бир неше кере коьтередилер эм туьсиредилер.*)

IV. Язув уьлгилерде ислевди бардырув.

1. – Тактада язылган соьзлерди окынъыз эм, соьзлерден биринши аьрипти шыгарып, янъы соьзлер ясанъыз.

– Ясалган янъы соьзлерди язув уьлгидеги бос сыдыраларга язынъыз:

Тай, шана, атай, мойын, бас.

2. Оьз алдына ислев.

– Тактада язылган соьзлерди окынъыз эм тептерлеринъизге бас деп айванлардынъ атларын, сонъ куслардынъ атларын коьширип язынъыз.

Эшек, кораз, каз, сыйыр, эшки, кой, карга, карлыгаш.

3. Баспалы текстти коьшируьв.

– Тактада язылган баспалы текстти язба кепте коьширип язынъыз.

Кишкей шокырак агады. Кырда аьлемет шешекейлер бар.

V. Тамамлав.

– Буьгуьн кайдай ислер толтырдынъыз?

– Кайсы ис кызыклы эди?

Э с э т и н ь и з .

35 – 58-нши дерислерди йогарда коьрсетилген кепте озгармага болаяк.

Дерис 59

Бувын

Деристинъ мы рады: Созык сеслер акында кайтарып, олардынъ бувын ясауда туткан маьнесин билгенлерин теренлетуув, бегитуув; соьз байлыкларын оьстируув.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуув заман.

Тептерди туьз саламыз,
Калемди туьз ыслаймыз.
Аьриплерди таныймыз,
Олардан соьз ясаймыз.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Таза язув такыйкасы.
2. Окувшылардынъ язувга аьзирликлерин тергев.
3. Соьзлик диктант.

Баьтир, балык деген соьзлерди яздырув.

4. Берилген соьзлерден йыймалар туьзуув: (авызлама)
Ойнайдылар, бавда балалар. Кой, кырда, койшы, багады.

.

Туьзилген схема кайсы йыймага келисуувин белгилев.

5. Созыклардынъ бувын ясауда маьнесин тергев.

Окувшылар соьзлерди бувынларга боьлип окыйдылар, онда неше бувын, неше соьз барын айтадылар.

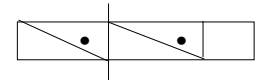
Куьн, аьдем, баьний, кийим, туькен, оьлен, сыйыр, оьтпек, саьли.

Соьзлерди коьширип язув, соьзлардынъ астын бирер сызык пан сызув.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Ойын «Шашылган бувынлар».

Аьрипли коьрсетпеге карыстырылып салынган бувындардан соьзлер туьзуув: *зы, ко; бе, аьл, ли; ма, ал; раз, ко.*
Туьзилген схема кайсы соьздики экенин белгилев:

 – (созыклар кызыл туьс пен боялады)

V. Ятган язув.

Окув дерисинде ятлап уьйренилген «Биз тилеймиз» деген ятлавдынъ эки сыдырасы тактага язылган. Балалар оны, аьр соьздинъ калай язылувына эс берип, окыйдылар. Сонъ текст ябылады, эм окувшылар оьзлери язадылар. (Осал язатаган балаларга окытувшы ярдам этеди). Сонъ текст ашылады, эм окувшылар язганларын тактадагы ман тергейдилер.

VI. Оьз алдына ислев.

1. Соьзлердинъ экинши бувынларыннан янъы соьзлер туьзип язынъыз:

Балта – таба, хабар – бармак, кабак – бакша, каншы – шырак, бака – касык.

2. Тактада язылган соьзлерден бас деп бир бувынлы, сонъ эки бувынлы соьзлерди айырып алып, язынъыз:

Байрак, сув, балык, мал, кыз, кораз.

VII. Тамамлав.

Деристе кайдай ис толтырдынъыз?

– Кайсы борыш кызыклы эди?

Дерис 60

Созык сеслер акында кайтарув; а, аь аьриплерди дурыс язып уьйренуувге эскертпе диктант

Деристинъ мы рады: Таблица ман соьз сеслерди кайтарув, аь сести дурыс айтып, оны дурыс язып уьйретуув; соьз байлыкларын оьстируув.

Дериске керек затлар: Созыклар ман плакат, тактага язылган йыймалар (аьр йыйма баска кагыт пан ябылган). Уьлги кепте текст:

Бизим аьел уьйкен. Аьелде эти аьдем бар. Бизде бес бала. Меним аьем бек танъ.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Таза язув такыйкасы.

2. Деристинъ мырадын анълатув.

– Биз буьгуьн сиз уьйренген созык аьриплерди дурыс айтып, **а**, **аь** аьриплерди, олар ман соьзлерди дурыс язып уьйренеекпиз.

3. Окутувшы созыклар болган плакатты иледи, онда созыклар булай орынласканлар:

а,	о,	у,	ы,
аь,	оь,	уь,	и, э

Окувшылардынъ бири йогары сыдырадагы созыкларды, баскасы тоьмендегилерди окыйды эм олардынъ кайдай экенин айтадылар. (*Каты созыклар, юмсак созыклар*).

– Созыклар акында не зат билесиз? (*Соьздеги созыклардынъ баьриси де яде каты, яде юмсак болады*).

4. Эскертпе диктанттынъ (карав кеби) йорыгын анълатув.

– Тактада кишкей хабар язылган. Ол соьле ябык. Биз аьр йыймады оьз алдына айыраякпыз. Аьр бир соьздинъ кайтип язылаягын сиз айтаяксыз. Айырып болган сонъ, мен оны ябаякпан. Сиз оны меним айтувым ман диктант этип язарсыз. Аьр бир соьзди бувынга боьлип айтарсыз эм язарсыз. Оннан сонъ мен йыймады тагы ашарман, эм сиз язганынъызды тенълестирип карарсыз. Янъылыс бар болса, кол коьтерерсиз.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Текст уьстинде ислев.

1. Биринши йыймады окув, айырув, язув.

Окутувшы биринши йыймады ашады. Бир окувшы оны окыйды: – *Бизим аьел уьйкен*.

Оны айырган окувшы айтады:

– Бу йыймада уьш соьз. Биринши соьзи *би-зим*, оны уьйкен аьрип пен язбага керек; биринши бувыннынъ аьриплери – **б** – тартык, **и** – созык, юмсак.

Экинши соьз – *аьел*, онда эки бувын – бириншиси **аь** – ол созык, бувын ясайды, оьзи юмсак, экинши бувын – *ел* – эки аьрип: **е**, **л**.

Уьшинши соьз – *уьйкен*. Онда эки бувын бар: *уьй-кен*. Биринши бувында эки аьрип, уьш белги, **уь** аьрип – юмсак, ол эки белги мен язылады, экиншиде уьш аьрип: **к**, **н** – тартыклар, **е** – созык.

Йыймадынъ ызына точка салынады.

Окувшылар, сеслерди ашык этип айтып, биринши йыймады баьриси бирге окыйдылар. Окутувшы йыймады ябады эм оьзи айтып яздырады. Окувшылар, бувынларга боьлип айтып, соьзлерди язадылар. Окутувшы йыймады ашады. Окувшылар оьзлерининъ язганларын тактадагы ман тенълестирип тергейдилер, янъылыс тапсалар, окутувшыга айтадылар (тактадагы ман тергегенде окутувшы анълатады: аьриплер мен тергемей, соьзди савлай тактадан окып, сонъ тептерден окумага керек.)

Баска йыймалар уьстинде де ис солай озгарылады.

2. Язылган текстти окув. Йыймаларды окып болган сонъ окутувшы сорайды:

– Кайсы соьзлерде: **а**, **аь** аьриплер язгансыз? (*аьел, аьдем, бала, танъ, аьем*).

– **Аь** кайсы бувында язылган? (*Биринши*).

– Балалар, **аь** аьрип тек биринши бувында язылады.

V. Тамамлав.

– Буьгуьнги деристе биз кайдай ис озгардык?

– Кайсы аьриплердинъ дурыс язылувын кайтардык?

– **Аь** аьрип кайсы бувынларда язылады?

Дерис 61

Тувдыртпа ис (ы, и аьриплерди дурыс язып уьйренуьв)

Деристинъ мырады: Йыйма туьзуьв сулыпларын обстируьв, каты эм юмсак созыкларды кайтаралав, **ы** эм **и** созыкларды айырып уьйренуьв.

Дериске керек затлар: Язувга керек затлар, созыклардынъ таблицасы, тактада мундай соьзлер язылган:

бал. к	бавда	юзед.
юлд. з	кырда	янад.
ем. с	коькте	п. скен
п. шен	сувда	шал. нады

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Таза язув такыйкасы.
2. Окувшылардынъ язувга аьзирликлерин тергев.
2. Деристинъ мырадын анълатув.

– Бу деристе биз берилген соьзлерден йыймалар туьзекпиз, **ы** эм **и** аьриплерди язып уьйренеекпиз. Бас деп созыкларды кайтарайык (таблица ман созыклар кайтараланады).

4. Йыймалар туьзуьв, оларды язув.

– Биринши баганадагы соьзлерди окыйык. (**ы** яде **и** аьрипти салып окувшылар соьзлерди окыйдылар. Неге **ы** яде **и** язбага керегин де анълатадылар – каты этип айтамыз, юмсак эситиледи, созыклар ман тергеймиз.

– Экинши эм уьшинши баганадагы соьзлерди окыйык. (Окытувшыдынъ коьрсетуьви мен окувшылар кезуьв мен соьзлерди окыйдылар). Сол яктагы баганада язылган соьзлерге онъ яктагылардан келискени мен айтып йыйма туьзеексиз.

– Биринши соьзге (*балык*) кайсысы келиседи? Окувшылар *сувда, юзеди* деген соьзлерди косып, йыйма туьзип, айтадылар: *Балык сувда юзеди*. Бир окувшы соьзлерди бувынларга боьлип окыйды, эм балалар язадылар.

Язып болган сонъ, бир окувшы окыйды эм кайтип язганын айтады. Балалар тынълайдылар, оьзлериндикин тергейдилер, баскалыгы бар болса, айтадылар.

Экинши соьз бен де ис соьйтип бирге озгарылады. (*Юлдыз коькте янады*.)

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Оьз алдына ислев.

Язып баслаяктынъ алдында аьруьв окыйтаган бир окувшы шыгып, соьзлерден уьшинши йыйма туьзеди, сонъгы йыймады баска бала айырады, сонъ окувшылар оьз алдыларына ислеидилер.

Язып болган сонъ, баьри де йыймалар окылады: *Балык сувда юзеди. Юлдыз коькте янады. Емис бавда пискен. Пишен кырда шалынады*.

V. Тамамлав.

Мине дерис кутылды,
Баьримиз де иследик.
Эринмедик, шалыстык,
Коьп затларга уьйрендик.

– Деристе кайдай ис толтырдынъыз?

– **Ы, и** сеслер кайдай? Тартык яде созык?

Дерис 62

Соьзлерге карсы маьнели соьзлерди язув. Баспалы эм язба текстлерди коьшируьв

Деристинъ мырады: Баспалы эм язба аьриплерди айырув; коьширип язувда дурыс язба йосыгын саклап уьйретуьв; соьзлердинъ маьнесин анълап, оларга карсы маьнеди билдиретаган соьзлерди тавып уьйретуьв; тил байлыкларын обстируьв; таза язув сулыпларын обстируьв.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

Окып, язып билемен,
Деп оьктемли боламан.
Эриккендей эндиги
Йок заман деп айтаман.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Таза язув такыйкасы.

2. Деристинъ мырадын анълатув.

– Биз буьгуьн бир неше соьзлерге карсы маьнеси болган соьзлер тавып, оларды язаякпыз.

Баспалы эм язба текстлерди коьширип, дурыс язып уьйренеекпиз.

3. Язув уьлгилердинъ 50-нши бетиндеги соьзлерге карсы маьнеди билдиретаган соьзлерди язув:

Кишкей – уьйкен
Исси – сувык
Бийик – маштак
Узын – кыска
Аьруьв – яман

III. Тыншаюв такыйка.

Биз яздык, биз яздык,
Колларымыз арыды.
(Колларды алдыга созып,
бармакларды юмып ашадылар.)
Оларды биз яярмыз,
Оьзимизге йыярмыз.
Бир-эки деп согайык,
Тагы язып баслайык
(Соьзлерине коьре толтырадылар.)

IV. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

Язув уьлгилерде ислев. (50-51 б.)

1. Баспалы кепте язылган йыймаларды коьшируьв.

- Шешекейлер кызыл, сары, коьк.
- Окув – билим азыгы.

• Билеги юван бирди йыгар,

Билими артык мынъды йыгар.

2. Язба кепте язылган йыймаларды коьшируьв.

• *Суйрик эм алашоргай – балыклар.*

Олар терен сувларда юзедилер.

• *Язлык келди, язлык келди,*

Шаьбден тувды коьгерип.

• *Балык сувда яшайды. Аюв агаилыкта яшайды.*

3. Соьзлер туьзуьв: *кар, га, быз, мак (карга, карбыз, кармак)*

V. Тамамлав.

– Буьгуьн деристе кайдай ис толтырдынъыз?

– Сизге кайсы ис ярады?

Дерис 63

Йыйма. Йыймаларга боьлинмеген текст уьстинде ислев

Деристинъ мырады: Бизим соьйлем йыймалардан туьзилуьвин практикада коьрсетуьв; йыйма басында уьйкен аьрип, ызында точка салынуьвды, созыклардынъ дурыс язылуьвларын кайтарув; соьз байлыкларын оьстируьв.

Дериске керек затлар: Созыклардынъ таблицасы, кеспе азбука, язувга керек затлар, тактада йыймаларга боьлинмей бу текст язылган: *Бизим авыл уьйкен онда туьрли миллетлер яшайды бизим класста орыс эм шеркеиш балалар бар биз татым яшаймыз.*

Миллет деген соьз тактада язылган.

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Таза язув такыйкасы.

2. Окувшылардынъ язувга аьзирликлерин тергев.

3. Деристинъ мырадын анълатув.

– Буьгуьн сиз текстти йыймаларга боьлеексиз эм оларды язаяксыз. Бас деп йыйма акында кайтарайык.

– Йыйма акында не билесиз? (*Аьр бир йыймада ким яде не акында айтылады эм онынъ акында не ди бир зат айтылады*).

– Язувда йыймалар калай коьрсетиледилер?

(*Йыйма уьйкен аьрип пен басланып язылады, ызына точка салынады*).

– Дурыс, эгер йыймада не ди бир зат акында хабарлана болса, точка салынады.

– А эгер йыймада бир зат акында сорала болса, кайдай белги салынады? (*Сорав белги*).

– Эгер йыйма кайдай ды куышли сезим мен айтылса, кайдай бир буйрык болса, кайдай белги салынады? (*Тавыслав белги*).

4. Текстти йыймаларга боьлуьв эм оларды язув.

Окытувшы текстти ашады эм айтады:

– Биринши йыймады тавып окынъыз (*Бизим авыл уьйкен*).

– Бу йыйма деп неге ойлайсыз? (*Мунда авыл акында айтылады, оннан сонъ авыл уьйкен экени акында айтылган*).

– Йыймады язып баслаяктан алдын эске неди туьсирмеге керек? (*Биринши соьз – Бизим. Ол уьйкен аьрип пен язылаяк, экинши бувында и аьрип язаякпыз, неге десе биринши бувында и бар, уьйкен деген соьзден сонъ точка салынаяк, неге десе ол йыймадынъ сонъгы соьзи*).

– Дурыс, аьр бир соьзди бувынларга боьлип окып, биринши йыймады язынъыз.

Балалар биринши йыймады язадылар, сонъ окыйдылар.

Экинши йыйма окылады (*Онда туьрли миллетлер яшайды*).

– Балалар, *авылда* деген соьз орнына биз *онда* демеге боламыз. *Туьрли миллетлер* дегенди анълайсызба? Ол туьрли халклар – орыс, ногой, шеркеш, карашай эм баска аьдемлер. Бизим кырал коьп миллетли.

– Сиз кайдай халкларды билесиз? (Балалар билген миллетлери акында айтадылар: грузинлер, казанлылар, армянлар, оьзбеклер эм с.б.)

Окытувшы *миллет* деп язылганды тактада коьрсетеди, окувшылар дурыс окып уьйренедилер, эки л ман язылувына эс этиледи.

Биринши йыймадай болып, бу да айырылады. (Ким акында айтылады – *туьрли миллетлер* акында, не айтылады – *яшайды*), сонъ бувынлап окып, язылады, окылады.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

Уьшинши йыймады айырувда окытувшы соравлар бермейди. Бир окувшы толы этип хабарлайды:

Йыймадынъ биринши соьзи – *бизим*, оны уьйкен аьрип пен язып баслаякпыз, *класста* деген соьзде эки с язылган, *балалар* деген соьзде уьш бувын бар: *ба-ла-лар* (*Бизим класста орыс эм шеркеш балалар бар*).

Окувшылар бу йыймады да язадылар, сонъ окыйдылар.

Сонъгы йыймада *татым* деген соьздинъ маьнесин балалар калай анълавлары белгиленеди, неге **ы** буква язылаягын окувшылар айтадылар. *Яшаймыз* деген соьздинъ уьшинши бувынында (*мыз*) **ы** аьрип язылувына эс бердириледи.

Хабарды соьйленисли этип окувшылар тептерлеринен окыйдылар.

Сонъгы йыймага негизленип, авылда, бизим республикада яшайтаган туьрли миллетлерди мысалга алып, окытувшы бизим кыралдынъ халкларынынъ коьп миллетлиги, олардынъ дослыгы, татымлыгы акында хабарлайды.

V. Тамамлав.

– Деристе сиз кайдай ислер толтырдынъыз?

– Не зат акында йыймалар туьздинъиз?

– *Миллет* деген соьзди сиз калай анълайсыз?

Дерис 64

Дурбат бойынша йыймалар туъзув

Деристинъ мырады: Йыйма туъзув; язув сулып-ларын, союз байлыкларын остирув; уйде уйкенлерге ярдам этип уйренувлерине себеп этуъв.

Дериске керек затлар: Уй куслары болган дурбатлар.

Деристинъ юриси

I. Азирленуъв заман.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Таза язув такыйкасы.

2. Деристинъ мырадын анълатув.

– Буьгуьн биз уй куслар акында йыймалар туъзип, оларды язып уйренеекпиз. Йыйма туъзип уйренеекпиз.

Окытувшы уй куслар болган дурбатты коьрсетип, олардынъ пайдасы акында хабарлатады. (*Уй куслары юмыртка, эт, кушын береди. Оларга ем, сув берип карамага керек. Балалар да уйкенлерге ярдам этедилер.*)

3. Йыймалар туъзув, оларды язув.

Окытувшы дурбатларды тагы да коьрсетип, йыймалар туъздиреди: *Каз сувда юзеди. Тавык ем шоьплейди. Кораз шақырады. Шипий тары шоьплейди.*

– Соьле йыймалардынъ бир нешевин язаякпыз. Йыймады язганда неди эске алмага керек? (*Йыйма басында уйкен аьрип язбага, соьзлерди бир-бириннен баска язбага, йыйма сонъында точка салмага.*)

– *Каз* акында йыйма айтынъыз. (*Бу каз. Каз сувда юзеди.*)

Язаяктан алдын йыймада неше союз бар экени эм соьзлердинъ йорыгы белгиленеди. *Сув-да, ю-зе-ди* деген соьзлер бувынлар ман айтылады, сонъгы союз кеспе азбукадан туъзиледи. Соьзди туъзген окувшы и соьзктынъ каты яде юмсаклыгын не мен тергеп болаягын айтады. (*Соьз юмсак айтылады, е – соьзк, юмсак, а соьздеги соьзклардынъ баьриси де яде каты, яде юмсак болмага керек.*)

– Тавык акында не айттык? (*Тавык ем шоьплейди.*)
Йыйма айырылады:

Йыймада неше союз бар экени, соьзлердинъ йорыгы айырылады. Биринши союз – *тавык*, онда эки бувын, экинши бувында *в-дан* сонъ *ы* язамыз – биринши бувын ман тергеймиз (*та*). Экинши союз – *ем*. Биринши аьрип *е*, биз эки сес эсitemиз (*й-э*), ама бир аьрип язамыз. Уьшинши союз – *шоьплейди*. Онда уьш бувын – *шоьп-лей-ди*, биринши бувында уьш аьрип – *ш, оь, п*; баьри бувындагы соьзклар – юмсак.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

Сонъгы эки йыйма да соьйтип айырылады, язылады.

Язып болган сонъ, туъзилген йыймалардынъ баьриси де окылады. Тагы да кайдай уй куслар билувлерин айтадылар: *коькис, баьний* эм с.б. Олар ман авызлама йыймалар туъзип айтадылар.

Язувдынъ басыннан алып сонъгына дейим окытувшы балалардынъ дурыс олтырувларына, тептерди дурыс салувларына эс бердиреди.

V. Тамамлав.

– Деристе кайдай ис толтырдынъыз?

– Не затлар акында йыймалар туъздинъыз?

Дерис 65

Карав диктант. («Язда» деген дурбат бойынша.)

Деристинъ мырады: Дурбатка карап, йыймалар туъзув; дурыс язув сулыпларын остирув; союз байлыкларын теренлетуъв.

Дериске керек затлар: «Язда» деген дурбат, язувга керек затлар, каты эм юмсак соьзклардынъ таблицасы. Тактага язылып ябылган текст: *Калай аьрув язда! Куьн йылы. Тоьгеректе шешекейлер оьседилер. Балалар сувга туъседилер.*

Деристинъ юриси

I. Аьзирленуьв заман.

II. Деристинъ темасы бойынша ислев.

1. Таза язув такыйкасы.

2. Деристинъ мырадын анълатув.

– Буьгуьн биз дурбат бойынша хабар туьзип язаякпыз, соьзлерди дурыс язып уьйренеекпиз, созыклар акында кайтараякпыз.

3. Таблица ман созыкларды кайтарув.

– Таблицага каранъыз. Мунда кайдай сеслердинъ аьриплери язылган? (*Созыклар.*)

– Созыклар акында сиз не зат айтпага болаяксыз? (*Созыклар каты эм юмсак боладылар.*)

– Тагы да не зат айтарсыз? (*Созьдеги созыклардынъ баьриси де каты яде баьриси де юмсак боладылар.*)

4. Дурбат бойынша ислев.

Дурбатта кайсы йыл шагы суьвретленген? (*Яз шагы.*)

– Яз шагы экенин неден билесиз? (*Куьннинъ коьзи яркырайды, тоьгеректе ясыл тереклер, шешкейлер оьседилер, балалар сувга туьседилер.*) Балаларга атлар берип, йыймалар туьзедилер.

– Сизге яз не уьшин ярайды?

– Сиз яз акында кайдай ятлав билесиз?

Язлык кетти, яз келди,

Коьп куваныш аькелди.

Сувга туьс, куьнге куьй,

Табиатты сен бек суьй!

– Йылдынъ аьр шагы да аьруьв, аьр бири де оьз заты ман ярасык.

– Йылдынъ кайдай шакларын билесиз? (*Яз, кыс, куьз, язлык.*)

– Тактада яз акында кишкей хабар язылган. Ол соьле ябык. Биз аьр йыймады оьз алдына айыраякпыз. Соьзлердинъ кайтип язылаягы акында айтаякпыз, сонъ текст ябылаяк, эм йыймады меним айтувым ман диктант этип язаяксынъыз. Биз ондай диктант язганмыз. Оннан сонъ

мен йыймады ашаякпан, эм сиз язганынъызды тактадагы ман тенълестиреексиз, янъылыс бар болса, кол коьтерип айтаяксыз.

III. Тыншаюв такыйка.

IV. Деристинъ темасы бойынша ислевди бардырув.

1. Текст уьстинде ислев.

Биринши йыйма ашылады, бир окувшы окыйды эм айырады:

– *Калай аьруьв язда!* Йыймада уьш соьз бар. Биринши соьз – *калай*, оны уьйкен аьрип пен баслап язаякпыз, онда эки бувын – *ка-лай*. Экинши соьз – *аьруьв*, онда эки бувында да юмсак созык язылаяк. Уьшинши соьз – *язда*. Онда эки бувын – *яз-да*. Йыймадынъ ызына тавыслав белги салынады . Йыймады окыганда тавысты коьтерип айтамыз.

Окувшылар сеслерди ашык этип айтып, йыймады баьриси бирге соьйленисли этип окыйдылар. Окутувшы йыймады ябады эм айтып яздырады. Окувшылар, соьзлерди бувынларга боьлип айтып, оьзлери язадылар. Сонъ язганларын тактадагы ман тенълестиредилер, янъылыс бар болса, кол коьтерип айтадылар.

Баска йыймалар да сол кепте айырылады. *Аьруьв, туьседилер* деген соьзлерди балалар тактадан карап язадылар.

2. Язылган текстти окув.

Окутувшы дурыс, соьйленисли окувга уьйретеди.

– Баска йыймаларды окыганда, йыймадынъ сонъында тавысты неге тоьменлеймиз? (*Неге десе олардынъ ызында точка бар.*)

V. Тамамлав.

– Деристе кайдай ис толтырдынъыз?

– Йылдынъ кайсы шагы акында хабарладык?

Дерис 66

Окып, язып билсенъ калай ийги! (дерис-утренник)

Дериске керек затлар: Алфавит болган таблица; класста балалардынъ тептерлери (Язув уьлгилери) салынган выставка; тактага уьйкен плакат илинген. Плакатта куьннинъ суьврети ясалган эм куьн суьвретининъ ортасына деристинъ темасы язылган; тактада ногай тили акында ятлав:

Дуныяда бек коьп тил,
Аьр тилди де сыйлап бил.
Коьп тиллердинъ ишинде
Тувган тилим – ногай тил.

Атайлардан калган тил,
Оьмир байлык болган тил,
Шокырактай сесли тил,
Карлытавдай эсли тил.

(Ю. Каракаев)

Деристинъ юриси

I. Деристинъ темасы бойынша ислев.

О к ы т у в ш ы: Балалар, дуныяда баьриннен де эсе не зат этпеге кыйынлы. Калай ойлайсыз?

О к у в ш ы: Окымага, окув-билим алмага тыныш зат тувыл.

О к ы т у в ш ы: Дурыс айтасыз. Окув деген енъил ис тувыл. Билим алар уьшин бек шалыспага керек. Окув – билим азыгы.

Айтадылар:
Окув – билим азыгы,
Окымыслы
Болар суьйип окыган.
Билимлердинъ

Карзынасын каныгып
Алайым деп,
Арымайын ымтылган.

(А. Киреев)

Буьгуьн бизде уьйкен байрам. Сиз, биринши класстынъ окувшылары, ногай тилинде язып та, окып та уьйрендинъиз, аьриплердинъ баьриси мен де таныстынъыз. Оьзинъиздинъ шалыскырлыгынъыз бан сиз дерислерде коьп затларга уьйрендинъиз.

Энди ногай тили дерислерде толтырган ислеримизди эсимизге туьсиреегинъиз.

– Кайсы аьриплерди язбага бизге кыйынлы болды? (Окувшылар яваплайдылар, бир неше аьриплер акында ятлав айтадылар, тактада язылувы кыйын болган аьриплерди язып коьрсетедилер.)

– Язув дерислерде бизим энъ биринши ярдамшымыз не зат эди?

Колы йок, бар аягы,
Бармагынъа таянды.
Аягы ман язар ол,
Аягы ман сызар ол,
Ак кагытта калдырар
Кара таплар, сызыклар. Ол не? (Калем)

– Выставкадагы оьзинъиздинъ тептерлеринъизге (язув уьлгилерге) каранъыз. Оькинишке, бир кесек тептерлерде аьриплер дурыс язылмаганлар.

– Сиз калай ойлайсыз, таза эм дурыс язып уьйренмеге болаякпа? (Болаяк, тек ярасык эм дурыс язып билер уьшин баьримизге де бек шалыспага керек.)

– Бизге буьгуьн дериске Билимли конакка келген, эм ол бизге коьп туьрли борышлар аькелген. Келинъиз, сол борышларды толтырмага шалысаягынъыз.

Билимли артпагыннан конвертлерди шыгарып, борышларды окыйды.

1. Берилген соьзлердинъ ишиннен «ясырынган» соьзлерди табынъыз. (Соьзлер тактага язылган.)

Курткашык, топырак, балапан, таяк, карбыз, бузав, колаш, байрак.

2. Конвертлердинъ ишиндеги аьриплерден соьзлер ясанъыз:

<i>м, а, л, а – алма</i>	<i>ю, а, м, к – юмак</i>
<i>п, к, и, а, т – китап</i>	<i>а, ш, н, а – шана</i>
<i>д, ы, л, ю, з – юлдыз</i>	<i>т, р, е, к, е – терек</i>

3. Баспалы текстти язба кепте коьширип язынъыз.

Интерактивли тактага язылган:

- Китап – билимлер сандыгы.
- Билгенге аядай, билмегенге каядай.

– Сиз бу такпаклардынъ маьнесин калай анълайсыз?
(*Окувшылардынъ яваплары.*)

4. Берилген соьзлерден, биринши аьрипти туьрлендирип, янъы соьзлер туьзип, язынъыз.

Кас – бас, тав – бав, ат – от, аюв – яюв, шай – май, туз – буз, бал – мал, пил – тил.

II. Инсценировка озгарув.

(С. Заляндиннинъ «Муткаман» деген ятлавын окытувшы эм окувшы, рольлер мен айтып, коьрсетедилер.)

О к ы т у в ш ы: Окувшылар тептерлерин
Парталарга тизип салган.
– Тептеринъ кайда, Асан?

А с а н: – Муткаман, уьйде калган...

О к ы т у в ш ы: Экинши куьн де балалар
Колга китап алганлар.
– Китабынъ кайда, Асан?

А с а н: – Муткаман, уьйде калган...

О к ы т у в ш ы: Баскаларга «доьртев», «бесев»,
Асан тагы «экев» алган.
– Акылынъ кайда, Асан?

А с а н: – Муткаман, уьйде калган...

– Асан кайдай бала? Бизим класста Асандайлар бар ма?

– Бизим класста Асандай эриншек балалар йок. Биз баьримиз де ийги окымага шалысамыз.

III. Тамамлав.

– Балалар, мен баьринъизге де «Сав болынъыз!» – деймен. Сиз деристе бизге конакка келген Билимлиге оьз тилинъизди ийги билетаганынъызды коьрсеттинъиз, баьримизди эм ата-аналарынъызды кувандырдынъыз.

Окув-билим алувда сизге коьп етимислер сагынаман.

ОКЫТУВШЫГА ЯРДАМГА

Язувга уйретуув дерислерге коьнигуьвлер

1. Берилген соьзлерден эки йыйма туьзип, язынъыз.

Язлык, келди, бавда, куслар, йырлайдылар.

2. Берилген соьзлердинъ ишиннен кыс шагына кели-сетаган соьзлерди айырып алып, язынъыз.

Кар, ямгыр, курткашык, буз, коьгоьлен, боран, шешекей, аяз, шана.

3. Соьзлерди окынъыз. Ким? деген соравга явап бола-таган соьзлерди айырып, язынъыз.

Бала, терек, кыз, ана, сыйыр, сув, алма, окувшы.

4. Не этеди? деген соравга явап болатаган соьзлерди, керекли ерлерге салып, коьширип язынъыз.

Шипий ...	уьреди.
Мысык ...	шыйкылдайды.
Ийт ...	миявлайды.

5. Кайдай? деген соравга явап болатаган соьзлерди, керекли ерлерге салып, коьширип язынъыз.

Яз ...	бийик.
Кыс ...	исси.
Тав ...	сувык.

6. Ким? не? деген соравларга явап болатаган соьзлерди тавып, язынъыз.

Ким? ... , ...	коян, йолдас
Не? ... , ...	юлдыз, яс.

7. Кыр айванларды эм уьй айванларды язынъыз.

Кыр айванлары:	аюв, сыйыр, туьлки, кой.
Уьй айванлары:	ат, боьри, эшки, тыйын.

8. Точкалардынъ орнына, скобкадан керекли аьрипти салып, соьзлерди язынъыз.

Бай...ак (т, р)
Ба...ык (л, з)
Ка...ак (с, б)
Ка...быз (р, л)
Ба...а (к, ш)
Ка...ык (с, м)

9. Берилген аьрипplerден соьзлер туьзип, язынъыз.

м, и, с, е – емис	б, ы, н, ш, ы - ...
м, а, а, л – ...	л, ы, к, б, а - ...
б, ы, з, к, а, р – ...	р, а, з, к, о - ...

10. Точкалар орнына керекли аьрипplerди салып, соьз-лерди язынъыз.

То...гай, ко...ыз, шы...ма, ка...ык, са...дык, б...лыт, каз-...ыр, ка...ыт, а...ма.

11. Берилген соьзлерди коьширип язынъыз, созык сес-ли аьрипplerдинъ астын сызынъыз.

Тыйын, балапан, кирпичи, турна, буз, терек, торгай, куьндик, кумырска, коьл.

12. Соьзлерди окынъыз. Аьр соьздинъ ишиндеги ясы-рынган соьзлерди тавып, язынъыз.

йолдас – йол	сыйыр - ...
карбыз – ...	маймыл - ...
касык – ...	топырак - ...
таяк – ...	ястык - ...

13. Берилген бувынларга баска бувынлар косып, соьз-лер туьзип, язынъыз.

та – ...	са – ...
ка – ...	ба – ...
ал – ...	пы – ...

14. Аьдемлердинъ атларын билдиретаган соьзлерде би-ринши аьрипplerди язынъыз.

... минат, ... сият, ... рымхан, ... арат, ... услан, ... сман,
... айме, ...ртур.

15. Точкалардынъ орнына керекли аьриплерди салып, такпакты язба кепте коьширип язынъыз.

Билеги юван б...рди йыгар, б...лими арт...к м...нъды йыгар.

16. Берилген соьзлерге карсы маьнели соьзлер ойлап, язынъыз.

Уьйкен – кишкей

Узын – ...

Аьруьв – ...

Таза – ...

Юмсак – ...

Сувык – ...

Эриншек – ...

Йигит – ...

17. Берилген соьзлердинъ экинши бувынларыннан басланатаган баска соьзлер туьзип, язынъыз.

Бака – кабак

Кирпи – ...

Балта – ...

Шыба – ...

Каншы – ...

18. Кайсы соьзлерде эки сести билдиретаган аьриплер бар, айтынъыз. Сол соьзлерди коьширип язынъыз.

Юзим, бояк, емис, булыт, ямгыр, шешекей, байрам, ёлка, елемик, юрек.

19. Диктант.

Яз

Яз келди. Куьн кыздырады. Кырда шешекейлер оьседилер. Бавда куслар сарнайдылар. Тереклер ясыл кийимлерин кийгенлер. Балалар сувга туьседилер. Калай аьруьв яз шагы!

20. Диктант.

Карлытав

Карлытав энъ бийик тав деп саналады. Онынъ бийиклиги алты километр болады. Тавдынъ йогарында ава бек сувык. Онда кар иримейди. Карлытавдынъ ярасыклыгына аьдемлер сукланадылар.

Халк авызлама яратувшылыгыннан

АМАНАКАЙ

(Халк йыры)

- Аманакай, кайда кетти?
- Кумга кетти.
- Не этпеге?
- Балта мынан тал шавып,
Шана этпеге,
Шана этпеге.
- Ол шанады не этти?
- Атлар егип шанага
Тойга кетти,
Тойга кетти.
- Аманакай кашан келер?
- Аманакай язда келер,
Куьзде келер,
Куьнде келер.
Балам, сага
Алма-колаш аькелер.
Балам, сага
Алма-колаш аькелер.
- Аманакай кайда кетти?
- Туье егип арбага
Тавга кетти,
Тавга кетти.

- Аманакай кашан келер?
- Аманакай кеште келер,
Кеште келер,
Кеше келер,
Балам, сага
Алма-колаш аькелер,
Балам, сага
Алма-колаш аькелер.

КАРА ЭШКИ

Бир кара эшким бар эди,
Ат болайым дер эди.
Арпа, куьрпе ер эди,
Шомакадынъ туьбиннен
Сув ишейим дер эди.
Аманбайдынъ алты улы
Алып кетти эшкимди.
Етим байдынъ ети улы
Етип кетти эшкимди.
Конак акай кой деди,
Конъыс абай сой деди.
Шанътуьр-шуьнъир пышак пан
Соя койды эшкимди.
Туьби тесик казанга
Аса койды эшкимди.
Туьби тесик аякка
Шыгара койды эшкимди.
Картына берди калактай,
Улына берди увыктай,
Кызына берди кыргыштай,
Келинге берди келсаптай,
Мага берди тырнактай, –
Козьдинъ ясы буршактай.

АРПА-БИЙДАЙ БИЗ ШАШТЫК

- Арпа, бийдай биз шаштык, биз шаштык.
- Не зат пынан шашкансыз, шашкансыз?
- Атымыз бан шашканмыз, шашканмыз.
- Аьше, не зат алгансыз, алгансыз?
- Арпа, бийдай алганмыз, алганмыз.
- Аьше, сизге не керек, не керек?
- Бир аласа тай керек, тай керек!
- Бир аласа берейик, берейик.
- Оннан сонъ да ким керек, ким керек?
- Куьлеп турган Айсе керек, Айсе керек!

Ойын йырлары

* * *

- Тавык, кайда барасынъ?
 - Тары шобплеп бараман.
 - Коян, кайда барасынъ?
 - Колтык туьпке бараман.
- Буьтий, буьтий, буьтий...

* * *

- Мысык, кайда барасынъ?
- Абам уьйине бараман.
- Абанъ сага не берер?
- Кесек, кесек эт берер.
- Оны кайда саларсынъ?
- Терезе туьпке саларман.
- Туьлки аькетсе, не этерсинъ?
- Акыра-бакыра барарман,
- Ашувымды яярман.

* * *

- Бу туьеге ким минер?
- Мен минермен.
- Туькли тонды ким кьер?
- Мен кьермен.
- Бобри шыкса, коркарсынъма?
- Коркпаспан.
- Ыр-р-р, ыр-р-р!

* * *

- Кобкте не бар?
- Кобк шешекей.
- Ерте не бар?
- Ер шешекей.
- Казанда не бар?
- Кайкана.
- Мени коьтер арканъа.

* * *

Бас бармак бас уйытар,
Экинши бармак ун ийлер,
Орта бармак от ягар,
Аьжибайрам ат багар,
Энъ кишкейи ийт багар,
Шып-шынатай бий багар.

* * *

- Бака, бака, балпак,
Басынъ неден ялпак?
Кобзинъ неден батлак?
Бутынъ неден шалкак?
- Темир телпек коьп кийип,
Басым соннан ялпак!
Каравылда коьп карап,

Кобзим соннан батлак!
Кобп коьсилип уямда,
Бутым соннан шалкак!

* * *

Карга келди «как» этти,
Юмырткадан кайкан этти.
Савыскан келди май салды,
Шышкан келди урлады.
Маь сага, маь сага, сага йок,
Сен мени тынъламадынъ,
Ойыншыгынъды йыйнамадынъ,
Буьтий, буьтий, буьтий...

* * *

Маьм, маьм, маьметеке,
Кок, кок, кока теке.
Уьй артында кара теке.
Уьйди айланып кашкан теке,
Кумлы тоьске шыккан теке.
Койдынъ суьти койыртпак,
Сыйырдынъ суьти сыйыртпак.
Койлы теке, сыйырлы теке.

* * *

Бийи, бийи, бийине,
Бийиген киси бай болар,
Бийиген киси бай болмаса,
Бир аласа тай болар.

* * *

Токал, токал тоймас,
Казанда уьйре коймас.
Кеште бердим бир сыйрак,

Куьндиз бердим бир сыйрак,
Тоймадынъма, токалак?
Ыгырый-мыгырый,
Ыкка карап тыгырый.
Мен буьгуьн тойдым,
Яман акылымды койдым.
Тагы берсенъ, абай-ав,
Ишеекпен, акай-ав.

* * *

Шурша, шурша шувьрган,
Шышканнынъ этин кувьрган.
Писти, писти дегенде,
Пышак алып ювьрган,
Куьйди, куьйди дегенде,
Куьен алып ювьрган.

* * *

Костамгалы кошакай,
Конган ери шошакай.
Балтасы йок, сабы йок,
Олтырмага ери йок.

* * *

- Сизге тавык бардыма?
- Барды.
- Юмырткасын салдыма?
- Салды.
- Нешесер юмыртка?
- Алтысар юмыртка.
- Санай келсем, бири йок.
- Мен досыма бергенмен.
- Досынъ сага не берди?
- Камышысын берди.
- Оны не эттинъ?

- Сувга аттым.
- Сув не берди?
- Оьзин берди.
- Оьзин не эттинъ?
- Ак сыйьрга бердим.
- Сыйыр сага не берди?
- Суьтекейин берди.
- Суьтин не эттинъ?

– Эки тоьбе арасында сапыра-сапыра олтыры эдим,
«ялп» деп япалак келди, «куьлп» деп куьпелек келди.
Япалактынъ ягына соктым, куьпелектинъ колына сок-
тым. Япалак «Ягым-ягым» деп кетти, куьпелек «Ко-
лым-колым» деп кетти.

Санасувлар

(Ясырынмавык ойынына)

* * *

Аьдики, бидики, бияла,
Ханнынъ кызы кыяла,
Хан тоьбеге барганда,
Колына таяк алганда,
Аьй, аьй, Аьжи-тав,
Бизим уьйкен бийик тав.

* * *

Аьбелем. тоьбелем,
Темир теке
Талдан экен,
Мырылдавык,
Курман тавык,
Алпык, салпык,
Сен кир, сен шык!

* * *

Бирим, бирим!
Эким, эким!
Авыр олтан,
Арба еккен,
Ары тай,
Торы тай,
Шык тотай!

* * *

Бирим, бирим,
Эким, эким,
Уьшим, уьшим,
Доьртим, доьртим,
Бесим, бесим,
Алтым, алтым,
Авыр балтам,
Канлы калкам,
Кыркылдавык,
Курман тавык,
Алпык, салпык,
Сен кир, сен шык!

* * *

Меннен – орак,
Сеннен – таяк.
Шыктык йолга,
Йолда – кургак,
Бузда – тайгак,
Шыксын баймак!

* * *

Бир деген – бирлик.
Эки деген – экилик,
Уьш деген – уьшлик,

Доьрт деген – доьртлик,
Бес деген – беслик,
Алты деген – асык,
Ети деген – елке,
Сегиз деген – серке,
Тогыз деген – торка,
Он деген – оймак,
Кыдыра келмек,
Быты сынмак,
Казак шыкпак.

Соьзлик: *серке* – теке (эшки), *торка* – баалы кумаш.
(Бу эм баска соьзлер ойын эм кажав кебинде кулланыла-
дылар).

И Ш Т Е Л И К

Кириш соъз.....	3
Аьзирленгиш замандагы ислер.....	6
Бувынлар ман таныстырув	7
Язувга уьйретуьвде аьзирленгиш заман	8
Окув-язувга уьйретуьвдинъ эсаплары.....	9
Букварьде ойын кепте берилген материаллар, уьлгилер, схемалар, дурбатлар бойынша ислев	11
Окув-язувга уьйретуьв деристинъ затлары	17
Окув дерислердинъ эсаплары	17
Язувга уьйретуьв.....	19
Окув-язувга уьйретуьвден сонъгы заман	21
Тематикалык план. Окувга уьйретуьв	23

АБЪИРЛЕНГИШ ЗАМАНДАГЫ ДЕРИСЛЕР

Дерис 1. Биринши сентябрь – Билим куйни. Мектеб, окув затлары	25
Дерис 2. «Бизим кырал». Авызлама эм язба соьйлем ...	27
Дерис 3 «Ден савлык – эл байлык». Йыйма.....	30
Дерис 4 «Балалар бавында». Йыйма эм соьз	32
Дерис 5 «Аьел». Йыйма, соьз (Окылганларды кайтарув, бегитуьв.).....	34
Дерис 6 «Кийимлер». Йыйма, соьз бувын	36
Дерис 7 «Казан-аяк». Йыйма, соьз, бувын	38
Дерис 8 «Бакша оьсимликлери». Йыйма, соьз, бувын...	41
Дерис 9 «Емислер». Йыйма, соьз, бувын.....	43
Дерис 10 «Айванлар». Йыйма, соьз, бувын акында кай- тарув	45
Дерис 11 «Куслар». Йыйма, соьз, бувын акында кайтарув	49
Дерис 12 «Йыл шаклары». Соьз, бувын, сес	52

АБЪИПЛЕР МЕН ТАНЫСТЫРУВ ЭМ ОКУВГА УЪЙРЕТУЪВ ДЕРИСЛЕР

Дерис 1. А, О сеслери эм А,а; О, о аьриплери	55
--	----

Дерис 2. Н, Т сеслери эм Н, н; Т, т аьриплери	60
Дерис 3. Ш, Р сеслери эм Ш, ш; Р, р аьриплери	65
Дерис 4. Л, С сеслери Л, л; С, с аьриплери	70
Дерис 5. М, Б сеслери эм М, м; Б, б аьриплери	74
Дерис 6. Ы, Д сеслери эм Ы, ы; Д, д аьриплери	78
Дерис 7. Й сеси эм Й, й аьриплери; йы, йо бувынлар .	83
Дерис 8. И сеси эм И, и аьриплери.....	85
Дерис 9. К сеси эм К, к аьриплери; и сеси мен орыс ти- линнен келген соьзлерди окув	89
Дерис 10. З сеси эм З, з аьриплери аьриплери	94
Дерис 11. Е сеси эм Е, е аьриплери; ий бувын ман окув	97
Дерис 12. Г, Э сеслери эм Г, г; Э, э аьриплери	101
Дерис 13. Аь, П сеслери эм Аь, аь; П, п аьриплери	104
Дерис 14. Оь сеси эм Оь, оь аьриплери	109
Дерис 15. В, Я сеслери эм В, в; Я, я аьриплери	113
Дерис 16. У сеси эм У, у аьриплери; ув бувын ман окув	117
Дерис 17. Уь сеси эм Уь, уь аьриплери; уьв бувын ман окув	121
Дерис 18. Х, Ю сеслери эм Х, х; Ю, ю аьриплери	125
Дерис 19. нь, Ф сеслери эм нь; Ф, ф аьриплери	129
Дерис 20. Ж сеси эм Ж, ж; ь, ь аьриплери	133
Дерис 21. Ч, Ё сеслери эм Ч, ч; Ё, ё аьриплери	138
Дерис 22. Ц, Щ сеслери эм Ц, ц; Щ, щ аьриплери ..	141
Дерис 23. Хабар «Деристе», ятлав «Ийги соьзлер» ...	145
Дерис 24. Хабар «Бизим аьемиз», ятлав «Ана»	148
Дерис 25. Ятлав «Язлык», хабар «Карт атай»	150
Дерис 26. Хабар «Биринши космонавтлар», хабар «Дос- лык болсын»	153
Дерис 27. Ятлав «Эриншек», хабар «Язгы тыншаюв»....	156
Тематикалык план. Язувга уьйретуьв	159

ЯЗУВГА УЪЙРЕТУЪВ ДЕРИСЛЕР

Дерис 1. Язувда дурыс олтырув йосыгы ман таны- стырув. «Язув уьлгилердеги» сызыкларды	
--	--

	тавып уыйретуув (уыйкен сызык, кишкей сызык). Графикалык коьнигуувлерди толтырув	163
Дерис 2.	Аьриплердинъ элементлерин язув. (кыска эм узун таяклар, ыргаклы таяклар.).....	166
Дерис 3.	Аьриплердинъ элементлерин язув (тоьменинде эм йогарында бурылувлары (илгеклери) болган таяклар).....	167
Дерис 4.	Аьриплердинъ элементлерин язув (йогарында эм тоьменинде ыргаклары болган узун эм кыска таяклар; кишкей узунша тоьгереклерди язув.)	169
Дерис 5.	А, а аьриплерди язув	170
Дерис 6.	О, о аьриплерди язув	172
Дерис 7.	Н, н аьриплерди язув	174
Дерис 8.	Т, т аьриплерди язув.....	175
Дерис 9-10.	Ш, ш аьриплерди язув	177
Дерис 11.	Уьйренилгенди кайтарув, бегитуув	179
Дерис 12.	Р, р аьриплерди язув	181
Дерис 13.	Л, л аьриплерди язув.....	182
Дерис 14-15.	С, с аьриплерди язув	184
Дерис 16-17.	М, м аьриплерди язув	186
Дерис 18.	Уьйренилгенди кайтарув, бегитуув	188
Дерис 19.	Б, б аьриплерди язув	190
Дерис 20-21.	Ы, ы аьриплерди язув	192
Дерис 22.	Д, д аьриплерди язув	194
Дерис 23.	Й, й аьриплерди язув.....	196
Дерис 24-25.	И, и аьриплерди язув	198
Дерис 26-27.	К, к аьриплерди язув	200
Дерис 28.	З, з аьриплерди язув.....	202
Дерис 29.	Е, е аьриплерди язув	204
Дерис 30.	Г, г аьриплерди язув	206
Дерис 31.	Э, э аьриплерди язув.....	209
Дерис 32-33.	Аь, аь аьриплерди язув	211
Дерис 34.	Уьйренилгенди кайтарув, бегитуув	213

Дерис 59.	Бувын	216
Дерис 60.	Созык сеслер акында кайтарув; а, аь аьриплерди дурыс язып уьйренуувге эскертпе диктант.....	217
Дерис 61.	Тувдыртпа ис (ы, и аьриплерди дурыс язып уьйренуув)	220
Дерис 62.	Соззлерге карсы маьнели соззлерди язув. Баспалы эм язба текстлерди коьшируув ..	221
Дерис 63.	Йыйма. Йыймаларга боьлинмеген текст уьстинде ислев.....	223
Дерис 64.	Дурбат бойынша йыймалар туьзуув	226
Дерис 65.	Карав диктант. («Язда» деген дурбат бойынша)	227
Дерис 66.	Окып, язып билсенъ калай ийги! (дерис – утренник)	230
Окытувшыга ярдамга		234

Аюбова Сафият Аскербиевна

**МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ
К БУКВАРЮ
1 класс**

На ногайском языке

Издание первое

**Редактор Капаева К.М.
Корректор Есенева М.Х.
Технический редактор Балаева Т.А.**

Подписано в печать 08.12.16. Формат 60x90/16. Бумага офсетная.
Гарнитура Школьная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 15,75.
Уч. изд. л. 12,05. Тираж 30 экз. Заказ № 0171.

Государственный заказчик РГБУ ДПО «Карачаево-Черкесский
Республиканский институт повышения квалификации работников
образования». 369000, г. Черкесск, ул. Фабричная, 139.

ООО «Полиграф-ЮГ». 385000, г. Майкоп, ул. Пионерская, 268.
Телефон для справок: 8(8772) 52-23-92.
E-mail: guripp2@yandex.ru.